

૩૧૭૬

શૂરવીર જયમલ.

(વાર્તા)

રચનાર

મોસાંડ નારાયણભારથી યશ્વંતભારથી.

છાપી મસિદ્દ કરનાર

દશરથલાલ ગંગારામ વ્યાસ.

“ગમદેવપરમાર માલક અને કેશરીચરિત્ર”.

નો ડિસ્ટા - પાટણ.

સર્વ હક સ્વીકૃત રાખવા છે.

અમદાવાદ.

મામાની હવેલીના કુનામદડ પ્રાંતીય અને જાન

અજાનસી કેડ “લિમિટેડ”ના પ્રેસમાં

રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી.

સંવત ૧૯૪૩. સને ૧૯૮૭.

ગીલ્ટના રૂ.૦-૧૨-૦ પાકા પુંડાના રૂ.૦-૧૦-૦

કામાના રૂ.૦-૮-૦ ટપાલ૦-૧-૦

૩૧૭૮

શૂરવીર જયમલ.

(વાર્તા)

રચનાર

ગોસાંઈ નારાયણભારથી યસ્વંતભારથી.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

દશરથજ્ઞાલ ગંગારામ વ્યાસ.

“જગદેવપરમારનાટક અને કેશરીચરિત્ર”

નોંધે કર્તા—પાટણ.

સર્વ હક સ્વાધિન રાખેલા છે.

અમદાવાદ.

મામાની હવેલીમાં પુનાઈટેડ પ્રીન્ટીંગ અને જી.

એન્જની કં. “લિમિટેડ”ના પ્રેસમાં.

રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી.

સંવત ૧૯૪૩.

સન ૧૯૮૭.

ગીલ્ટના રૂ.૦-૧૨-૦ પાકા પુંડાના રૂ.૦-૧૦-૦

કાચાના રૂ.૦-૮-૦ ટપાલગ્રાંટ-૦

પ્રસ્તાવના.

સંવત ૧૯૪૨ની સાલના સ્વદેશ પત્રસભમાં અહીંના ગો-સાંઈ નારાયણભારથી યસ્વંતભારથી તરફથી અપાએલી “શૂરવીર જયમલ” ની વાર્તા મારા વાંચવામાં આવી, આ વાર્તા અતિપ્રીય લાગવાથી મેં, મેહેરબાન નારાયણભાર-થીજને કહ્યું કે, આ વાર્તા ધણી સારી રચાઈ છે, માટે તેનું જૂઠું પુસ્તક છપાવું હોય તો ધણા લોકો લાભ લઈ શકે, આ વાત પોતાને રચીકર થઈ પડવાથી મને તા. ૨૮-૧૨-૮૬ ના રોજ પરવાનગી લખી આપી કે—

આ “શૂરવીર જયમલ” ની વાર્તા છપાવવાનો હક તમને આપી પરવાનગી લખી આપું છું. અને તે શુભ કામ તમારે કરવું. હ. ઈ.

ગોસાંઈ નારાયણભારથી યસ્વંતભારથીના કસાએલી કલમથી લખાએલી આ “શૂરવીર જયમલ” ની વાર્તા, વડોદરા રાજ્યના ડિરેક્ટર આફ વર્નાક્યુલર ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે ઈનામમાં આપવા સાથે વડોદરા સેન્ટ્રલ પ્રક ડીપો ખાતે રાખવા મંજૂર કરી છે, એથી પણ આ પુસ્તકની અધિકતા વધારે જણાય છે.

રસિક પ્રિયાનું ગુજરાતી બાષાન્તર પણ તેઓના હાથેજ થયું છે. તથા હાલમાં સંસ્કૃત ઉપરથી “નિર્ભય બિમલ-યોગ” અને “કેશુ વાળુધર નાટક” બહાર પડ્યાં છે તે

પણ વાંચવા લાયક પુસ્તકો છે. શીવાય “પાર્થ પરાક્રમ
 વ્યાયોગ” છપાય છે. તેમ “વસ્તુપાળચરિત્ર” જૈન પ્રકા-
 શમાં આવે છે. વળી અહીંના જૈન ભંડારોમાંથી પ્રાચિન
 પુસ્તકો શોધાવી વડોદરે મોકલવા સંબંધીનું કામ પણ
 તેઓનીજ સુંવ્રતમાં છે, એટલે પ્રાચિન પુસ્તકોના અમુ-
 લ્ય ઇતિહાસો પોતાની દેખરેખમાં વધારે આવે છે, જેનો
 ઉપયોગ આવાં પુસ્તકો રચવામાં વાપરે છે એથી એઓ
 સાહેબને ધન્યવાદ ધટે છે. એજ, તારીખ. ૧-૧૦-૮૭
 પ્રસિદ્ધ કર્તા.

શૂરવીર જયમલ.

(વાર્તા.)

મારવાડ દેશના પ્રખ્યાત તખ્ત જોધપૂરના રાઠોડવંશના જોધાજી મહારાજના કમાનુયોની એકશાખાના પ્રતાપી રાઠોડ જોગાજીત જોજી કુંભલમેરના મહારાજ સોહિત્રસિંહની ખેન કુંભલમેરથી લગત કુંથું હતું. તે જોગાજીતે મેડતા નામે નગરની નાની સરખી રાજધાનીની લગામ પોતાના અખતારમાં લીધા પછી તેની સાથે તેના ભાઈ માલદેવ અને બીજા ભીમસિંહ એ બંનેને અણખનાવ થયો હતો તેથી તેઓ પોતાના આપદાદાનું સંપાદન કરેલું વતન છોડીને દિલ્લીના દરબારમાં જઈ ભરતખંડના સ્થાનમાન તેજસ્વી પાદશાહ અકબરના આશરા નીચે છેલ્લા વર્ગના સરદાર તરીકે નોકરીમાં દાખલ થયાં હતા, પાદશાહી રાસિયતમાં મેડતાના પરાવત સરખા હલકા મોભાવાળા સરદારનો બાવ એકાએક કોણુ પૂછનાર હતું ? અને પાદશાહ સાથે વાત થવાનો વખત પણ હાથ લાગ્યો ક્યાંથી ? પરંતુ માલદેવ સ્વભાવે ક્રૂર અને વાચાળ હતો. વળી ચાલાક તથા સમયસૂચક હતો તેથી થોડી સુદતમાં તે અકબર આગળ માનીતો થઈ પડ્યો. તે એટલે દરજ્જો વધ્યો કે પાદશાહી

*આમઆસમાં પણ માલદેવની વાત પસંદ પડવા લાગી આમ થવાનું મુખ્ય કારણ તો એજ હતું કે બાદશાહના કદા ફુશ્મન આતોડના રાણાની છુપી ખાતમીયો મેળવીને તે અકબરની હજીરમાં ઝાહરે કરતો. અકબર જો કે જાતે વિદ્વાન્ અને નીતિ નીપુણ હતો તથા દુઃખમાં ઉછરેલાથી તેણે ઘણા અનુભવ મેળવ્યા હતા. તેમ હોંદુ અને મુસલમાન વચ્ચે તેને દ્વેષપણું હતું નહિં એટલે વગર વિચારે મગલું તો ભરે તેવો નહોતો પણ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા સારજ તેણે તેને પાસે રાખ્યો હતો અને તેને કેટલીક કોજનો સરદાર બનાવ્યો હતો. આ સમયે પોતાના બાઈ જોગાજીત ઉપરની ફુશ્મનાઈ તે ભૂલી ગયો નહોતો. જોગાજીત પણ સ્વભાવે ગંભીર હતો તથા રૈયતના રક્ષણ માટે જોઈતાં સાધનો મેળવતાં કોઈ પ્રકારના અર્ચથી ડરતો નહોતો, અને રૈયતને સર્વ પ્રકારે રાજી રાખતો હતો આ વાત અકબરના જાણવા બાહાર નોહોતી. તેમજ જોગાજીતને ચાર કુંવર હતા તેમાં સર્વથી મોટો જમલ અથવા જયમલ હતો તે પોતાની અગિયાર વર્ષની ઉંમરમાં અકબર પાસે સરદાર વર્ગમાં નોકરી કરતો હતો. તે ઘોડાની સવારીમાં કુશળ હતો, તથા સીકાર વખતે સર્વ પ્ર-

* સ્ત્રીયોમા.

૧ ગુલસીદાસ કહે છે—સૂરનર મુનીકી. યહ રીતી, સ્વારથ દેસ કરે સબ પ્રીતી.

કરનાં આપણે સજીને બાલાની રમતથી પાદશાહને ખૂશી કરેતો. વળી કોઈ વખત રજપૂતોની બહાદૂરીની વાતો કરીને ઉમ્મરે ને શરીરના પ્રમાણ કરતાં વધારે જીતેલા બતાવતો હતો, તેથી અકબરની આખી સભા આ બાબત ઉપર ખૂશી રહેતી હતી. એક દિવસે ખૂશીના વખતે જયમલને અકબરે પૂછ્યું કે તું મારી સાથે કુસ્તી કરવા તૈયાર છે ? જયમલ બોલ્યો આપ કોઈ પ્રકારના કપડથી મને ન મારો તો આપના કેહેવા પ્રમાણે કરવાને હું ડરતો નથી. આ જવાબ અકબરના જીગરમાં જામી ગયો હતો. પણ તેનાપર કોઈ પ્રકારે દ્વેષ રાખ્યો નહોતો. તેથી જોગાજીત વિરૂદ્ધ માલકેવની ચાડી કોઈપણ રીતે ચાલતી ન હતી. આ સમયે રાજપુતોમાં જયમલની કીર્તિ ઘણા મુલકમાં પ્રસરતી સાંભળવામાં આવી તેથી ખુંદીના મહારાજા જીવસાલએ પોતાના પુત્રી નામે શશિવદનીનું લગ્ન જયમલ સાથે કરવું ઠરાવી પોતાના પુરોહિતને ‡ ત્રાણિએ સાથે કુમકુમ પવિ આપીને મેડતે મોકલ્યો. તેણે આપીને જોગાજીતને ખબર આપી. જોગાજીત ખબર સાંભળતાં જ અત્યંત ખૂશી થયો. પછી તેણે દિક્ષી ખબર મોકલી અને ત્યાંથી જયમલને તેડાવ્યો. તે આવ્યો એટલે જાન સંજ્ઞ થઈ ને ખુંદી જાહને થોડા દિવસમાં ‡ હાડાની કન્યા પરણીતિ મેડતે આવ્યા.

‡ કુળગોર.

‡ રજપૂત વંશમાં 'હાડા' નામ ઠરવાનું કારણ હાડોતી

દૂર પહાની મુસાફરીના કારણે જોગાજીતને અમરોગ ઉત્પન્ન થયો, તે દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યો અને અંતે કાળને વશ થઈ આ ક્ષણિક સંસારનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગવાસ કર્યો. ત્યાર પછી લઘુવયનો જેમજ જેણે બાળપણમાં પરદેશ ભોગવેલો તથા જેણે પરંતંત્રપણે કુશળતા મેળવેલી હતી અને જેણે પોતાના ઉમ્મરના પ્રમાણમાં રમત ગમતમાં કોઈપણ સ્વતંત્રપણું ભોગવ્યું નહોતું, તે સિંહ સરખા બા-

મુલકમાં રહ્યાનું કેટલાક બતાવે છે, અને કેટલાએક એવું અનુમાન કરેછે કે હાડાવંશના રાજપૂતોનો જયો તે દેશમાં વધારે હોવાથી તે દેશનું હાડોતી ઉપનામ પડ્યું હશે પણ ઇતિહાસ ઉપરથી બંને મતો જુદા પડેછે.

દંત કથા જેવી કેટલીક એવી વાત કહેછે કે પરશુરામના યુદ્ધમાં ક્ષત્રિઓમાં કોઈ ન રહેવાથી રાક્ષસોનો ઉપદ્રવ પૃથ્વીમાં વિશેષ થયો. પછી ક્ષત્રિયવંશ પેદા કરવા સૂર્ય દેવોની ઇચ્છા થઈ તેથી આશુ ઉપર જ્યાં વશિષ્ઠરૂપી હતા ત્યાં તે મુની પાસે આવી સ્તુતિ કરી. વશિષ્ઠના અગ્નિકુંડમાં પ્રથમ ઇન્દ્રે આંહુતીવડે એક તેજસ્વી ક્ષત્રિય ઉત્પન્ન કર્યો. તે માર માર કરતો નિકળ્યો. તેનું પરમાર નામ રાખા તેને ઉજ્જવનાનું રાજ્ય આપ્યું. ત્યાર પછી બ્રહ્માની ઇચ્છાવડે ઉત્પન્ન થયો તેનું નામ આલુક્ય (સોજંકી) ઠરાવ્યું. અને રૂદ્રવડે થયો તેનું નામ પરિહાર (પટ્ટીઆર) રાખ્યું. છેલ્લી વખત વિષ્ણુએ ઉત્પન્ન કર્યો તેને ચાર હાથ હતા તેથી તેનું મૂળ નામ ‘ચતુર્પાણી’ ઠરાવ્યું. તે શબ્દ કાળે કરી અપ્રમંશ થઈને ચહુવાણ થયો. વળી તેથી

જકને પોતાના પિતાના મરણ પછી રાજ્યરૂપી પિંજરાનો અસહ્ય બોળે ઉઠાવવાનો માથે આવ્યો. રાજ્ય ચિન્હો જેમણે ધારણ કર્યાની ખબર વાયુવેગે દિલ્લી જઈ પહોંચી. તે વાત તેના કાકા માલદેવના સાંભળવામાં આવી તેજ વખત બંને ભાઈએ અકબર પાસેથી રજા લઈને તાબડોતોબ મેડતે આવી પોતાની હવેલીમાં મુકામ કર્યો, પણ જોગા-

પણ વિશેષ અપભ્રંશ થઈને ચહવાણ અથવા ચુવાણ થઈ ગયો. તે ચહવાણનો પ્રથમ પુરૂષ આનળ થયો. તે આનળ=અનળ=અગ્નિ કહીએ તો ચાલે. આનળના કંમાનુયાયિ ભાનુરાજ થયો, તે રાક્ષસોની લગાઈમાં મરણ પામ્યો તેથી તેના વંશમાં ભારે શોક થતાથી તેની કુળદેવી આશાપુરીએ તેનાં અસ્થિ ‘હાડકાં’ એકત્ર કરાવી જીવતો કર્યો, તેથી તેનું નામ અસ્થિપાળ પાડ્યું; તે ઉપરથી હાડના હાડા થયા, એમ લોકો કહેછે. આ અધું માની શકાય તેવું નથી પણ તે કરતાં મજબૂત ટેકો આપનાર તો અસ્થિપાળની પાછળ કંમાનુયાયિ “હોરાશંય” ઇ. સ. ૧૩૪૨ ના આગળ પાછળ થયો તેના પછી હાડાંવંશ ચાલ્યો કહેવાય છે.

હોરા શબ્દનો અપભ્રંશ હાડા થવાનો સંભવછે, કેમકે ચતુપાણના ચુવાણ થયા એટલો અપભ્રંશ આ હોરા શબ્દમાં થયો નથી, તેમજ ભાષાએ કરીને હોનોરા અને રાનોડા થાય છે, તેથી બાકરણની રીતમાં દોષવાચી શબ્દ કહેવાય નહીં. માટે હોરા ઉપરથી હાંડા થયા. તે જ દેશમાં વસેછે તે દેશનું તેમની શાખાને અનુસરીને હાડોતી નામ પાડ્યું હશે.

હજીતના લોકાચારે માટે આવ્યા નહીં, માટે જેમલે પોતાની માતાને પૂછ્યું કે કાકા ઉઠામણે કેમ આવ્યા નથી ? રાજ્યમાતા બોલી કે તારા કાકા રીસમાંછે માટે આર દિવસ પછી આવશે. માલદેવને કેન્ના પ્રકારની રીસ છે તે જેમલના જાણવામાં નહતું ; તેથી પોતાની માની રજા લઈ જેમલ, ઇશ્વરસિંહ, જયમલ, અને ચંદ્રસેન આ ચારે ભાઈ પોતાના કાકાને મજરો કરવા ગયા. તેમને આવતા દેખી રજપૂતી ધારા પ્રમાણે માલદેવે અતી આદર પૂર્વક તાજીમ આપી પોતાની જમણી બાજુ પર બેસાડી સંસારિક સુખ સમાચાર પૂછ્યા. પછી વિદાયગિરીનાં પાન ગુલાબ આપતી વખતે કપટ બાવથી કાકાજી બોલ્યા કે બેટાઓ !! તમારી હજી નાદાન ઉમ્મરછે, માટે એથ આરામ કરો, શિકાર રમો, શાસ્ત્ર અવણુ કરો, શસ્ત્રવિદ્યાનો અભ્યાસ કરો, તમારાં એજ કર્તવ્ય કર્મોછે વારતે અમારા મુજરામાં નકામો વખત ખોવો દુરસ્ત નથી. આજથી તમારો મુજરો માફછે ! (મુજરો માફ કરવાનો માલખ ઘાટ ઘડવાનો હતો) કાકાજીનાં ઉપદેશો વચનોથી જેમલ ખુશ થયો અને બીજા ભાઈઓને કેહેવા લાગ્યો કે આવા સદ્ગુણી કાકા છતાં પિતાજીએ ગેરવિચારું પગલું ભરી દુઃખાપનીમાં રાખ્યા એ બહુ દિલગીરી ભરેલી વાતછે.

જેમલ પોતાના મુકામે આવ્યા પછી માલદેવના મનમાં બમણો અગ્નિપેદા થયો; તે બુઝવવાની શોધમાં ગુંથાઈ

પોતે એમ ધારતો હતો કે, મારા શત્રુના ખીલેલા બાગને સુકવ્યાવિના સુખ પ્રાપ્ત થનાર નથી. પણ અરે !! અમુક તારા મનના તરંગરૂપી આબોચીયામાં આ નિર્દોષ બાળકોને ડૂબાવવા ધારેછે એ તારી મૂર્ખાઈવિના બીજું શું કેહેવાય ? જોણે અપાર જળના બરેલા સમૂદ્રમાં ડૂબતા ગજેન્દ્રને ઉગારી, લીધો હતો, તે હાથર તેમનું રક્ષણ કર્વા છે; તેની આગળ તારું શું ચાલનાર છે ? અરેરે !! જમલ જેવા વીરક્ષત્રિ બચ્ચાને વિષયયોગવડે મારી નાખવા કરે કાકા માલદેવે યુક્તિરચીને દિક્ષીમાં પોતાની પાસે રહેનારે હજારી હાજમ રામજીને બોલાવી કહ્યુંકે, આપણા નગર વિષે એક ચંપાની ડાળિયો બોળો વિસ્તાર પામેલી છે, અને તે અતી દુઃખદાયીછે માટે તેને કાપીને દુરસ્ત કરી આપેતો, તને હુંશિયાર માળી સમજીશ, એટલેથી બસ નથી પણ તેના મેનતાણા બાબત તને યોગ્ય બદલો આપવામાં આવશે કે જેથી તારા ક્રીસબની તારા વંશમાં જરૂર રહેશે નહીં. રામજી—(માલદેવને) આપ મહોદેથી બોલોજી તે રીતે જમલ રાઠોડ મરનાર નથી ને કદાચ હાથર હમિષ્ઠા એવીજ હશે તો પછી મેડતાનું રાજ્ય સંભાળનાર રાઠોડની માતાએ બીજી એવો જમલ જણેલો નથી, માટે તમારે તેવું કામ કરવું ઘટવું હોયતો તમે કરો. પણ આપને આવું કૃત્ય કરવું ઉચિત નથી અને હું પણ એવા અધોરે પાપમાં પડનાર નથી.

માલદેવ—અરે ! નામકહરામ રામજી ! મેં અનેક પ્રકારનાં કાર્યો કરવા તારી મદદ જે જે વખતે માગેલી તે તે વખતે આપતાં ચૂક્યો નથી, તથા મેં કરેલાં કૃત્યો તારાથી શુભ રાખ્યાં નથી. અને હવે પછી જે કામો કરવા ધારું છું તેમાં તારી સહાયતા વડે હું ક્ષતેહ પામવાની આશા રાખું છું. તે પેહેલાં તું માનશુકન (અપશુકન) કરેછે એ બહુ ખેદકારક છે, માટે બહુ સાવચેતીથી જવાપ આપજો.

રામજી—આપ જે કામ કરવા મને હુકમ કરોછો, તે કામ કરતાં અવલ મને ઘણો મોટો વિચાર આવેછે તે એ છે કે ચારે કુંભારને મારી નિર્વેશ કરી સ્મશાનમાં અગ્નિ સંસ્કાર કરવા આપ જશો !! તે વખતે આપના શરીરનું જીવિત ક્ષણિક છે એવું જ્ઞાન થશે, તેથી અતિ પશ્ચાન્તાપ ઉત્પન્ન થશે. એટલુંજ નહિ પરંતુ આપના મરણ પછી અગ્નિસંસ્કાર કરનાર તથા આ ચારે વિના બીજા ચાર ઉપાડનાર આપે કોણ પેદા કરી રાખ્યા છે ?

માલદેવ—(પોતાના બાઈ બીમસિંહ સામુ જોઈને) અરે ! કમળત હજીમ તું શુભામની જાત, જેમલતા પેહેલાંજ મને મરવાની ધારણા રાખેછે, પણ તે પેહેલાં તુંજ હતો ન હતો કરવાને મને કાંઈ મુસકીલ નથી, ધિક્કાર છે તને ! (બીમસિંહ સામે જુરેસાથી લાંબો હાથ કરીને) અરે ! બીમસિંહ પ્રથમ આ રામજીનું માયું કાપો, અને પછી જેમલનું.

રામજીના બોલવા ઉપર માલદેવ અતિ ક્રોધાંધ થઈ દાંત પીસતો ને મુછ મરડતો તરવારના મ્યાન ઉપર હાથ પછાડી ઉભો થયો. શરીરમાં કંપ અને સ્વેદ (પરસેવો) છૂટવા લાગ્યો. તથા લાલનેત્રો થઈ ગયાં. આદેખી રામજી હજમની ચકોર* જાતે વખત ઓળખીને ફરી પાછડી બાંધી અને પોતાના બોલેલા શબ્દો ઉલટાવી અરજ કરી કે, મહારાજ! મારા બોલવાનો ભાવાર્થ એવોછે કે, મોઢે બોલવાથી જેમલ મરનાર નથી, માટે કાંઈ યુક્તિ રચવી જોઈએ. તે યુક્તિ એવીછે કે હું જે ઓળખી રોયી હજમત કરું છું તેને ઝેરનું પાણી ચડાવી આપો એટલે આંખનો ધારેલો વિચાર પાર પડી જશે. રામજીની આ યુક્તિ માલદેવને પસંદ પડી તેથી તેના કેહેવા પ્રમાણે કરી આપી પોતે શાન્ત થયો. ત્યાર પછી જેમલની હજમત કરવાને બાને રામજીએ રસ્તે ચાલતાં વિચાર્યું કે જેમલ જેવા શૂરવીર બાળક ક્ષત્રિને મારી નાખ્યા. પછી તેના જેવો ફરી નીપજનાર નથી અને મારા જેવા સૈકડો નોકર માલદેવ રાખશે ને સૈકડોને કાઢાડશે પણ સમય સાચવવો એજ શાણપણ છે. માટે બેહેતરછે કે મારા જેવા પેટભર નોકર

*નરમાં નાઈ, પંજેરમાં કાગ; પાણીમાંનો કાચબો, એ ત્રણે દગાબાજ.

૪૫—નરાણાનાપિતૌધૂર્તઃ, પક્ષિણાંચૈવવાયસઃ

ચતુષ્પદાંશૃગાલસ્તુ, સ્ત્રીણાંધૂર્તાચમાલિની. ૧

રના પ્રાણુ જતાં જેમલનો બચાવ થાય એજ સાર્યક છે, એવા મનસુખા કરતાં અને ચાલતાં જેમલની કચેરી નજીક ગયો. તે વખત રામજીનો ચેરો બીલકુલ ફીકો પડી ગયો હતો અને આંખમાં કાંઈક પાણીનો ભાગ દેખાવા લાગ્યો તથા ગદ્ ગદ્ કુંડે થયો હતો. તે દેખી જેમલ પોતાના પાસે બોલાવીને પૂછ્યું કે, આજ કાકાજી તરફથી એવી શું મોટી ચીજ મળી છે કે આનંદનાં આંસુ આવી રહ્યાં છે તેથી જવાર પણ કરતો નથી ! અને આટલા મોટા ધુ-મંડમાં કોના ઉપર ફરે છે ?

રામજી—કાકાજી તરફથી જે ચીજ મળે તે આપના માટેજ હોય !

જેમલ—(હસીને) કાકાજીએ ઘણાં વર્ષ દિલ્લીમાં રહીને બત્રીજ માટે એવી શું ભટ મોકલી છે કે તે બગલમાં દમાવી રાખી છે ?

રામજી—કાકાજીએ ભટ તરફે મોકલેલી કિંમતી ચીજ આપને ન આપું તો પછી તે મારા માટે છે !!

જેમલ—રામજી તારા બોલવાનો બેદકાંઈ ગંડો સમજાય છે.

રામજી—આપણે દિલ્લીમાં હતા ત્યાં સુધીજ ગંડો હતો.

જેમલ—(પોતાના ત્રણ ભાઈ સાથે જેમને) દિલ્લીમાં ને માણસ કાંઈ મુદત રહે છે તે લફંગાઈમાં પૂરો, જીભનો છૂટો થાય છે, તેની સાથે બેશરમાપણું વધારે પ્રાપ્ત થાય છે.

રામજી—આપની સંગાથે એવી રીત રાખ્યા વિના છૂટકો નથી,

જેમલ—તારી બગલમાં તો શું દબાવી રાખ્યું છે ?

રામજી—(થોડી તોતળી જીભે) ક્ષત્રિયવંશનું રા...ક્ષણ છે!!

જેમલ—(હસીને) ક્ષત્રિ લોકોનું રક્ષણ હજીમોની બગલમાં રહે છે ?

રામજી—(નિધાસ નાંખીને) હાલનો પ્રસંગતો એવોજ છે!

જેમલ—રામજી તું દિલ્લીમાં રહીને તારા ધંધામાં કુશળ થયો હશે માટે ચાલ મારી હજીમત કર.

જેમલની હજીમત કરવા રામજીએ પોતાનાં એાજરો કાઢાડ્યાં, તે જોઈ મોટો નિધાસ નાખી માથું હલાવી સોરઠા બોલવા લાગ્યો.

સોરઠા.

મુરધર^૧ દેશ મત્રાર^૨ કપટારા^૩ નાડા^૪ ભયાં;

એા^૫ સમદર^૬ રૂપ સુવાર^૭, દયા ન આવે રામડા^૮ ! ૧

જિહાં સત^૯ હીણા સીરદાર, મુત^{૧૦} હીણારે^{૧૧} માનવી;

અંધ ધુંધ સારકાર, રામ રૂખાણો^{૧૨} રામડા. ૨

ગોલા ઘણા નજીક, અંધપતિયા^{૧૩} આદર નહીં;

તીણ ઠાકરે ઠીક, રણમે^{૧૪} પડસી રામડા. ૩

કૂડા^{૧૫} નિલજ કપૂત, બાળકરે બાથે^{૧૬} પડે;

અસડા^{૧૭} પૂત નિપૂત,^{૧૮} રાંડ જણે ક્યું રામડા. ૪

૧ મારવાડ ૨ મોત્રાર. ૩ કપટના. ૪ તળાવો. ૫ સમુદ્ર.
૬ હજીમ. ૭ રામજી. ૮ સમ. ૯ મતિ. ૧૦ રમવાનું
કરનાર રક્ષણીય. ૧૧ રાજાઓ. ૧૨ પુરુષમાં ૧૩ જુદા
૧૪ લડે બાથ ભીડીને. ૧૫ એવા. ૧૬ કપૂત.

ભાવાર્થ—મારવાડ દેશમાં કપટોના ખાડા (તળાવો) ભર્યાછે, પણ આ સમુદ્રરૂપી કપટ કરતાં અરે! રામજી હજીમ તને દયા આવતી નથી? જે ઠેકાણે સત્યહીન સરદાર અને બુદ્ધિ વિનાના મનુષ્યો રહેછે તથા રાજ્યમાં અંધાધુંધી હોય ત્યાં રામ વિના બીજું કોઈ રક્ષણ કરનાર નથી એમ રામજી કહેછે, ૨ યુદ્ધમાં જેવા હલકા લોકો જેને સલાહકાર હોય ને અમીર સરદારોને આદર પણ મળે નહીં, તેવા ઠાકોરને યુદ્ધના પ્રસંગમાં હિરાન થવું પડે. ૩ જૂઠ્ઠા નિર્લજ્જ કુપુત્ર જે બાળક સાથે લડનાર એવા કુપુત્ર પુત્રને રામજી કહેછે રાંડ કેમ જણેછે! ૪

રામજી જેમલના માયાના વાળ પલાળી મસળવા લાગ્યો એટલે આંખમાંથી આંસુની ધારા ચાલી. તે વખત કચેરીના સામે અંતઃપુરમાં ખેંઝી જેમલની માતાએ દેખીને રામજીને કહ્યું કે અરે! રામજી મારા પ્રાણથી પ્યારા નિર્દોષ કુમળી વયના બાળક. જેમલને થોડી મુદત પર્થવ રાજ્ય કરવા દઈશ તો પ્રમુખતાઈ કલ્યાણ કરશે, અને તારા જાણવામાં હશેજ કે મનુષ્યે જગત્માં ક્ષણિક જીવિતનું જે ફળ મેળવવાનું છે તે રસ્તે ચાલતા કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ, મોહાદિ જે મનુષ્યોના કદા શત્રુઓ તે અવગો રસ્તો ખતાવેછે, પણ જેના અંતઃકરણમાં દયાદેવિનો વાસ છે તે ગમે તેવાં કૃત્યોમાં પ્રવૃત્ત થયો હોય તોપણ તેને દયા અટકાવી શકેછે, વળી લોભરૂપી નદીના વેગમાં જે માણસ ખેંચા-

ધને દુર્ઘટ કામો કરેછે તે પરિણામે ધીર નર્કવાસિ થાયછે. એ બાબત આપણા મેકડો કુશળ કવિઓએ વેદ, વેદાંત શ્રુતિ, સ્મૃતી, અને પુરાણાદિમાં ઉત્તરો આપ્યુંકરૂપી દ-
ઠાંતો આપી મૂક્યાંછે, એટલે આ વખત રામજી !! અરે!
રામજી તને વધારે કેહેવું દુરસ્ત નથી ! રાજ માતાના કરુણા ભરેલા શબ્દો સાંભળીને પુરત ઉત્તમનાં સર્વ ઓગરો રાજમાતાના ખોશામાં નાખ્યાં, તે દેખો ગમરાયાં અને ચમકીને પૂછતાં માલદેવનાં રચેલાં કાવતરોં જાહેર કરી રામજી બોલ્યો કે—આ વખત જેમલને મેં બચાવ્યો છે, પણ હવે પછી બંધનાર નથી માટે થોડા દિવસ સૂધી તેના મોસાળમાં યુગ્તરો કરવો, એટલે માલદેવના મનથી ઠાડા પાણીએ ખસ ગઈ સમજાશે, અને ઉમ્મર લાયક થયા પછી પોતાનું સુઝતું જેમત્ર કરશે. આ ઉપરથી રાજમાતા સમજ્યાં કે, રામજી નાપિક છે તથાપિ અકલવા નછે, માટે તેની શિખામણુ પ્રમાણે આ રાઠોડવંશનું રક્ષણ થતું હોયતો દેશ ત્યાગ કરેવો દુરસ્ત છે. દુનિયાં વિષ્ણુપશુવર્ગમાં ભૂખ વેડવાની જેવી સહન શક્તિ છે તેવી અન્ય જાતિમાં નથી તથા વિપત્તિ વેડવાની સહનશક્તિ અને ધૈર્યપણું ક્ષત્રિયવંશમાં હોયછે તેવું બીજામાં નથીહોતું.

×લજેદેકંકુલસ્પાર્થે, ધામસ્પાર્થે કુલંલજેત્;

ધામંજનપદસ્પાર્થે, આત્માર્થે ધૃતિર્વી લજેત્. ૧

કુંભલનેરાએ 'રામજીનું કપટ રહિત મન દેખીને તથા બવિધ્યની નીશાની ઉપર લાંબો વિચાર દોડાવી પોતાથી બચ્ચો તેટલો બંદોબસ્ત કરી રથ ઘોડા ને ખજાના સહિત ખાળમેના રક્ષણ માટે બહેંસાદાર રજપૂતો સાથે રાખી રાતની વખતે મેડતા ખાલી કરી પોતાના પિયર કુંભજમેરનો રસ્તો હાથ કર્યો. ભાદરવામાં પીત્રીના દિવસે એટલે પી-શાઓથી બચંકર મધ્યરાત્રીનો વખત હતો, તેમ આકાશ ખડા આડંબર સાથે વાદળાંથી છવાયેલો હતો, ઝરમર ઝરમર વરસાદ આવતો હતો, ઇશાન કોણમાં વીજળી પોતાના પૂર્ણ જ્વેશમાં ઝમકારા મારી રહીછે, આની કોર વાદ્ય આદિ બચંકર પક્ષીઓ ચિસો પાડી રહ્યાછે. તેવી વખતે માલદેવના બાણવામાં આવ્યું નહીં; કેમકે રામજી હજમના બહેંસા ઉપર કાયમનું સુખ માની જમલને સ્મશાનમાં લઈ જવાના સમાચાર વેહેલા આવશે !! એવા હેતુથી નિર્ધિ-તપણે નિદ્રામાં તે ધોરતો હતો, પણ સવારમાં તેના મન આવતા સમાચાર સાંભળતાંજ વિના મહૂર્તે રાજ્યસત્તા ધારણ કરી બેઠો.

હવે કુંભલનેરા ઉપર અનાયાસે ટુટી પડેલી વિપત્તિનો અંત આવતાં સૂઝી પોતાના પિયર જ્યો ઘાડો સંબંધ છતાં

૧ મન મૈલા તન ઝજલા, ઘુગલા કપટી અંગ;
તાતે તો કૌવા મલા, તન મન એકાદિ રંગ. ૧

પારકે ઘેર દુઃખે પાપે પેટ ભરવાનો વખત આવ્યો. "કેહેવત છે કે "પિયરની પાલખી કરતાં સાસરીની શૂળી સારી" પણ શું કરે? ભાંજામઓનાં મેણાં ખમવાનો આણધારો વખત આવી પડ્યો તે સહન કર્યાવિના છૂટકો નહોતો. ઈશ્વરી સત્તા આગળ કોઈનો ઉપાય નથી. એ સત્તા આગળ શાંણપણ કશી વિસાતમાં નથી. મેડતે આવતાં અતિ હર્ષથી કુંભલમેરનાં વૃક્ષોની શાખાઓ ધિરે ધિરે દેખાતી બંધ થઈ હતી. તે ઝાડો શોકના વખતમાં જલદી નગરે પડવા લાગ્યાં!! જે વખત ખરાખર પાંચ ગાગેથી કુંભલમેરનો કિલ્લો દેખાયો તે વખત તે ઠેકાણે સુકામ કરવાં બાળ મહારાજા જેમણે હુકમ આપી વિચાર કર્યો કે, આપણા ઉપર વિકટ વખતનો બોલો આવી પડવાથી આપણે આવા ઉપાયો યોજવા પડ્યા છે, તોપણ મામાજીના અંતઃકરણમાં આવા પ્રસંગે આપણા ઉપર કેટલો રનેહ છે. તે જોવું. એટલુંજ નહિ પણ આદર* વિના કોઈને ઘેર

૧ મર્તાચરામોજનકઃપિતાંન્નગુર્વશિષ્ઠઃસકલાર્થસિદ્ધિઃ

સુત્રંનલબ્ધંનનુસીતયાપિવલીયસીકેવલમીશ્વરેચ્છાં. ૧

*દૂહા, આવ નહીં આદર નહીં, નહીં નેનુંમેં નેહ;

વા ઘર કંબૂ ન જાડયે, કંચન વરષે મેહ. ૧

આવ પુની આદર જીહાં, હે નેનુંમેં નેહ;

તા ઘરકો નિત જાયવો, પધ્ધર વરષે મેહ. ૨

જવું તેપણુ સાંઝે નહિ. વળી ગયા ને અપમાન થયું તો તે અપમાન ક્ષત્રિયવંશથી પછી સહન થાય નહોં, માટે એક પત્ર મામાને લખવો. એમ ધારીને જેમણે પોતાના મામાને “માન્ય ગર્વિત.” પ્રથમ એક પત્ર લખી અમર આપી.

“સ્વસ્તિ શ્રી કુંભલગઢપતિ માહારાજ મામાજીની સે-”
 “વામાં મેડતાવાસી મુસાફર જેમલના પ્રણામ સાથે”
 “કુશળ સમાચાર પહોંચે. વિશેષ વિનંતિકે ક્ષત્રિયવંશ માટે”
 “જન્મ લેતાંજ વળગી પડેલી વિપત્તિ વિનાવપુત્રી”
 “છતાં મોટા પર્વતોના તિક્તલુ શૃંગો જેવા જેના કૂર સ્વ-”
 “બાવે અન્યાયના આડંબરો જે આક્રાંશની હદ ભોગવેછે”
 “તેણે મારા ઉપર અસહ્ય બોજ સાથે ગડગડતા મોટા”
 “વાદળનો ઘેરાવો વિના અપરાધે લાવી ઝોકાવ્યોછે. તે”
 “દૂર થવા માટે જોઇતાં સખળ સાધનોં અમારા પાસે નથી”
 “અને અમે નાની વયના સર્વના સમજવામાં છીએ પણ”
 “સિંહની ગણનામાંથી નિકળી ગયા નથી. તેમજ જેણે અ-”
 “મારા ઉપર અમલ જારી કર્યોછે તેની ધાસ્તીથી ડરીને”
 “હું બીન આમિત કોઇના” આશયની જરૂર છે એમ”
 “માનીને તથા માંઝે પોષણ થવા સરખું હવે કોઈ ઠેકાણું”
 “રહ્યું નથી, તેમજ મારા પ્રારબ્ધના આવા બારિક વ-”
 “અતે બીજું કોઈ સહાયભૂત નથી તેથીજ આ રસ્તો”

૧ શરીર.

૨ જાકિસુતાહરિકેમહસુંદર ચંદ્રગિરીશલલાટપ્રવીન્યો,

“સ્થિકારી આપની રાજ્ય હૃદમાં આઓ છું એનું કારણ”
 “મારા ઉપર યુદ્ધરેલા સંકટમાં દુઃખના દિવસો દૂર કરી”
 “ઉદર નિર્વાહ કરવા તથા આપના અણુધારેલા અર્ચના”
 “બોજનમાં ઝોકાવી બળવાન સામે આથ બીડવવા અને”
 “વિના કારણે દુઃખનો ખડા કરાવવાના હેતુથી આ પત્ર”
 “માર્ગત વિનંતિ કરવામાં આવેછે, એવા વિચારો આપના”
 “ખ્યાલમાં આવશે; તે વિચારો ઉત્પન્ન થતાં અવલ”
 “અટકાવી એટલું માગણું રાખું છું કે અમારી જે માતા”
 “અને આપની ભગિનીના સ્વભાવિક અમારા હિતના વિ-”
 “ચારો જેવાકે અમારી બાધ્યાવશ્યામાં કરપીણ શત્રુઓના”
 “ભોગ થઈ પડશે, વગેરે તેમના મનનાં વલણો અમને”
 “આડા આવી અમારા મનના ઉભરાને અટકાવે છે,”
 “માટે અમારી માતાના તેવા વિચારો દૂર થતાં સ્પષ્ટ તથા”

ઇંદ્રગંધદિયોરવિકોંહય, ધેનુદ્રુમાદિકદેવનદીનો;
 કુંભમુનીજવકોપક્રિયોત્ત્ર, તીનચલૂસવહીભરલોનો,
 એસેવડેકુંપડીવિપતાત્ર, સિંધુસહાયકહનહિકોનો. ૧
 વારિદતાતહતેવિધિસેસુત, આદિતસોમસહોદરદોઝ,
 વેનહતીદુય રંભ રમા મઘવા, હરિસેતિનકેહવનેઝ;
 મારુતસંગવિનોદકરે અરુદુર્લભદેવમુનીનકુંસોઝ,
 તુચ્છતુશરણતોપરિવાર ભયોનસહાયવિપત્તિમેકોઝ. ૨

“અમે અહિંથી વધીને આગળ જવાનો જે ઇરાદો રા-”
 “ખોછે તે ઇરાદો પાર પડતાં સૂધી અમારા વિના ફક્ત”
 “અમારી વૃદ્ધ માતાને આપતા આશ્રય નીચે રહેવા”
 “પૂરતાં સાધારણ સાધનો આપની તરફથી મળશેકે નહીં?”
 “એ બાબતનો સત્તર ઉત્તર આવતાં સૂધી આ હૃદમાં”
 “અન્ન જળનો ઉપયોગ કરવા અમારી સ્થિતિ છે;”
 “વિશેષ નહીં.”

ઉપરનો કાગળ કુંભલગઢ કચેરીમાં મહારાજ સોહિલ-
 સિંહ, માતસિંહ, હડીસિંહ, અને કનકસિંહ એ ચારે ભાઈની
 સમક્ષ વાંચતાંજ આખી સભામાં નેવેરસ ઉત્પન્ન થયા.
 તે વખતનો દેખાવ ચકિત થવા સરખો બધ ભરેલો થઈ
 પડ્યો હતો, પણ જેમલ ઉપર પડેલા દુઃખમાં સહાય થ-
 વાના એક વિચારે સર્વ સેના સજ્જ થઈ અને મોટા દબ-
 દબા સાથે જેમલની ભિટ લઈ કુંભલઘેરના કિલ્લામાં લાવી
 એક મેદલમાં તેને મુકામ આપ્યો. ત્યાં રાજમાતાએ પો-
 તાના પ્યારા ચારે પુત્રોની સંભાળ માટે ચાલાક નિગેખાનો
 મુકરર કરી રાખ્યા હતા, કે જેથી કુંભનોના દૂતોના પંઝા-
 માં તેઓ પડે નહીં.

કુંભલઘેરમાં રહેતાં છ માસ પૂરા થયા તે દરમિયાન
 હોળીના નજીક આવેલા તેહેવારના દિવસોમાં રાજ્યસભા
 વિષે ગાન તાન નાચ રંગ થવા લાગ્યા; તે દેખી જેમલ-
 ને મેડતાની વાતો યાદ આવવા લાગી અને ચેરા ઉપર

ઉદાશી પથરાએલી દેખી રાજ્ય માતા (કુંભજનેરા)એ ગુણ
વાત જાણી. તેથી પોતાના ભાઈને જેમજની સ્ત્રીને તેડા-
વવા અરજ કરવા ઉપરથી સોહિલસિંહે કેટલાક સવારો
તૈયાર કરાવી મેડતેથી સંગાથે આવેલા બ્રહ્મા અષ્ટુ ચાર-
ણને બુંદી તરફ રવાના કર્યો. તેણે થોડા દિવસમાં બુંદી
નગર વિષે જઈ મહારાજા છવસાજને કચેરીમાં પત્ર આ-
પ્યું. તે વખત અતિયમિત આસવના^૧ ઉપયોગથી ભરપૂર
નિશામાં^૨ નિશા^૩ જેવો દિવસ સમજી હાડાની પૂરી જહી-
લાઈ બતાવી મહારાજા બોલ્યો કે, જેમલે જગતમાં જી-
વિતના દિવસો જંગલમાં કાઢાડવા અને રાત્રી પાહાડીની
મીસાલે ભટકતા ચારે ભાઈએના સાથમાં શશિવદની
જેવી રાજ્ય કન્યાને ત્રપિકુળનો રસ્તો બતાવવા અમ-
ધારેતા તથી !! એટલુંજ નહિ પણ આ માગણ જતી
ચારણ, જેમલનું ખોટું નામ દેઈ અન્ય ઢેકાણે રાજકન્યાને
આપે તો હાડા જેવા નિષ્કર્ણક કુળમાં લાવ્છન લાગ્યા વિના

૧ આસવ-દાર. ૨ નિશામાં-કેકમાં. ૩ નિશા-રાત્રિ.
૪ હાડા રજપૂતોનું સૈન્ય કોઈ પુરૂષ પ્રસંગે લડવા જતાં રસ્તામાં
મોટો ખાડો આવ્યો, તેને બાજુપર ટાળી ન ચાલતાં
બોલ્યા કે, “ખાડા હો પણ હાડા નહિ હો” એમ કહી
એક પછી એક ખાડામાં પડવા લાગ્યા ! જ્યારે એ ખાડો
પૂરાર્થ ગયો ત્યારે બીજુ લશ્કર તેમના ઉપર થઈ ચાલ્યું.
ત્યારથી કહેવત ચાલી કે ‘ખાડા હો પણ હાડા ન હો.’

રેહે નહીં. એ વાત સર્વાનુમતે ખરી ઠરવાથી કુમત થયે-
લા છત્રસાલેએ હુકમ આપ્યો, તેજ વખત અખુની આ-
ખર દશા ખનાવી નાખી, જેથી મોટા અવાજે હાડાનાં
હાડ ફાડી પાર નીકળવા સરીખાં કાણુ વચનો ઉચારતો,
પોતાનું મોટું પાઘડું માથે વીંટતો બજારમાં રૂદન કરતો
જાયછે. તેને દૂરથી દેખીને જોમલની સ્ત્રીએ એક દામિ
સાથે ખમર પૂછાવતાં પોતાના સસરાની ગોડે બેસનાર
અખુની ઓળખ પડવાથી શશિવદનીએ પોતાના ખાસ આ-
રામ બાગમાં મુકામ આપી ખોરાકી વગેરે જોઈતો સામાન
પોહોંચાડવા હુકમ કર્યો. ત્યાર પછી એક દિવસે અખુને
એકાન્તે બોલાવી તેણે તેની સાથે જોમલ પાસે આવવા
કબૂલ કર્યું, પણ આગળની “*કજરી” ત્રીજાના ઉત્સાહી

† મત—ઉન્મત.

* ઉત્તર તથા પૂર્વ હિંદુસ્તાન તરફ આવણ શુઃ ૩ ને
કજરી અથવા શામા ત્રીજ કહેવાય છે તે ત્રીજથી આખો
આવણ માસ સ્ત્રિયોને રમત ચમતનો છે, તે વખતે સ્ત્રિ-
યોનાં ટોળેટોળાં ગ્રાડોમાં હિંદોળા બાંધી હોયછે.

સવૈયો.

ઘૂમિ ગિરે ઘનચોરે મુને ચપલા તન તાકિ તકે પરતાલે
મારુત લે સંગ મારુત મારુ ઉબારો નહે વિરહી જન ઢોલે;
આપુલગે સુર ચાપ વિલોકિત સોચન લોચન જાતનલોલે,
જીવંત્રો આસ સર્વે બરહી બર હીન મયે બરહી બન બોલે. ૧

દિવસો આવી પોહોંચ્યા તે વિત્યા પછી ચાલવા ઠરાવ કર્યો; તે પ્રમાણે અપ્પુ ધીરજ ધરી રહ્યો હતો. એ વાત છવસાલના જાણવામાં નહતી પણ અંત:પુરમાં જેમજની સામુને દાસિઓએ અગર આપી હતી.

ત્રીજને રોજે ઝૂંદી નગરની તમામ સ્ત્રીઓ રંગ બેરંગી સુંદર પોશાકો સાથે રત્ન જડિત અલંકારો ધારણ કરી મધુર સ્વરે મનોહર ગીતો ગાતો જંગલમાં જતી હતીઓ અને બીજી તરફથી અંત:પુરની રાણીઓ સાથે સરદાર ઉમરાવોની સ્ત્રીઓ તથા કન્યાઓનાં વૃંદો પોત પોતાના રમણિક બાગોમાં આલીશાન દરખોતોની ઝોકાંખાતી લતાઓમાં હોંદોળા બાંધી પરપરમાં લાંબા પદ્મા સૂચી હોંચકાના વેગો ચડાવતી તથા ગાન તાનમાં યુગતાન થઈ આનંદ માનતી મદમાતીઓ હાથીઓને લલ્લવતી અને હંસોના બાળકોને મનાવતી રમતમાં પોત પોતાના દાવમાં ફાવતી અને મગરપણે ગર્વિત વાક્યો વડે અન્યને શરમાવતી એવી જોખનચંતી કામિનિઓના સમૂહોનાં હોંદોળે હોંચતાં માથે ઝાઢેલાં અંબરોં વાયુ વેગે ઉડતાં હતાં, તે જાણે કામદેવે જગત્ને ઝીતીને પોતાના રથ ઉપર વિજય પતાકાઓ ઉડાવવા માંડી હોયતા ! એવા દેખાવથી આખાં ઉપવનો શોભતાં હતાં અને તેવીજ રીતે ગુલાબ, મોઘરા, ચમેલી, જાઈ, સેવતી, કેશર ચંદન, કુમ્કુમાદિ, અતરની બેકતી સુગંધીની લપટો ઉડાવી વાયુ દશે દીશામાં ફેલાવતો

हतो. तथा प्रहृष्टी जनोंतां व्याकुल मन करावनार *कीर,
 कपोत, मयूर, मेना, दादुर, आतक अने हरीयन्त्र पक्षीयो
 युमान लरेला विचित्र शब्दोनो सोर करता हुता, तेमन्त्र
 आकाशमां ओकांप्यातां मस्त छाथीय्यानां टोणां न्वेयां
 शांभ, अत भीम्रित रंगनां वादणो ज्रीणुं श्रीकुञ्जो वरसा-
 वतां हुतां, तथा मंद मंद गर्जना साथे मंद वायुनी लेहेरो
 आलती हुती, ते वप्पत शशिवदनी पोताता भेलेजनी अं-
 दनी यडी आरे दिशाओनी रचना न्निती हुती. ते समये
 जे रीते जेमलने छोणीना तेहेवारोअे स्त्रीनुं स्मरण क-
 रावुं हुतुं, तेज रीते आवणु शशिवदनीनी गति लावी

*कवित.

चात्रिक चकोर चहं ओर मोर सोर करे,
 दादुरकी जोर घोर चितु ले भ्रमायो हे;
 झांगुरकी शार्ई उहां उहां उहनाति झुकि,
 झुमिके झकोरि झरु, वनो वनो व्यायो हे.
 ऐसे ऐसे साज सजि बरवान होहे आली,
 एतो 'कमधज्ज वंश जयिमे जनायो हे;
 इसौ मान माह जनु बोल कखो सोई बाल,
 जीको तर सावन पैसावन बहे आयो हे. २

१ राडोउवंश नयमन्त्र.

મુકી હતી, પણ પોતાના પતિ ઉપર પડેલા સંકટથી જેમ શોકાતુર હતી તેમ મોહાતુર થવાના વિચારો આ સતીના મન વિષે નહતા, પરંતુ અમ્મુ ચારણ સંગાયે જન્મદી જવાના બાને પોતાના મેલા પોશાક દૂર કરી નવિન ધારણ કરવા તેણે તેની માતા આગળ વિનંતિ કરવાથી તે કેવા વિચારો બતાવે છે ? તે જીવાના ઈશદે માગણું કર્યું કે, આ ત્રીજના તેડેવારમાં મારા જેવી બીજી કન્યાઓ આનંદ કરે છે તે રીતે મારી ઈચ્છા થઈ છે, માટે આ પેદે-રેલો પોશાક કાઢાડી નવિન પેદેરવા માટે આપવાની કૃપા કરો:—

રાણી—(જરા ક્રોધાયુક્ત થઈને) સર્વ કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓ માટે સર્વ ઉપવનો નફી થઈ ચૂક્યાં છે, એટલે હવે તું બીજા કીયા બાગમાં જવા ધારેછે!

શશિવદની—(પોતાની માનું બંગોક્તિમાં બોલવું સમજીને) તમે મારામાટે જે બાગ નફી કરી આપ્યો છે તે બાગમાં જવા ધારું છું.

રાણી—તારો ખાવિદ વખે કરે છે તેમ છતાં સહુણો શૃંગાર સજવો અને બાગમાં જવું એ રાજ્યકુળ રાજપૂતામાં જાણે નહીં.

શશિવદની—હું જે શૃંગાર ધારણ કરવા માગું છું, તે શૃંગાર અવશ્ય તમારે આપવો પડશે, કારણ કે તમારા જ માધને મળતાં સૂધી તે શૃંગાર ન ઉતારતાં મારે જરૂર બાગમાં જવું પડશે, એ વાત આપે નફી સમજી રાખવી.

રાણી—આવિંદને મળવા ઇચ્છો છો પણ હાલ જે સ્થિતિ-
માં છો તેવી સ્થિતિમાં પિયર વિષે ઉમ્મર પૂરી કરો તો સાહે!!
(અર્થાત્ આવિંદ મળનાર નથી.)

શશિવન્દની—માતૃ ! આપના શબ્દો શત્રુને પણ ક્ષણો
નહીં.

રાણી—અરે કન્યા ! તૈં આણું નિર્લજ્જપણું ક્યારથી લીધું છે?

શશિવ—(ધુરસામાં નેત્રો લાલચોળ કરીને) અપ્પ ચારણ
ઉપર કચેરીમાં જુલમ ગુજાર્યો ત્યારથી.

રાણી—પીયર કરતાં સાસરાનો સંતાપ તને વધારે જ-
ણાય છે !!

શશિવ—મારો ઉમ્મર ત્યાંજ પૂરી પડવાની છે, તે તમે
ક્યાં નથી જાણતાં ?

રાણી—પણ એ દિવસો તો બહુ દૂર ગયા છે.

શશિવ—તમારા મનની બાવના તમને ક્ષણે.

રાણી—બેટી! તમે તો બાળાવસ્થામાં હાડાનું કુળ ઉ-
જ્જવળ કર્યું !

શશિ—હાડાનું કુળ ઉજ્જવળ કરવાનું કામ હવે વૃદ્ધપ-
ણામાં તમારું છે!! અને બાળપણે રાઠોડ કુળ દીપાવવાનું
કામ મારું છે.

રાણી—પુત્રિયો પીયરમાં રહી ઉન્મત થાય છે.

શશિ—તેવી વાત જાણનાર તો પુત્રિને રાખેજ નહીં!

રાણી—રાઠોડ વંશમાં આવાં અજવાળાં થશે એવી
ખબર ન હતી.

શશિ૦—વિધાતાએ છઠ્ઠીના લેખ લખતાં (તમને, એમ ક્યારે કહ્યું હતું કે, હાડાવંચને શોભાવશે !!

રાણી—પુત્રી ! તારા શરીરના ઉન્નવળપણામાં તારું મન મુંઝાય છે !

શશિ૦—મોશાળની અસર આવે એમાં શું નવાઈ છે !!

રાણી—(રીસ કરીને) ક્ષત્રિય માત્ર પિતાથી ઉત્પન્ન થયેલ બાળકો અવિચારી બાપણ કરે, એ વાત સંભવતી નથી.

શશિ૦—ક્ષત્રિય કુળથી ઉત્પન્ન થઈશું, કે, અન્ય એ બાબતની ખબર તમને હૂંચેજ, પણ મારા જેવાં દુઃખી બાળકોની માતાઓ પુત્રિયોનું આપું સુખ ઇચ્છનાર પૃથ્વી પડમાં બાગ્યેજ હશે. !!!

રાણી—મને આવી ખબર ન હતી, નહિ તો જન્મતેજ દૂધ પીતી કરતે !

શશિ૦—એટલું બધું ઇષ્ટ વેડ્યા પેહેલાં (તમને મારતાં) કોણે મનાઈ કરી હતી !

રાણી—હવે રાકોડી રાઠ્ઠીમાં ચંદ્ર વિના ચાલશે !!

શશિ૦—એવા દિવસો સતંત્ર કુળદાઈ થાઓ !

રાણી—પુત્રિ! આવો વાદ કરતાં વરસોપેદી મુદતો પિતથે!

શશિ૦—માતાજી ! પ્રભાતે બિંદુ માત્ર પાણી છુંદીનું પીવા બદલ મારે પ્રતિજ્ઞા છે !!!

૧ ચંદ્રનું નામ શશિ છે તેના જેવું જેનું વદન તેનું અજવાળું પડવે ચંદ્ર વિના ચાલશે.

માતા પુત્રીનો પરસ્પર વાત કરતાં વાદ વધી પડ્યો, અને વજ્રરૂપી કડીણ શબ્દો વિના પ્રાણમુક્ત કરનાર કોઈએ કાંઈ શસ્ત્ર હાથ ધર્યાં નહતાં, પણ કોધાંધપણે રાજકન્યાની માતાએ છેલ્લો કડીણ શબ્દ વાપરવે શશિવદનીને કારી જયમલ લાગવે ભારે વિષાદ થઈ પડ્યો, તે વાત ચરચાતે સ્ત્રિયોમાંથી પુરુષોમાં અને ત્યાંથી રાજ્ય સભામાં થઈ આખા નગર વિષે સોરજકોર મચી રહ્યો હતો.

રાત્રિને વખતે બેઠેલી સભામાંથી ઉઠી છત્રસાલ વાળુ કરવા અંતઃપુરે વિશે આવ્યો, તે વખતે ઉદાશીમાં સર્વને બેઠેલાં દેખી હકીકત પૂછતાં શશિવદનીએ પોતાના સ્વામિ પાસે રહેવા જવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી એવું માલુમ પડે તુરત પાછો વળી સભાસદો, સદર, ન્યાયાધિશે, સરદારો વગેરે ખાસ બેસીને હકીકત જાહેર કરી ફરમાવ્યું કે, જેને જે કાંઈ દાયજામાં (હાયદરણું) આપવું ઘટે તે આપો. ઉમરાવોને આવી ખર્ચ ન હતી તેથી કોઈની પાસે આપવા જેવું કાંઈ નહતું માટે રાજ્યનો ખજાનો ઉઘડાવ્યો, તેમાંથી જેને જેટલું આપવું ઘટિત હતું તેણે તે પ્રમાણે આપ્યા પછી, સવાર થતાંજ ઝૂંદી છોડીને રાજકન્યાનો મુકામ બહાર થયો; ત્યાં કેટલાક શાણા લોકોએ જઈ આવુંર માસ વિત્યા પછી પ્રયાણ કરવું ફરમાવ્યું અને શશિવદની બહાર ગામથી અન્ન પાણી મંગાવી તેનો પ્રયોગ કરવા લાગી, ત્યાર પછી કાર્તિક માસમાં ઝૂંદીને પ્રણામ

કરી કુંભલમેરનો માર્ગ પકડ્યો. તે વખત છત્રસાલે શશિ-
વદનીને કેટલોક સામાન આપી તેની સાથે પાંચસે ધોડે-
સવારો અને હરિસિંહ અગરવાળ વાંણિયાને દિવાન તરીકે
નીમીને સંગાથે મોકલ્યો હતો. તે થોડા દિવસમાં કુંભલમેર
આવી પહોંચ્યા. તે વખત ધારા પ્રમાણે સાસુ વહુ ભેટ્યાં
અને અરસપરસ સુખ સમાચાર પૂછ્યા. બીજી તરફથી
ધણી આવતનો અનુભવી હરિસિંહ જુદો દિવાન અને જો-
મલ મળ્યા. આ વખત હોળીની બીજી મોશમ આવી
પોહોચી હતી, તેથી ફાગ રમવા જેમલની ફરી ઉત્કંઠા
થઈ. તે વાત તેની માતાના બાણવામાં આવ્યેથી પોતા-
ના બાઈ સોહિત્રસિંહને અરજ કરી જેમલની મામીયો
સંગાથે હોળી રમવા પરવાનગી અપાવી. ત્યારબાદ જેમલે
પોતાના નાના બાઈ ઈશ્વરસિંહને વિચાર પૂછતાં જવાબ
મળ્યો કે, આપણે જે વિપત્તિ ભોગવવાની છે તેનો અંત
આવતાં સુધી આપણને આપેલાં મકાનમાં રહી દિવસ
ગુજરવામાં હીક છે, પણ તમારા વિચાર પ્રમાણે લોકોમાં
ચરચા ઉઠશે કે જેમલ વખો ભોગવે છે, કે ફાગ ખેલવા
આવ્યા છે? આ પ્રશ્ન અતિ દુઃખદાઈ થઈ પડશે એ
વાતથી જેમલ વધારે ઉદાસ થયો તોપણ અચ્ચ કવિને
બોલાવી બુંદીના સમાચાર પૂછી તેની મામીયોથી હોળી
રમવા હુકમ મળ્યો છે માટે તમે સંગાથે આવશો? અચ્ચ
બોલ્યો-મહારજ ! હોળીના કારણથીજ હું કૂટાઈ પીટાઈ

ગયોહું !! તે વાત હજી ભૂલી ગયો નથી. જેમણે પૂછ્યું
 શી રીતે કુટાણા ! જવાબ આપતાં અપ્પુએ જણાવ્યું કે
 હુંદીની હકીકત કહીશ તો આ કુમારને ક્રોધ ચડશે તેથી
 વધારે વિધનું મૂળ રોપાશે માટે વાત ફેરવીને બોલ્યો કે,
 બાળપણમાં મારી મામીઓ તથા બાબીઓએ, હોળી
 રમતાં પુત્ર પીડ્યો હતો, માટે હુંતો દૂર બેઠો ન્તેઈશ.
 ત્યાર પછી પોતાની સ્ત્રી સાથે આપણા વૃંદ હરિસિંહ દિ-
 વાનની સલાહ લઈ રત્નપૂતોની બારીક રીતભાત પ્રમાણે
 આ વૃંદને સંગાથે રાખી ગુલાલ પીચકારીયો સાથે અંતઃ-
 પુરમાં પ્રવેશ કરતાં પેહેલાં મામાના પેરેગીર સિપાઈઓ-
 ને વિદાય કરી પોતાના ચોકીદારો બિસાડી દીધા; બાદ
 અંદર જઈ ભરજીબનની મામીઓ રાહ જોતી બેઠી હતી-
 ઓ તેમની સાથે ચોખ્ખા વિચારે ભરજીસમાં બેપરવાઈપણે
 રમતાં જેમલની મોટી મામી પાટરાજી “સરદારમાઈ” ને
 રંગ ભરેલો પીચકારીની ધાર જોરથી વાગવે તેની નાજુ-
 કાઈ ઉપર તુરત અસર થવે પોડા થયા જાગી, તેથી ક્રો-
 ધકરીને બોલી મારી કે, “અરે! અબ્બુજી જેમલ ! તું સિંહના
 કુળમાં ચિયાળ પેદા થતાંજ નવકોટી મારવાડનું રાજ્ય
 ખોઈ મારે ઘેર પેટ ભરવા આવી પડ્યો છે, પણ એવો
 જોરાવર હોય તો ગયેહું રાજ પાહું મેળવવા કેમ જોર બ-
 તાવતો નથી !! અગર આવાં લક્ષણો ન હોતો કાકાની
 ધાકથી ચિઆળની પેડે રાતની વખતે નાસી આવવાની

જર પડત નહીં ! પણ માલદેવ જે કટકો આપે તેટલાથી સંતોષ પામી વણિકની ચાલ પકડી રહેવું હતું ! કે જેથી મેશાળમાં માર્ગ રોકાત નહીં” !!!

‘આર ઠેકાણે ટુંકારા પ્રિય લાગેછે ! તેમાંનું એક પણ આ ઠેકાણું ન હતું, જેથી જેમલને જેમ નપુંસકતા ખા-
ણનો કારી જન્મ થઈ પડ્યો હોય તેમ, પગથી મસ્તક સુધી અગ્નિની ઝાળ પ્રગટી. આખા શરીરનાં સર્વ રોમ, કંટક જેવાં થઈ વચ્ચે ભેદી બાહાર નિકળ્યાં, અને જે નેત્રો નિર્મળ હતાં તે હવે વિકારનાળાં થઈ અમૃતથી પણ ભરાઈ ગયાં, જીભ અને તાળવું સુકાવા લાગ્યાં, તથા શરીર ગૌરવર્ણ હતું તે બદલાઈ શાંભતા પામી ગયું. જુ-
જા કંપવા લાગ્યા, અંતઃકરણ ઉભરાવા લાગ્યું, જમિ-
નને પગનો ઘસારો મારતાં છતાં ફાટતી ન હતી. ગદ્ગદ્ કંઠે બોલવું અપૂર્ણ થવા લાગ્યું, સિંહના શીરે મેઘની ગ-
ર્જના જેવા કઠિણ શબ્દો મહત્ત કરવાની શક્તિ ઉડી ગઈ.
ધર્મ્યાનો અંકુર ઉદય પામ્યો, અંકચકિત ચેરો ચુંચાવા લાગ્યો.

૧તાતેસુતાનાંસુરતૈંગનાનાં, સ્તુતૌર્કીવીનાંસમરેભટાનામ્;
ત્વંકારયુક્તાહિગિરઃપ્રયુક્તા, રસાધિકાશ્વાત્તરામવન્તિ. ૧

બાપના આગળ પુત્રોના, સુરત સમયે સ્ત્રીના, સ્તુતિમાં કવિના, અને પુદ્ગ પ્રસંગે સુખટના, એ આર ઠેકાણે ટું-
કારા અધિક રસ આપેછે.

પ્રકૃષ્ટિત હૃદય ભેદાવા લાગ્યું, રવેદ કંપની વૃદ્ધિ થવા લાગી, તેથી અતિ ક્રોધના આવેશમાં તરવાર ખેંચી મામીનું માથુ ડાપવા ધસારો કર્યો, તે દેખીને નાની મામી જમ-લન્સ કોટે વળગી પડી અને બોલી કે, એ ગામડાની ગમાર રંગતી વાતમાં શું સમજે? આવો મારી સાથે બેધ-ડક હોજી રમો. આ વખત જમલનો નાનો ભાઈ ઇશ્વર-સિંહ તથા હરિસિંહ દિવાન પણ આડા આવી પડ્યા, તેથી મામીનો બચાવ થયો અને બંને બોલ્યા કે, અમને આવી ખબર નહતી, કે હોજીની આગમ્ય આવો ભડકો થશે !! જમલ કેહેછે—અહો ! મારા પ્યારા પ્રમાણિક હરી-સિંહ પશુ પક્ષી, નાગ અને ગભ્ભદિને સ્ત્રિયોના અવયવોની ઉપમા આપવાથી પોતાનું માન* ખંડત સમજી પોતાના

*છપય.

અહિ પવાલ મૃગરાજ કુહરગિરિ, મૃગ અરણ્ય વર,
કમલ શલીલ મૃગિય મૃગાલ ગજ દિન મરાલ શર;
અલક મધ્ય, ચંચ, મુંહ, વદન, કુચ, ગવન વિલ ગિય,
પ્રિય લલિત લાવણ્ય કુદિત અંતર ગત ભગિય;
નૃપ માન કુચિત અધિકાર યહ કહા લચ્છ કજિવરન,
સત પુરુષ માન લંડન ભયાં ગવન દૂર અથવા મરન. ૧

૧ અલક—વાળ.

ચેજનનો ત્સાગ કરેલો છે. તે સ્ત્રીયે આજ મને કડુવાકયોરૂપી તરવારની ધારથી કાપી નાખ્યો છે !! તોપણ આ સંસારના ભોગનો લોભી પ્રાણુ જતો નથી! ધિક્કારછે મારા જીવતરને!! ધિક્કારછે પરંત્રપણે પેટ ભરવું !! અરે ! ધિક્કારછે સ્ત્રી-યોના નામથી ઉદર ભરનારને !!! અરે ! જેમલ સોમલ નારી સાથે કેમ ન રાખ્યો !!

હરિસિંહ—(જેમલને) આપ ધૈર્ય રાખો. જે વાક્યોથી આપને માઠું લાગ્યુંછે તેજ વાક્યો કૃણદાદ છે. કેમકે એજ વચનરૂપી આપણી આશાના અંકુરો આપણા અંતઃકરણમાં ઉદય પામ્યા છે, તેથી સત્તર આપણું કાર્ય સિદ્ધ થવાનો સંભવછે. પ્રથમ કુઃખના દિવસો દેખ્યા વિના શાંણપણું મહેજ સંપાદન થતું નથી. વળી જેનામાં જેટલી શ્રદ્ધિ હોય તેટલીજ વાત કહી શકે; તે બાબત ખોટું લગાડવું ન જોઈએ. દિવાનતાં વચનો સાંભળી શાંત થયાપછી હાથમાંથી રંગના શીશી ફોડી નાખી મહેલમાંથી નિકળતા હતા તે વખત, તેજ પટરાણીનો પુત્ર રત્નસિંહ પોતાની સ્વારી સાથે હાથી ઉપર ચડી દરવાજે ઉભો હતો, તે એવા વિચારથી કે, રણવાસમાં જેમલ, તેની મામી સાથે હોળી રમવા ગયોછે, તે આવે તે વખત આ મેદાનમાં તેની સાથે રંગના બે હાથ આપણે પણ રમીશું.

જેમલને અંતઃપુરમાંથી બહાર નીકળતાંજ રત્નસિંહે તેનો ઉદાસ ચેરો દેખી પુછ્યું કે, ભાઈ ખુશાલીના દિવ-

સોમાં ગુલાબી મેઢાનો રંગ કરમાઈ ઉઘાસી પથરાવાનું કારણ શું છે ? અગર કમઅક્ષત્રની કોઈ રાણી આપને ગેરવિચાર્યું બોલી હોયતો બતાવો. કે, એકદમ તેનું ધડથી શીથ જૂકું કરી નાખું ! અથવા તેમ ન બનવા જેવું હોય તો મેહેલમાંથી તેને દૂર કરી નાખીશ. રત્નસિંહનું બોલવું જેમલના મનને સંતોષકારક હતું પણ, બોલીરૂપી વાગેલાં ઝેરી બાણનાં જખમો પૂરાવાનો ઇલાજ ન હતો, તેથી તેની આંખમાંથી એધાર અમુ ચાલતાં બોલ્યો કે—ભાઈ તારી માતાએ સખત બોલી મારીછે માટે હવે અહિં રહેવું અતિ એદકારક છે, રત્નસિંહે જવાબ વાળતાં પ્રતિજ્ઞા કરી કે તે મારી માતા છે, તેથી બીજું કંઈ કરી શકતો નથી પણ તેનું મોટું જોવા ઇચ્છતો નથી, અને જ્યાં તમે ત્યાં હું ભગો રહી જોઈતી મદદ આપવા તૈયાર છું.

બંને ભાઈની એક મસલત થયા પછી આગળ રત્નસિંહ અને પાછળ જેમલની સ્વારી ચાલતાં નિસ્તેજપાણું દેખીને જેમલની સ્ત્રીએ પોતાના બાના દીવર રત્નસિંહને પૂછ્યું કે, દીવરજી આજ ગુલાબે બરેલા હાથોના હોદા પાછા આવવાનું અભયબી કારણ દેખાય છે !! તેથી મારું મન આકુળ થાય છે, માટે બનેલી હકીકત કેહેવા મેહેરબાની કરશો. બાબીનું પૂછવું આગ્રહ પૂર્વક જાણી રત્નસિંહે સાચી વાત કહી બતાવી કે ગારા મોટા ભાઈ સાથે મારી માતાને કંઈ બોલાચાલી થવાથી રીસાઈને પાછા આવ્યા છે પણ

ભાભી અમે તો નિશ્ચય કર્યોછે કે, મેડતામાં માલદેવ સા-
થે શોણીતની સેડ્યો ઉડાવી રહ્યા પછી આ યુદ્ધાલે રમ-
યુંછે ! રત્નસિંદનાં માર્મિક વચનો સાંભળતાં ખીજવાએલી
સિંહણી જેવી શશિવદનીએ તર્ક બાંધ્યો કે, આ વખત
મારો સ્વામિ તૈયારી કરેતો જરૂર ફતેહ મેળવે એવી સંધીછે.
જેમલ પોતાના મુકામે દાખલ થયાપછી મામાની બોલી શશિ-
વદનીથી સહન થઈ નહીં તેથી પોતાના ભરથારને તે જુ-
સ્સો વધવા સરોળાં વચનો બોલવા લાગી. આ વખત
ઉદાસી અર્જુનમાં ડૂબેલો જેમલ દુપટ્ટો ઓઢીને સૂતો હતો.

શશિવ૦—આકાશ પંથે પરવરતા બાજની પાંખનો સુ-
સવાદો સાંભળ્યા છતાં ભય પામીને જંગલનાં ચક્રાં જેવાં
નિર્ભય પક્ષિયો પણ પ્રાણાન્ત સુધી ઘર છોડતાં નથી, તે-
મજ બાજના ભયથી અન્યઅભય સ્થળ વસાવતાં નથી.
કીડી અને બાજ એ બંનેનું રક્ષણકર્તા હાથર છે. વળી
પોતાની ખારી જન્મ ભૂમિ તેજ કેસરની ક્યારી જેવી
માનવી પણ જ્યાં હીરા તથા બીજાં રત્નો નિપજે તેની
આશા રાખવી એ બર્થ છે. મરદતો એજ કે, જે પોતાના
શિરે ધણુનો સખત ધા સહન કરે પણ મ્હેણાંપી માથા-
નો ધા ખમે નહીં. તમારી મામી રાતદિવસ રાઠોડને રાંક
માનેછે તે મારાથી સહન થઈ નથી. આવી માર્મિક
વાતો બોલવામાં આવી તથાપિ જેમલે તે બાબતની દર-
કાર ન રાખતાં સ્ત્રીપોના સ્વભાવિક ધર્મ સમજી સ્તબ્ધ

થયેલો હતો તે રીતે નિષ્ઠને સ્ત્રિયે જાણ્યું જે મારો સ્વામિ નિદ્રાવશ છે, તેથી તે સાંભળે અને સમજે તેવો એક આજ્ઞક લગાવું, તેથી જાગૃત થઈ કાંઈ જોરે બતાવેછેકે નહીં? એવા ધરાધથી સૂતેલા જેમલની ડાબી પાશુ ઉપર જઈ બોલી કે—

મહારાજ ! સ્ત્રિયોનાં કઠિણ વાક્યોનો ડાગ દિલની અંદર ખેઠો હશે, તે ધોવાના ધોખામાં ઝોકાં ખાતા હશે, પણ તે વાત ઉપર આપ ખોટું માનશો નહીં. તમારી મામીની મદદગાર હું છું. માટે મામીનો જે ઘાટ ધડતા હશે તે ઘાટનો વધારો મારા માટે પણ ધડજો !! તમે નામરદ થઈ તમારા કુળને ડાગ લગાડ્યો, તમે હાથમાં ચૂડી પેહેરો, હું તરવાર પકડું છું ! તમે ઓઢણી ઓઢો, હું પાઘડી બાંધું છું !! તમે અંતઃપુરના ઝરખામાં અદબથી બેસો. હું યુદ્ધમાં ઉતરું છું !!! તમારા કાકા માલદેવનું કેટલું જોર છે ? તે મારા હાથની શાંખ કેવી સહન કરેછે ? આપ જોજો તેના ફુંદ (પેટ) માં ખરછી ન માંડે તો હાડાવંથમાં હાડી (કાગડી) નું બર્થ બોલવું સમજજો ! અને રણક્ષેત્રમાં જેમ ઝાડુ (સાવરણી) વડે મંકોડા ભેગા કરી લેછે તે રીતે કરવા ધારું છું; તથા તમારું નવ લાખનું મેડતા તામડતોય લેઈ આપુ છું, તે દરમિયાન દેવ હજીયે માંડે થરીર વડે તો તેને અગ્નિ સંસ્કાર કરતાં તમે મારી સાથે સતા થજો !!! અગર તેમ નહીં કરો તો પરિણામે

પ્રભુના દરબારમાં પક્ષો (છેડો) પકડીય.

રાણીનાં વચન સાંભળી જેમજને પગથી મસ્તક સ્પર્ધી
અગની બળવા લાગ્યો, અને બીજી તરફ કુંભલનેરાએ
સાંભળ્યું તેથી વહુને પૂછતાં શશિવદની બોલી કે, તમારા
પુત્ર મામી સાથે હોજી રમવા ગયા ત્યારે જે બોલી મારી
હતી, તે મારા સાંભળવામાં આવી છે. તે મારાથી સ-
હન થઈ નહીં માંટે આ બોલી મેં મારી છે. આણું સાં-
ભળી જેમજને અધિક ગ્રાણ ઉત્પન્ન થવાથી તેની માતા
બોલી કે, બેટા ! પરનારીને છેડીને કોણ મરદ કેહેવાણો
છે ? ધ્રુપદીને છેડીને કૈયા તથા કૌરવની જે ગતિ થઈ તે
પુરાણોમાં પ્રખ્યાતછે ? સીતાને છેડી રાવણનું નિકંદન
થયું તે જગ જાહેરછે. પરનારી તીક્ષણ ધારની તરવાર
છે. તેણે ઘણા મરદો અપાબી નાખ્યાછે. હાય !! હું ચાર
બાળકોના બચાવ માટે પેટ ગુન્નરો કરવા મારા બાઈને
ઘેરે આવી રહી હતી, અને ઉમર લાયક થયા પછી પો-
તાનું વતન સંભાળવાની આશા ઉર અંદરની ઉછળતી હતી,
તે દરમિયાન તારો કાગના મોઢા બડકાયે ઘર ઘાડ્યું ! આ
વખત જેમજને દાઝ્યા ઉપર ડામ અને તેના ઉપર મીઠું
મસળવા જેવું બન્યું, તેથી તેને એકે દિશા સુઝતી નહતી,
પણ સંકટના વખતમાં ધીરજ ધરવી એ રજપૂતોનીજ
વૃદ્ધિ. એવા મનસુઆ કરતાં યાદ આપ્યું કે, વયમાં વૃ-
દ્ધ, નીતિમાં નિપુણ, યુદ્ધમાં સાહસિક, રાજ્ય કાજનો

જાણુ, અને જાતે અગ્રવાળ વણિક દિવાનનો દરમજો ભોગવનાર હરિસિંહને આ હકીકત કહેવી વાજબીછે અને તે શું સલાહ આપેછે? એવા વિચારથી જેમણે હરિસિંહના મુકામે જઈ બોલ્યો કે—ઓ મારા પ્યારા હરિસિંહજી ! તમારા નામનું વિશેષણુ અમને ઉત્તેજન આપેછે, ને તમારું નામ વિશેષણુથી જૂઠું પડતું નથી (હરિનામ સિંહનું છે અને સિંહ નામ પણ સિંહનું છે) માત્ર જાતનું નામ બિજાછે, પણ રાત અવિચિત્ર હશે ! તેવું જાણી મુજરેલી હકીકત જાહેર કરવા આવ્યો છું તે એહેવીછે કે—

અરે ! મારો કેવો વિચિત્ર વખત આવ્યો છે? જેને હું વિશેષ આહું છું તેજ મારો દુસ્મન થાયછે. મારા કાકાએ રાજ્ય લીધું તેથી મારે વખો ભોગવવો બાગ પડ્યો. એટલેથી વિધાતાને સંતોષ ન થયો, તેથી મારો મામી, મારો માતા, અને સ્ત્રી તો મેણાં મારવામાં કસર કરતી નથી. તેથી હવે દુઃખની સીમા રહેતી નથી, અગર મારા કાકા સિંહ સમાન છે. તેનું માની તેનાથી હું ડરી દેશાન્તરમાં બટકો બીજા માથે એવી વાંત કદાચ પૂર્વનો પશ્ચિમ સૂર્ય ઉદય થશે તોપણ થનાર નથી. તથા તેની સામે પીઠ બતાવી કદી બાગનાર નથી, તો મેં કરવા ધારેલા કાર્યમાં

• અભ્યુદય પામવા આપ કઈ પ્રકારની મદદ આપવા ધારો છો ? જેમલના દુઃખની વાત સાંભળીને હરિસિંહે વિચાર્યું કે આ રજપૂત ઉપર પડેલા કઠિણ વખતમાં કઠિણ

બોલીઓએ તેના હૃદયને ભેદી નાંખ્યુંછે; માટે તે કાંઈ સાહસ ન કરે તેવી ધીરજ આપવી ઉચિત છે.

હરિસિંહ—જેમલ સ્ત્રીઓમાં 'અનૃત સાહસ, માયાવૈ-પણું, મૂર્ખપણું, લોભીષ્ટપણું, અસત્ય બોલી દ્રવ્ય હરણ કરવા તત્પર વગેરે કેટલાક અવગુણો સ્વભાવે રહેલા છે, તેના બોલવાના બાવાર્ય જૂદાજ હોયછે, અને વર્તવાની જૂદી રીત હોયછે. જેણે મોટા યોગી, તપસ્વી, દેવ, દેસ, નૃ-પતિ અને બીજા મનુષ્યોને મોહની જાળમાં ફસાવેલાછે, તેમને મોટે અમૃત વરસાવતી હોય અને અંતઃકરણમાં ઝેર ભરેલાં હોયછે, માટે સ્ત્રીઓના બોલવા ઉપર તમારે ખોટું માનવું જોઈએ નહીં. અગર આપની મરજી હોય તો મારી પાસે હાલ એક હજાર અસ્ત્રારો છે તે લઈ અમે બાપ બેટો ચડી જઈએ, અને તમારા મામાનું રા-જ્ય પાવમાલ કરીએ, અથવા દિલ્લી આગરા સૂધી જૂટ મચાવીએ, પણ તે પહેલાં હું તમને પૂછુંજું જેમલ ! એડતા વિષે તમે રાજ્ય કર્યું. તે વખતે, રૈયતને તમે સુખ આપ્યુંછે કે દુઃખ? જેમલ—મારી નાદાન ઉમરની અકલ પ્રમાણે તો મેં સુખ આપ્યુંછે, પછી મારા ઉપર બેઠેલી

૧—અનૃતંસાહસંમાયામુર્ખત્વમાતિલોભતાઅશાંચાનિર્દય
ત્વંચસ્ત્રીણાંદોષાઃસ્વભાવજાઃ ૨ વિષદ્વદ્મૈમૃતંવાચિનેત્રેડ
શ્રૃણિમુલોસ્મિતંપુરુષાંચ્છલયસ્યેવંયાસ્તાવારવધૂસ્તજેત.

દશાનો લાલ ગમે તેવો મળે. નળ, રામ, યુધિષ્ઠિર, અને હરિશ્ચંદ્રે પોતાની રૈયતને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ આપ્યું ન હતું પણ ભાવિ પ્રબળ છે, તેમાં મનુષ્યની કોઈ યુક્તિ અર્થ લાગતી નથી. જેમલની હકીકત સાંભળી હરિસિંહે મેડતાના નગરથેઠ ડુંગરપત મહીપત નામના શાહુકાર ઉપર ગ્રુમ પત્ર લખી ખગર મોકલી, તે ઉપરથી ડુંગરપત નગરથેઠ રાતની વખતે તમામ રૈયતને પૂછી ઉત્તર લખ્યો કે, જેમલના રાજ્યમાં અમને દુઃખ હતું તેને અમે સુખ માનતા હતા, અને માલદેવના રાજ્યકાર્યભારમાં અમને સુખ હશે તોપણ દુઃખ માનિએ છિએ, માલદેવ હાલ દિ-લ્લીમાં છે, તેના તરફથી રાજ્યની સંભાળ રાખનાર અમી-ચંદ વાણિયો છે, તે વહિવટ કરે છે, અને કીલદારીનું કામ હઠિસિંહ કરે છે. હાલમાં અનાજની કાપણીનો વખત છે, તેનું કળતર કરાવવા તેને કૂંડાંણી તારીએ અમે જંગલમાં લાવીશું, તે અરસામાં તમોએ ઉપર આવી પડવું. તે વખત થેદેરના લશ્કરને લાકડીઓએ મારી અમે બહાર કાઢાડી મૂકીશું, તેજ દિવસના મધ્યાહ્ને નગરમાં જેમલની ફૂવાઈ ફેરવીશું. પણ હરિસિંહજી! આપ અમારી જાતિ-ના છો, તેથી વિચાર ફેરવીને (અર્થાત્ ઢીલો કાછડીના વાણિયા બનશો નહીં) અમને ખરાબ કરશો નહીં! કેમકે

આપણે આપણી મતલબના કામમાં ઘણા સાવચેતી હોઈએ છીએ પણ શૌર્યપણામાં નહીં.

મેડતેથી માલદેવના માઠા ભાગ્યના મુહૂર્તરૂપી ડુંગર-પતનો પંથી (એપિયો) પત્ર લઈ આવ્યો; તે વાંચી વસન્તાના વૃક્ષોની મંજરીઓ તોડવા કોકીલાનો ઉત્સાહ થાય તે રીતે તથા પરજન્ય માટે મયૂરને, બપૈયાના મોહમાં વૃદ્ધિ થાય તે રીતે તથા લોભીને ધન, ભૂખ્યાને અન્ન, હંસ પક્ષીને માનસરોવર, મત્સને જળ, દરીયામાં કુખતાને સ્થળ, સ્ત્રીોદયથી કમળ ઇત્યાદિ જોતે જો વસ્તુ ઉપર લોભ હોય તે મળજાયી જેમ ખુશી થાય, તે રીતે આ રાજ્યના ભાવિકોને માટે મોટો ઉત્સાહ થવાથી રણજીત નગારે ડંકો દેઈ હરિસિંહ સાથે ચારે બાઈ એક હજાર અધારોને લેઈ મેડતા તરફ ચડી આવ્યા. તે બરોબર નામેલા વખતે ડુંગરપતે બતાવેલી જગો ઉપર આવી પોહ્યા. તે વખત હડિસિંહ કીલેદાર તરવાર પકડી મોખરા ઉપર આવી

૧ ડુંડળયો.

બનિયા બેશ્યા એકસે તાંમે ફેર ન જાન,
રસે રસ બતલાત હૈ તનમન ધનસે આન;
તન મન ધનસે આન, વાત હિતહિતકી ભાખે,
નિર્ધનિયા પેહેઆન ધરી એકો નહિ રાખે;
કહે ગિરધર કવિરાય સુનો વુમ સખરી દુનિયા,
મુતલબકે હૈયાર, બેશ્યા અરુ દુખ બનિયા. ૧

ઉભો પણ હરિસિંહની હાક સાંભળતાંજ શરીર ધ્રુજવા લાગ્યું, તેથી જેમલે તેને જતો કર્યો પણ ઈશ્વરસિંહે પોતાની તરવાર અજમાવવા ધોડા અપરથી કૂદી પડીને હડિસિંહને હાથ ચલાવવાનો વખત આવતાં પેહેલાં ધડથી કમળની પેઠે માથુ તોડી પાડ્યું ! હડિસિંહને મરતો દેખી તેના અંતે માલદેવના સગા સંબંધિયોએ થોડો લડાઈ કરીને અંતે હાર પામ્યા. પછી અમીચંદ, ખાજરીના એકલામાં ધૂપેલો હતો તેને પકડી કેદ કર્યો અને જેમલની ઝીતનો ડંકો મેડતામાં સાંભળ્યો તેજ વખત રૈયતે પ્રથમની કુટ્ટલાત મુજબ માલદેવના સિપાઈઓને બકરાંતા ટોળાની માફક હાકી શેહેર બહાર કર્યો. તે વખત જેમલની માતા અને તેની સ્ત્રી પોતાના મેહલમાં દાખલ થયાં, ત્યાર પછી જેમલે દરબારમાં દાખલ થઈ અમીચંદને કેદખાનામાં મોકલ્યો, તે પેહેલાં તેણે ધૂડવાની યુક્તિયો કરી પણ તે વ્યર્થ ગઈ.

અમીચંદને કેદમાં કલમ દવાંત મળી નહિ તેથી હીકરા ઉપર લખી દિલ્લીમાં માલદેવને હકીકત જાહેર કરી કે, જેમલને માટે તમે ખોદેલા ખાડમાં તમારેજ પડવા વખત આવી છે, હડિસિંહને મારીને મને કેદ કરી મેડતાની ગાદી જેમલે દબાવી છે. એવો કાગળ વાંચતાંજ માલદેવે અકબરને અરજ કરી કે, મારવાડમાં જેમલ નામનો એક ગરાસિયોગરબડ કરે છે, તેને સમાધાની ઉપર લાવવા

મને રજા મળવી જોઈએ. આતા જવાખમાં પાદશાહે કહ્યું કે તેણે પોતાના આપીકું રાજ્ય મેળવ્યું છે; તેમાં ગ-ડખડ કે નવાઈ કરી કહેવાય નહીં, અને તે આજક છે તેના ઉપર હુમલો કરવાની જાણી પુત્રીને હું રજા આપી શકતો નથી. શાહનો જવાખ સાંભળી માલદેવ મુગે મોઢે મુકામ ઉપર ગયો. પણ તેના દિલમાં શૂળી જેવો જખરો કાંટો હરવખત ખૂંચ્યા કરતો હતો. પરંતુ જેમલને મારવાનો કાંઈ ઉપાય મળતો નહોતો.

જેમલે પોતાનું રાજ્ય હસ્તગત કર્યાનું વૃત્તાંત જાણવા હુંદી તરફ હલકારાનાં જોડી મોકલ્યાં. તેની સાથે જેમલની સ્ત્રીયે, પોતાની માતા ઉપર એક સોડી આપી તેમાં લખ્યું કે, આપના આશિર્વાદ અમને અનુકૂળ થયા છે ! એવા સમાચાર હુંદી નગરમાં જઈ પોહ્યાંએ એટલે હવસાલેએ ખુશી માની સભા કરી, તેમાં પોતાના વિચાર જણાવ્યા કે, જેમલ તથા તેમના કાકા માલદેવ વચ્ચે જે ઘાડી કુશ્મનાઈનો દોર વધી પડ્યો છે તે કોઈ રીતે દુટવાની તરકીબ થાય તો સાફ ! અને તે પુક્તિ એવી છે કે, આપણા સરદારવર્ગ પૈકી કોઈએ પોતાની કન્યા સાથે માલદેવનું લગ્ન ઠરાવ્યું અને તે પરણવા માટે જે વખત આવે તે વખત જેમલને માંડવીયા તરીકે જોડાવી પરસ્પરમાં પ્રીતિ કરાવવી.

આ વાત સર્વાનુમતે પસંદ પડી નહીં, તેથી ભાઈ, પુત્રી

અને સરદારો બોલી ઉઠ્યા કે, મોટી પુત્રી ભત્રીજાને આપે છે, અને નાની કન્યા કાકાની કોટે બાંધવી એ વાત અમને યોગ્ય લાગતી નથી; પણ આપને જે નાની બેટીજી છે તે, માલદેવને પરણાવશો તેમાં અમારી મનાઈ નથી, ત્યાર પછી છત્રસાલેએ પોતેજ તે વાત કબૂલ રાખી પોતાના કુળગૌરવે શ્રીકૃષ્ણ આપી માલદેવ પાસે દિલ્હી મોકલ્યો. તે પુરોહિતે માલદેવને આંદો કર્યો, તેથી માલદેવ ખુશી થયો અને અકબરે આગળ પોતાના લગ્નની વાત કરી તેથી જાનમાં જોઈતી મદદ તરીકે ચોવીશ હજાર લશ્કર તથા તાજખાંસી અને મસ્તાનખાંસી આ બે સરદારો મેહેરખાની દાખલ સંગાથે આપ્યા. તે લેઈ મોટા દમદમા ભરેલા દેખાવથી માલદેવ પોતાને માથે સવા લાખનો “સેવરો” (મોડ) બાંધી મોટા ગુમાનથી પરણવા માટે બુંદી તરફ રવાના થયો, અને બીજી તરફ માલદેવના લગ્ન સંબંધી મેડતા તરફ છત્રસાલેએ પોતાના જમાઈ જેમલ ઉપર કુમકુમપત્રી મોકલી, તે ઉપરથી જેમલની રાણીએ પોતાની નાની બેહેનના વિવાહમાં જવા આજ્ઞા માગી પણ, તે ઠેકાણે જતાં કાંઈક વિદ્ર થયે એમ જાણી જેમલે જવાની ના પાડવાથી સ્ત્રી હકની કેહેવત મુજબ હઠીલાઈ પકડી, એટલે જેમલ લગારેક ધુસ્સો કરીને બોલ્યો કે પિતાજીના ઘેર જવા પોર્ટકાં બાંધી પરવાર્યાં છો પણ માલદેવ, માથે મોડ બાંધી માંડવે આવશે તે વખત તમે તેને બનેલી સ-

મજી પુંખવા પધારશે તો પછી મેડતામાં આવી કોને ઘેરે માહાલશે ? એ બાબતનો પ્રથમ ખુલાસો કર્યા પછી પરવાનગી મેળવવા પ્રયત્ન કરો તો સારું.

શશિવદની — મહારાજ ! આપના કાકાજીનો આરતો (પુખાણું) હું કદી કરનાર નથી પણ હુંજ ખરી કે બાંદી (હુંડી) ના હાથે પુખાણું કરાવીશ !

જેમલ — કાકાજી તમારા હાથે આરતો કરાવવાની હક પકડશે, તે વખત તમારે જવું પડશે, તેથી માલદેવ પોતાના લગ્નમાં મગ્ન થઈ જશે.

શશિવદની — કાકાજી પોતે હક કરીને આરતા માટે મને ઉતારવા ધારશે તો હું એમ પણ કહું છું કે માલદેવના લગ્નમાં વીધ પણ થઈ જશે.

જેમલ — દક્ષના યજ્ઞમાં જ્યાં માટે શિવની મનાઈ હતી સતી ગયાં, તેથી પિતાનું અપમાન પામી યજ્ઞમાં પોતાના શરીરની આહુતી આપી હતી. તે રીતે કરવાની કલ્પના છે કે શું ?

શશિવદની — સતીએ પોતાના પતિની આત્મા કલ્પિત કરી હશે, પણ તેના પિતાનું આમંત્રણ ન હતું. તે રીતે મારે બન્યું નથી.

જેમલે પોતાની સ્ત્રીનો આગ્રહ દેખી રજા આપતાં હ. રિસિંહને સંગાથે જવા હુકમ કર્યો અને કહ્યું કે, હરિસિંહ ! અગર આ રાણી માલદેવ કાકાનો આરતો કરવા ઇચ્છા

ખતાવે તો દુરત તમારી તરવારવડે તેનું ધડથી માથું દૂર કરવું. આ હુકમ ઉપર હરિસિંહે ખરાબર લક્ષ આપ્યું નહીં તેથી જેમજ ફરી (જરા સ્મિત કરીને) બોલ્યો કે, તમે બંને એક વતની છો તેથી દયા આવતી હશે ! પણ (ક્રોધ તથા હાસ્ય યુક્ત) હરિસિંહ ! યાદ રાખો દયા તે ડાકણને આશે. આ વાક્ય ઉપરથી હરિસિંહ થોડું હસીને કેહે છે. મહારાજ ! આપ રાણીના ખે દુકડા કરવા ફરમાવો છો પણ, આવણની ત્રીજનો તેવાર આવશે અને જે વખત સર્વ સ્ત્રીયો હીંચવા જશે તેમાં આ રાણી હશે નહીં અને ચોમાસાની ચમત્કારિક હરિયાળી જીવાને બહાને આપ ચંદનીમાં ચડશે તે વખત તેનો ચેરો દેખવા ચાહાશે ત્યારે સ્ત્રી યાદ આવશે, તો પછી હું ક્યાંથી લાવી આપું ? આ વાત જેમણે હસી કાઢાડીને રવાના થવા રજા આપી. ત્યાર પછી ત્યાંથી ચાલી પુરકર; લાંબા, અને વલાણે થઈ થોડા દિવસમાં બુંદી જઈ પોહોંચ્યાં. ત્યાં શશિવદનીએ પોતાનાં માતાપિતા તથા બીજાં સગાં સહોદરને મળી મેહેલમાં મુકામ કર્યો, અને હરિસિંહે પોતાના એકહજાર અશ્વારો સાથે બુંદીની બહાર બાગમાં મુકામ કર્યો.

હવે દિક્ષીથી નીકળેલો માલદેવ કોજ સાથે બુંદીથી બાર ગાઉ 'વાંસોધુંકારી, નામના તળાવ ઉપર આવી ઉતરી પડ્યો, અને રાતની વખતે ચુણંદા સ્વાર, ચાદા જે કે જમામદની ગણત્રીમાં હતા, તેવા બાર હજાર માણસોના

જમાવ સાથે પ્રાતઃકાળે કુચ કરી ઘુંદી તરફ અતિ ઉમંગે
આવતો હતો, તે ઉમંગ તેને પરણવાનો હતો તેમ ન હતું
પણ, તે કરતાં વધારે ઉમંગનો એ હતો કે, જેમલની સ્ત્રી
શશિવદનીનું અતિ રૂપ તેના સાંભળવામાં આવ્યું હતું
તે જોવાની ઇચ્છા રહી હતી. એટલુંજ નહિ પણ બાદશા-
હની વધારે મહેરબાની મેળવવા માટે કોઈ પ્રકારે તે સ્ત્રીનું
હરણ કરી અકસ્માતે અર્પણ કરવાથી કોળેની મદદ મ-
ળશે, તેથી જેમલને મારીને રાજ્ય મેળવવાની મોટી આ-
કાંક્ષા હતી. એટલે સાથે લીધેલા લોકોને આ સૂચના
આપી મૂકી હતી, ત્રીથી તમામ હથિયારબંધ માણસો
માંડવા નજીક આવ્યા. તે વખત વાજીવોના ધોર શબ્દ
થતા હતા. તેમ સ્ત્રીયો ગીતો ગાતો હતો અને પુરોહિતના
મુખમાંથી વેદમંત્રોની ગર્જના થતી હતી. દારૂના તોરમાં
છેડા ને જોરમાં ફરતા વરાતી મચ્છરીયોમાં ફાવતા હતા
તથા ઘુંદીના ગરીબ લોકોને ડરાવતા હતા. એ રીતના
દમામ અને દેખાવથી માંડવે માલદેવ આવ્યો, તે સમયે
અંતઃપુરમાંથી સ્ત્રીયો આરતો કરવા આવી. પણ તેમાં
જેમલની સ્ત્રી આવી નથી, એવું જાણવાથી માલદેવે
તેને હાથે આરતો કરાવવાની હડ પકડી, તેથી શશિવદનીની
પાસે રહેનારા કેવડા નામની દાસી, જે કે શશિવદનીના
જન્મદિવસેજ જોનો જન્મ થયો હતો; અને રૂપમાં અને
ખરોખર હતાં, તે દાસીને જેમલની રાણીએ પોતાની

શૃંગાર પેહેરાવી ઘણી દાસિયોના ઝૂંડમાં મેહેલથી નામે ઉતારો. તે વખતે માલદેવનો ભત્રિજો (ભીમસિંહનો દોકરો) નામે રતનસિંહ, સ્ત્રીનો પોશાક પેહેરીને આ સ્ત્રીયોના ટોળામાં પેશી ગયો, અને પૂછ્યું કે શશિવદની મારવાડનો પોશાક પેહેરીને આવશે કે અંદીનો? એવું સાંભળી દાસિઓએ પૂછ્યું કે તું માંડવાની છે કે જન તરફની? રતનસિંહ કહે હું તો માંડવાની તરફની છું. ત્યારે દાસિયો બોલી કે આતો શશિવદનીના લેખાસે દાસીના હાથે આરતો થાય છે રાઠોડની રાણીતો મેહેલમાં છે. આવો જવાબ સાંભળતાં જ સ્ત્રીયોના ઝૂંડમાંથી ખસીને હાથી ઉપર મેસી માલદેવનાં જોડે જઈ સર્વ હકીકત વિદિત કરી. તેથી આરતો કરાવવા માલદેવે મનાઈ કરી, તે વખતે ઘણી તકરાર થઈ. પછી હાડના કુળગોરની દોકરી નામે ખિજલાલ પણ તેવી જ ખૂબ સુરત હતી, તેને સર્વ વાકેફ કરી ઉપર પ્રમાણે લેખાસ પેહેરાવી આરતા માટે મોકલી. તે વાત પણ માલદેવે જાણી છતાં ખિજલાલને પાસે આવવા દીધી અને તેને સમજાવવા માંડી કે, જેમલની વહુને કોઈ પ્રકારે તું સમજાવીને લાવેતો, મેડતાના રાજ્યનો નામે ભાગ તને અક્ષિસ આપીશ તથા મારવાડની સ્ત્રીઓમાં એક ઓરત તને જાણે તેવા રૂપને તું પામીશ. આ બોલવું માલદેવનું કપટ ભરેલું છે, એમ ખિજલાલના જાણવામાં આવ્યું, તેથી જવાબ આપ્યો કે, અરે! માલદેવ! મારવાડમાં મોટી ખુદ્દિ

(જડી જુદિ) નોમાલિક અને ધોળાવાળનો ધણી તુંજછે,
(અર્થાત્ બીજી બાજત ઉપર તારે માલકીપણું નથી.)
તેથી પારકુ ઘર અરધું આપવા ઠરાવી કાવતરાંતા કૂવા
ખોદોછો, અને હાડાને દરવાજે હડ પકડી આવો રંગ
ઉછાળોછો, તથા બળતો દિવો ચોલવી અંધાર કરોછો !
લીંબુથી ખાટા થાઓ છો ! આંખના પાટા થાઓ છો,
પગના કાંટા થાઓછો, (થોડા ક્રોધથી) અરે ! માલદેવ !
પૂર્વે મોટા મોટા ભૂપતિઓ આવી નકામો ખોટી હડ પકડી
બેઠા હતા; તેમને ધૂળધાણી થવું પડ્યું હતું. તેમણે મે-
હેલો મૂકી મશાણોની મઝા લૂંટી હતી, તેવી રીતે તમે
કરવા ધારોછો પણ આ વાત હરિસિંહના સાંભળવામાં
આવશે, તો તુર્ત નિવેડો કરી આપશે !!

ખિજલાલની બોલી માર્મિક સાંભળી માલદેવને માઠું
લાગ્યું તેથી હુકમ કર્યો કે, ખિજલાલ તથા શશિવદનીને
પકડી મેદાનમાં લાવી ચાણકનો માર મારો. આવો હુકમ
થતાંજ પ્રથમના સંકેતનાં રાહા જોઈ બેઠેલા રજપૂતોને
દોડતા આવતા દેખી ખિજલાલ મેહેલ ઉપર ચડી ગઈ
અને બારણાં બંધ કરી દીધાં. પછી તેને દેખીને રાઠોડ-
રાણી મોટા અવાજે બોલી ઉઠી કે, મારી પછવાડે હરિસિંહ
દિવાન પડેલો છે માટે વિના ધારતીથી દ્વાર ઉઘાડી નાખો.
આ વખત સ્ત્રીઓનો મોટો ઘોંઘાટ મેહેલમાં થયેલો છત્રસા-
લના સાંભળવામાં આવ્યો, એટલે માલદેવનો આરતો

ઉતારવા પોતાની પુત્રીને સમજાવવા લાગ્યો કે માલદેવ
અકબરનો માનીતો છે તેથી તારી હડીલાઈ હાડાને નડશે!!

શશિવદની પિતા પ્રત્યે કહેછે કે, હાડાના હિતમાં મદદ
કરવી, અને રાઠોડની લાજ લૂટાવવી એમ આપે લખેલી
કંકોતરીમાં કરાર કર્યો નથી. અગર આપની મરજી એ-
વીજ હશે તો, આજથીજ હાડાના રાજ્યનું અનપણી
અગ્રાદ્ય છે!! આપ આવિથી સમજાવે માફ સામજી
રાઠોડમાંછે, તે મને કતલ કર્યા વિના રહે નહીં. એમ
કહી હુડી તે વખતની હકોક્ત હરિસિંહના જાણવામાં ન
હતી, તેથી સુરંગને રસ્તે થઈ બાંગમાં જઈ બોલી કે,
(મોટા અવાજે) અરે! તમે રાઠોડની રાણીનું રક્ષણ કરવા
આવ્યા નથી! પણ મેડતાના માનને પાપમાત્ર કરવા આવ્યા
છો! એ વાંકા વણિક હરિસિંહ!! રાઠોડે જે આરતો નહિ
થવા દેવાતા બંદોબસ્ત માટે તમને મારી સાથે મોકલ્યાછે,
તે આરતો આજ મારી પાસે જામી રહી કરાવેછે! અગર
તમે બંડળનો વેશ ધરીને આરતો કરવા કેહેતા હશ્યો!
તો આરતા માટે ઉઠેલો મોટો ફીસાદ બંધ થવા માલદેવના
જન્મ સૂઝનો આરતો ઉતારી લેઉ!!

હરિસિંહ—(અમકીને) અરે મારી માનીતી દીકરી!
માલદેવનો આરતો ઉતારવા તારી ધમ્મજ થતી હોય તો
મારા માથાની બોપરીનો થાળ કરી મારી અતીના ખાટ
ઉપર તું ઉભી રહેજે, અને હું મરણ પામું તે વખત મા-

રા શરીરને અગ્નિદાહ દેવો નહીં, અને માલદેવને તારે પૂંજવો નહીં, માટે તું તારા પિતાના મહેલમાં બેસીને જોજો કે હું તે માલદેવનો આરતો કેવી રીતે ઉતારું છું !

શશિવદની—હરિસિંહ ! આ શરીરથી પિતાના મહેલ ઉપર ફરીથી બેસવા પ્રતિજ્ઞા કરીછે, તે કદી પાછી ફરનાર નથી, માટે હવે તમે જ્યાં બેસાડો ત્યાં બેસું.

ઉપરની વાત હરિસિંહના હૃદયમાં કાંટા જેવી લાગવાથી તેજ બાગમાં ટૂટેલા ખુરજ ઉપર શશિવદનીને બેસાડીને, જે રજપૂતોએ ઘણી લડાઈઓમાં ઉતરી પોતાના બદન-પર જોરાવર જખમો આધા હતા તેવા, પશ્ચિમ ધોળી ડાઘીવાળા ધરડાઓનો પેરો બેસાડી, પોતાના એક હજાર સમથેરિયા સ્વારોને કેશરિયાં કપડાં પેરાવી એંચેલી કાન સ્થંધી કમાનો (ધનુષો) માં ચડેલા ચળકતા તીક્ષ્ણ તીરો વાળા બળવાન વીરો, વિકરેલા વાઘો જેવા, અને ફાટેલી આંખોવાળા તથા મદિરાથી મત્ત થયેલા મર્કટોની માફક કૂદતા, અને સમુદ્રમાં ઉઠતી લેહેરો જેમ પરસ્પરમાં અથડાતી હોય તે રીતે ઉછળતા તથા યુદ્ધના ઉમંગી, અટંગા, ફુંદલીના ડંકા સાથે દાંત કરડતા, અને મુંઝે મરડતા માલદેવને મનાવવા મુગલના દળ સામે મુકાબલો કરવા માગતા, અગ ઉપર શસ્ત્રો સજ્જતા હતા. તે હરિસિંહના હુકમને બળતા હતા, પરસ્પર તરવારો તાણીને તપાસતા હતા અને જુજમાં પકડવાના દંડ ઊંચા કરી અરિના દ-

ળને દળવાસારે ભયંકરે શબ્દ કરી દુશ્મનોને ડરાવતા હતા. શરેણાઈ તથા ભિરીના નાદ થતા હતા. વળી કવિયો વીર-રસવાળાં કવિતો કહીને શૂર ચઢાવતા હતા. અષાઢનાં વા-દળ જેવી દોડાદોડ કરતા હતા. આવણની ગંભીર નદીયો-ના પૂર પ્રમાણે તેમનો જોસ ઉભરાઈ જતો હતો. મદોન્મ-ત હાથિયોને હડાવેતા હતા, ખરછિયોનાં કૂળો ઝગઝગાવતા હતા, બાદરવાની ભરપૂર ગર્જના જેવા ધ્વનિ કરી ઝાંખારતા હતા. અંધોને કૂદાવતા હતા, અડકિયા પાગ (જિંદના કાઠ-ડાંરે ખડકીયા પાઘડી મારવાડમાં બાંધે છે) સંભાળતા હતા. ધન કુટુંબાદિ સંસારના મોહને તજતા હતા. કંઠમાં ધુળપની માળાઓ પેહેરતા હતા. અને હરહર શબ્દ બોલતા હતા. અંધો હણહણાટ કરી રહ્યા હતા અને પગના ડામ-લા પૃથ્વીસાથે પછાડતા હતા. હિંસારવોથી શત્રુઓને બોધતા હતા. દુશ્મનોને પોતાની ગરદનવડે સન્મુખ આવવાની ઠીસા-રતો યોજતા હતા, અને પરસ્પરમાં મોઢાં સુંઘતા હતા.

હુલ્લના આરંભને કાળે સર્વ સેના સજ્જ થઈ ઉભી હતી, તે વખત નગારાનો ત્રીન્ને ડંકો થયો. તે સાંભળતાંજ પ્રમ-યકાળતા સમુદ્રની ભરેલીનીપેઠે અને તેતરીના ટોળા ઉપર જેમ બાજ પક્ષી સુસવાટા કરતા જય તે માફક દોડી આ-થ્યા. તેની આગળ હરિસિંહ એક તરફ ચાલતો હતો અને બીજી બાજુ તેનો દીકરો અનોપસિંહ, એ રીતે માંડવા નજીક આવી પોહ્યાંથ્યા, તે વખત માલદેવના અઢાર અમીરો

બારહત્તર લશ્કર સાથે મોખરે ઉભા હતા. તેમની તરફથી 'અદલા, અદલાના' ઉચ્ચારો થવા લાગ્યા. તેના સામે હરહર શબ્દો સંભળાયા લાગ્યા જેમ જ્યેષ્ઠ માસના ઉન્મત સમુદ્રો એક બીજાથી અથડાવા લાગે તે વખત મુસાફરો મનવારો બંધ થાય છે તેમ તે વખત શુંદીના દરવાજા બંધ થયા. અરસ્પરસ શસ્ત્રોના અથડાવાથી માલદેવના તોરણે તણુઆ ઉડવા લાગ્યા. ફાગણ માસના કેશુડાના રંગની પીચકારીયો જેવી રૂધિરની શેડો છૂટવા લાગી, બાદરવાનાં જોરેમંદ મેઘનાં વાદળ જમિતસાથે જોડાઈ ગયાં હોય. તેવી ધોર પુષ્પની ધમસાંણી ગાદી ધરા દેખાવા લાગી. વીજળીયો જાણે જરા પણ ધીરજ ન ધરતાં વારંવાર ટૂટી પડતી હોય, તેવી તરવારો ઝળકવા લાગી. અને ઉદય થતા સૂર્યનાં તેજસ્વી કીર્ણો જેવી બરછીઓ ઝળકવા લાગી. પૈત્રમાં વસ્તુગુલામની કાળિયો પ્રાતઃકાળે અવાજ સાંભળે કૂટતી હોય, તે રીતે કમળના ડોડા માફક કપાતાં મસ્તકોના તડાકા શબ્દ થવા લાગ્યા. ભમરોના ઉડતા સમૂહો જેવાં તીક્ષ્ણ છૂટતાં બાણોના બણબણાટ, હાથિયોના હુંકારા, અશ્વોના ખૂખારા અને શૂરવીરોના શૂર શબ્દો સાથે પરસ્પર બાયાબાથથી બાઝી પડતા હતા. આ રણસંગ્રામનો આ પ્રકારનો મામલો થયેલો જોઈ હરિશિંહ કેહેછે સાબાશ ! સાબાશ ! મુગલોના માનને મૂકાવનાર મેડતિયા બાહાદૂર વીરો. માલદેવના આરતાના આરંભમાં અસૂર થાય નહિ, તમારી ભૂખી

તરવારોને આજ મુગલરૂપી ભક્ષ મળ્યો છે !!! તેથી તેને તૃપ્ત કરો, અને આ તરફથી મારાજેવા પુઢાના બે હાથ દે-
 ખાડવા હું ધસારો કરું છું. એમ કહી, અનોપસિંહને સાથે
 રાખી ઉભેલા અઢાર અમીરો ઉપર હુમલો કરી ટૂંટી પડ્યો.
 તે વખત તમામ શૂરાઓએ એકી વખતે હરહર શબ્દ કરી
 અઢારે અમીરોના આત્માને મુક્ત કર્યા. પછી માલદેવ
 ઉપર હરિસિંહ દોડ્યો, તે દેખી જેમલની સ્ત્રી લલકારીને
 બોલી કે, રો! હરિસિંહ, તે તોરણે આવેલા કમનસીબ મા-
 લદેવને મારતો ના; કેમકે રજપૂતની તેલ ચડેલી બેટી હિંદુ
 અને મુસલમાનમાં કોઈ રાખશે નહીં. એવી રીતે શશિવદ-
 નાનું બોલવું સાંભળી અનોપસિંહે તરવારની અણીવડે
 માલદેવના માથાનો સવાલાખવાળો મોડ ઉતારી લીધો.
 ત્યારપછી તેણે પેહેરેલો જરીનો જામો મેડતિયા રજપૂતોએ
 કટકો કટકો તોડી લીધો, અને કોઈ ભલા ધરની સ્ત્રીની
 યોગી જેવા દેખાવથી છાતીના બાગે રહેવા દીધો. તે જા-
 માને એ સ્થિતિમાં દેખી, માલદેવને લગ્નના પ્રાપ્ત થઈ,
 તેથી તે ઉઘાડે માથે પીઠ દેખાડી નાસવા લાગ્યો. તેને
 દેખી જેમલની રાણી બોલી કે, રો ગમાર માલદેવ, તારા
 હાથમાં તું ખર્જ નસાવી મોટી બોલીયો બોલતો હતો, તે
 તું આ વખત કેમ નાશી જાયછે ? થોડીવાર પગ ઠરાવતો
 ઉભો રહે; અને આરતા બદલની મારી લાગત ચૂકાવતો
 જા !! હવે જે તારું જીવતર છે તે હાડાની કન્યા માટે

જેમ આહ્વાના દિવસોમાં કામડાનાં માન વધે છે, તે રીતે આ લગ્ન થતા સૂધીજ સમજવું.

શશિવદનીના મોઢેથી કઠોર વાક્યો નીકળતાં સાંભળી હરિસિંહે રણાંગણ વિષે જઈ પારકા પોતાના ધાયલોને ઝોળખી, આરામ થવા લાયક હતા તેમને ડોળીમાં ધાલી મેડતે પોહોંચતા કસ્યા, અને જે મૃત્યુવિના દુઃખી થતા હતા તેમને માલદેવના દેખતાં ઠાર કર્યા. તેથી ગભરાઈને માલદેવ બારે ગાઉ ઉપર પોતાના મુકામે જઈ પોહોંચ્યો. ત્યાં મસ્તાનઅલ્લી અને તાજઅલ્લી ઓપડ રમતા હતા. તે વખત માલદેવ પોંકારીને બોલ્યો કે હવે મારે માટે ધોર કે લાકડાં ? હું એજ માલદેવ છું જેણે શીરશાહ અથવા શેરશાહ (ખાદશાહ) ને મારી હડાવ્યો હતો, તે માલદેવને આજ હરિસિંહ જેવા બકાલે લૂંટી બીધો, માટે મારે અજમેરે જઈ કૂકીરી લેતી કે જંગલમાં જઈને યોગી થવું ? એ વીધે મને કાંઈ સૂજવું નથી; માટે હરિસિંહનું માથું લાવી આપો; અને શશિવદનીના હાથે આરતો કરાવું તો જ અતાજ ખાઈ, તેથી મારી આખર રહેશે, અવું સાંભળી તાજઅલ્લી તથા મસ્તાનઅલ્લીએ પોતાના બાકી રહેલા વીશ હજાર માણસનું લશ્કર, અને સિત્તેર તોપો સાથે મેડતા તરફ કૂચ કર્યું, તે પહેલાં રણભૂમિ વિષેથી નાસતાં માલદેવની કેડમાં રૂમાલથી બાધિલો કટાર પડી ગયો હતો, તેની સાથે રાજકન્યાનું લગ્ન કરાવ્યું! અને હરિસિં

શશિવદનીને કહ્યું કે, તમારાં માતાપિતાને મળવું હોય તો મળીશ્યો. કારણ કે, મારી પાસેના એક હજાર સ્વારો ચૈકી ખસે એાછા થયાછે ! અને સામી બાજુથી ચાર હજાર જમદાર જાહ પોહોંચ્યાછે. તે ખબર તાજામલ્લી, અને મસ્તાનમલ્લીને થતાંજ મારા સામો આવથે, તે વખત પૂરી ખરાબી થથે. આના જવાબમાં રાણી બોલીકે, મારાં માખાપને મળવાનું હતું તે મળીચૂકીહું હવે આપણે અહિંથી ચાલો. આ તરફથી રાણી અને હરિસિંહની સ્વારી ઉપડી મુદામ મેડતે આવી માલદેવનો મોડ અને પાધડી જેમલને નજરાણા તરીકે બેઠ કરી કહ્યુંકે—કાકાની નીશાની આપને અર્પણ કરુંહું. જેમલે કહ્યું કે હરિસિંહ ! માલદેવ કાકાને તમે હિંદુ કે મુસલમાન એકેમાં ન રાખ્યો, તે કરતાં તેનું માથું કાપી લેવું હતું. જેથી તેને અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવત. અર્થાત્ જન્મની કાંસ નીકળી જત.

બીજી તરફથી વીશ હજાર બાદશાહી ફોજ દળવાદળ જેવી ચડી, જેની ઉડતી રજે અસમાન છવાયું હતું. તેણે થોડા દિવસોમાં મેડતાથી પૂર્વ તરફ ત્રણ ગાઉ “લાંગા” નામના તળાવ ઉપર આવી ડેરા તાણ્યા, અને માલદેવે જેમલ ઉપર એક પરવાનો લખ્યો. તેમાં લખ્યું કે—“ઉગ્ર “ભાગી પ્યારા પુત્ર અડગ (ડમે નહિ એવો) જેમલ !” “તું બલા નક્ષત્રમાં જન્મ્યો! જેથી નવકોટી મારવાડમાં” “રાજ્ય સર કર્યું, અને ચાંદી ગાળીને પાયા પૂરી આકાશે”

“અડતા ખુરજો બાંધ્યાછે, તે અવિચળ રાખવાની”

“આશા (હરિસિંહ મને સોંપે તો) છે.”

ઉપરનો કાગળ જેમલને પોહાંચ્યો, તે વાંચી તેનો ઉ-
ત્તર કાકા પ્રત્યે લખ્યો કે-“કાકા! આપનો સમુદ્ર અને”
“હું પર્જિત્ય, આપ મેર જેવા અચળ, હું ગદ્ગદીનો પ-”
“ચર*, આપ ગંભીર વડવૃક્ષ સમાન છો અને હું તો”
“નાનો તુળસીના શેષ જેવો છું. આપ આકાશ જેવામાં”
“હું ચંદ્રછું. આપ [સિંહલદ્વીપના ગજ અને હુંતો શા-”
“દૂલતું નાનું બચ્ચું છું. તમે શેષ આગળ મારા જેવા”
“ગરડની શું યુગ્મસછે? તમે સમુદ્રમાં તરનાર લોહધી”
“જડેલા ગજ આગળ મારા જેવા લોહચુંપકનો શું આ-”
“શરોછે? આપ જેવા ભુજંગ આચળ હું કીડી કોણ”
“માત્ર છું! માટે કાકાજી મારી તરફથી, વિના મોલના”
“ધાસ દાણા સાથે સવારે મીજબાની મળશે, તે સ્વી-”
“કારવા આપ કબૂલ કરશો; તે વખત હરિસિંહ હાજર”
“રહેશે !!”

ઉપરનો જવાબ જેમલ તરફથી માલદેવને મળ્યો, તે
વાંચી (તાજઅલી મસ્તાનઅલીને) બોલ્યો કે મારી ધ-
મકીથી જેમલને ધાસ્તી લાગીછે, તેથી ધાસ દાણો અને
મિજબાની સાથે હરિસિંહને હાજર રાખવા કબૂલ કરેછે
પણ તે કરતાં જરા જોરથી એક બીજો પરવાનો લખું તે

*શાળીગ્રામ.

પ્રમાણે જેમલ કબૂલ કરશે તો પછી લડાઈ કરવાની કાંઈ જરૂર રહેશે નહીં. (લખેછે.)

“જેઠા તમારા પત્રમાં આપેલી કબૂલાત પ્રમાણે મારું”
 “માગણું નથી પણ તારી તેગ (તરવાર), તરણી (સ્ત્રી)”
 “અને હરિસિંહનું માથું કાપી હાજર કરો. એટલે દિલ્લીમાં”
 “જઈ આરતો કરાવું અને તને પ્રાણદાન આપું, તેથી”
 “મેડતા છોડી ગમે ત્યાં જઈ રહેજે. માલદેવનો બીજો પરવાનો જેખમ ભરેલો વાંચો જેમલ ઊંડા વિચારમાં ઉતરી પડ્યો. એને ઉદાસ ચેરાયી બેઠેલો દેખી હરિસિંહ અને તેનો દીકરો અનોપસિંહ આવી બોલ્યા કે જેમલ ! તમે કાયર થઈ કાયમપણું ઇચ્છતા હશોતો અમારાં મસ્તક કાપી મોકલો કે, જેથી મેડતાની માલકી આગાદ રહેશે; સ્ત્રી અને તરવાર બીજી મળશે; કાકા સાથેનો અણખનાવ પતી જશે. આપું સાંભળી જેમલ બોલ્યો. અરે ! હરિસિંહ ! તરવાર, સ્ત્રી અને હરિસિંહનું માગણું મારા માથાનો ઘાછે; તે જીવ ગયે પર હાથ જશે. માટે સવારમાં કાકાજી સામે મુકાબલો કરવા મારો મનસુબો છે. આ વાતને ઇશ્વરસિંહે ટેકે આપી માલદેવનો મજરો કરવા મુકરર કર્યું. બીજી તરફ હરિસિંહ પોતાના પુત્ર અનોપસિંહને કહેછે પુત્ર ! તારી ઉમર બાર વર્ષની છે, તેથી તું મારી સાથે આવીશ નહીં, કેમકે બાદશાહી દળવાદળ છે, માટે તારી માતા સાથે રહેજે. અનોપસિંહે આ વાક્ય સાંભળીને જવાબ

આપ્યો કે, પિતાજી મારી માતા સાથે નવ માસપર્યંત રહીને ફક્ત નર્કનો અનુભવ કર્યો હતો, તે વિસારે પડવાનો આ વખત આબોછે, તેમાં આપ આડા થાઓછો. પણ માણસને માથે મરણુતો છેજ, તેનાથી ડરીને કીયા નિર્ભય સ્થાનમાં રહેવાયે? માટે મારી તરવારના બે હાથ આપ જૂઓતો ખરા !!

પ્રેમાત થતાંજ રાઠોડ રજપૂતોનો સમૂહ મળ્યો. તે વખત ઈશ્વરસિંહ તથા જેમલે વ્યૂહ રચ્યો અને બીજી તરફ હરિસિંહ અને અનોપસિંહે રચ્યો. આ બંને વ્યૂહના અગ્રભાગે ચારે પોર્કાં આવી ઉભા અને જેમલ બોલ્યો કે કાકાજી ! ગયે કાલ અમે મિજબાની આપવાની જે કળલાત આપી હતી, તે આજ આપે ખરોખર સ્વીકારી છે, પણ દાંણા વિના ઘાસની ગંજીઓ તૈયાર છે ! મરજી હોય તો ઉપયોગ કરીને પછી પધારો (અર્થાત્ ઘાસનાં ત્રણ મોઢામાં લઈને જાઓ) અને તેટલેથી નારાજ થતા હશે તો તમારી માગેજી તરવાર પણ તૈયાર છે, હરિસિંહ હાજર છે ! અને તરણી જોઈતી હશે તો—(ક્રોધના આ-વેશમાં માલદેવ સામે તરવાર તાણીને) આ ભૂખીના ભોજન માટે તમે તત્પર રહેજો ! એટલું બોલતાં તો બંને બાજુથી તરવારો તણાવા લાગી, તોપોતા અને બંદુકોના બાહાર થવા લાગ્યા, ટુરંગો તળપવા લાગ્યા, જમદારથી તલબ લઈ તલખાનો હાજર થયા, મોરચા મંડાઈ ગયા,

વીરહાકો વાગવા લાગી, બાણ ને બરછિયો છૂટવા લાગી, મોરના બયાનક શબ્દો થવા લાગ્યા. ધનધોર જેવું ધુધનું સ્થળ દેખાવા લાગ્યું, તોપોના તડાકાથી ધરતી ધમકવા લાગી, સગર્ભાઓ અમકવા લાગી, નગરનાં છાપરાનાં નળિયાં ખસવા લાગ્યાં, તળાવનાં પાણી ખસવા લાગ્યાં, વાદિત્રો વાગવા લાગ્યાં, કાયરો ભાગવા લાગ્યા, હાથિયોના હુંકારા શબ્દથી અત્રો ભડકવા લાગ્યા, અને શૂરશૂરા લડવા લાગ્યા. આ વખત ગુલામના ફૂલ જેવો નાની વયનો અનોપસિંહ, પોતાની તરવાર તાણી ટૂંટી પડ્યો. તેણે કેટલાકને ઠાર કર્યા, પણ તેટલેથી તેનું મન તૃપ્ત ન થતાં તાલસ નામના અમીરના ચિરે તરવાર મારી પણ પટાના ખેત્રાડી તાલસે તરવારનો દાવ ચૂકાવીને, તરવારવડે અનોપસિંહનું માથું ઉડાવી દીધું. તે દેખી હરિસિંહ ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પોતાના શરીરે વિભૂતી ઓળવા લાગ્યો અને બોલ્યો કે—અરે પુત્ર ! મેં તને ના પાડી છતાં બાળ હડ કરી આ ફળ આપ્યું ! હવે તારી માને હું શું જવાબ આપીશ ? આ વખતે જ્યમલ બોલ્યો કે—અરે વાણિયા ! તને લાભ મળવે રાજી થાયછે અને ખોટ જવાથી ખોટું માનેછે એ તારા શૌર્યપણાને છાજતું નથી, તું જો-હું મારી નજરે અનોપસિંહને દેખુંહું. આ વૈમાનમાં ખેશીને સ્વર્ગને રસ્તે જાયછે. '

એવું સાંભળતાંજ હરિસિંહ પાછો ઘોડે ચઢ્યો અને તેણે

કાળની કાળ માફક ઘોડાને કુદાવી તાલસના ટુકડા કરી નાખ્યા. તે દેખી નુસરતખાને હરિસિંહની પીઠ ઉપર તરવાર મારી એટલે તેને ધીકારે આપીને હરિસિંહે નુસરતના નસીબ ઉપર તરવારનો ઘા કર્યો તેથી નાજીયેરની કાચલીની પેઠે માથાના ઉપરનો ભાગ ઉડી ગયો. તે વખત એકદમ રૂધિરની ધારાઓ વ્યાલી, બીજી તરફ જેમણે મેડતાની પૃથ્વીને નચાવવા માટે લાલ કસુંબાની ઓઢણી ઓઢાવી દીધી. ઈશ્વરસિંહે પોતાનો અમૂલ્ય વખત જાણી માલદેવને મજરો કરવા તાણેલી તરવારે ધસારો કર્યો. તે દેખી માલદેવ પોતાનો લૂંટાત્રો મુકામ મૂકીને પોખારા ગણી ગયો. તે થોડા દિવસમાં દિલ્લી જઈ અકબરની હજીરમાં હાજર થયો. પછી તેણે થએલી તમામ હુકીકત તેને જાહેર કરી, તેથી બાદશાહ કોપાવમાન થઈ ગયો અને તેણે માલદેવની દોડી બંધ કરી (દરબારમાં આવવા મનાઈ કરી) પણ માલદેવથી મિત્રાઈ રાખનાર માતસિંહ (જેપુરનો માહારાજ), હસન બેગદુતી, (આડીયો કરનાર) અને ટોડરમલ, આ ત્રણેને મળીને જેમલંની આડી બાદશાહને પોહિં-આડી. તે આડી એવી હતી કે જેમલની પાસે ચાર આળે ફુનિયાના પડદામાં શોધી જોતાં ન મળે તેવી છે તે બાદશાહના દરબારમાં શોભા આપશે. તે ચાર વસ્તુ એ છે કે, જેમલને એક પુત્રી થઈ છે, તે બાર વર્ષની ઉમરે આવી પોહિંઓ છે, તે ચાર જાતીની સ્ત્રીઓ પૈકી પેહેલા

વર્ગની પદ્મણી જાતિની છે. તેનું નામ સંદલ છે, તથા એક દરીયાઈ ઘોડો, ત્રીજી વસ્તુ કનુચિતો, (આ ચિતો જીવતો શિકાર પકડી લાવતો હતો.) અને ચોથી ભરો હાથો, એ ચાર વસ્તુની હરીફાઈ કરનાર કોઈ પણ વસ્તુ આલમ જીહાનમાં બીજે મળી આવનાર નથી. આ વાત હસનબેગ દુતી જેવા મિયાંના મોંઢેથી સાંભળી તેને અંગી-કારે કરી અકબર જોડ્યો કે,—જેમલ મારો મિત્ર છે, માટે મને ના પાડનાર નથી. એ વાતને; આમરનાથે (જેપુરના મહારાજે) ટેકો આપ્યો, તેથી શાહને નિશ્ચય થયો એટલુંજ નહીં પણ પાસે બેઠેલો વીશળદેવ જોલી ઉઠ્યો કે જેમલ મારો ભત્રિજો થાય છે, એટલે ખૂશીથી આપણે તો ઠીક છે, નહિ તો જોરથી પણ લેઈ ચક્રીયું ! વાસ્તે જોઈતું લશ્કરે માલદેવની સાથે મોકલવું, અને ભૂરેખાં કેયલી (કેયલનો) સરદાર તરીકે સાથે રહેશે.

અકબરે સર્વના મત પ્રમાણે ફોજ મોકલી, તે લેઈને માલદેવ નેડતે આવી પોહ્યાંઓ. પછી ભૂરેખાંનને માલદેવે કહ્યું કે જેમલ તો જેમલ છે ! પણ હરિસિંહ ઘણો વાંકો છે, માટે પ્રથમ ઝાડી કપાવી એક કીલ્લો કરીને લડવું ઠીક પડશે. ભૂરેખાં કેહેછે.—મારો દીકરો અને જેમલ એ બેઉ પગડી-બદલ ભાઈછે; તેથી તેના માર્ફતે જેમલ પાસેથી ચાર જણશો મગાવી લઈએ, એટલે લડાઈ કરવી પડે નહીં, એમ કહી ભૂરેખાંએ પોતાના પુત્ર ઉપર પત્ર લખ્યો કે, “એટલે

જેમલની પાસેની આર જણશે તમારી દોસ્તિના હકમાં મળશે, તો બાદશાહે કરેલો હુકમ કોઈ પ્રકારની તુકસાની વિના અમલમાં આવશે, તેમાં આપણી સાળાશી વધશે અગર તે રીતે જેમલ ન માને તો, પછી તમારા હાથે મેડતા ખોટી નાખો—કે જેથી તમને મોટું ઈનામ મળશે. ” આવો પત્ર વાંચીને ભૂરેખાંનો દીકરો ઉત્તર લખે છે કે— “જેમલે મારાથી મિત્રતા કરી છે તે પોતાની પુત્રીનો ધર્મ ભ્રષ્ટ કરવા માટે નહીં ! પણ સલાહ સંપન્ન અને હાસ્યવિનોદ માટે રાખી છે. તે દોસ્તિના હકથી મને તેવા કાંદામાં નાખવા આપ આહાતા હશે તો, હું કમર બાંધીને મેડતે જઈ પોહોંચું છું !! અને જેમલનો મદદગાર થઈ તમારા સામે ઉભો રહીશ, એવો મિત્રતાનો હક મારો છે. ” પિતા પ્રત્યે પુત્રનો પત્ર પોચતાંજ અગ્નિ ઉત્પન્ન થવાથી ભૂરેખાંએ માલદેવને તૈયાર થવા હુકમ કર્યો તે પ્રમાણે સર્વ સેના સજ્જ થઈ અને યુદ્ધ આરંભ્યું પણ માલદેવને પ્રથમની બે વખત ખરોખર માદ હતી, તેથી પરભારી ક્રોધ થવા જેવા ડોળથી દૂર રહેતો હતો. એક તરફથી હરહર, અને બીજી તરફથી અલ્લા અલ્લા ઉચરતા ઉન્મત્ત સિંહો સામ સામે જેમ જોડાય તેમ તે જોડાઈ ગયા. સમશેરો નીકળવા લાગી. શોણીતની શેડો ઉડવા લાગી અને ચોમાસાનાં પાણી વગડામાં વહેતાં હોય તે રીતે લોહીના વહેળા વહેવા લાગ્યા. રણભૂમિ વિષે ગીધ તથા સમજીયો ટૂંટી પડવા લાગ્યાં

અને ભયાનક દેખાવ થઈ ગયો. શૂરવીરોનાં ઉપડતાં શસ્ત્રો અથડાવા લાગ્યાં, ભાલાઓ ભચ્યા ભચ્યા ભોદાવા લાગ્યાં, શૂરવીરોનાં શિરો પડવા લાગ્યાં. ભૂખી શસ્ત્રદેવીને પૂર્ણ ભક્ષ મળવાથી જેમલના જથ ગવાવા લાગ્યા. બીજી તરફથી ભૂરેખાં અને નેનો દીકરો દીલદારખાં, એ ખેડ જણા પોતાના ઘોડાઓને ફેરવી તેઓ તાંણી સામસામા આવી અડ્યા, અને ભૂરેખાં બોલ્યો કે રે ખેડાં! મોટું ડુઃખ સહન કરી તને મોટો કરવાનું આ ફળ આપ્યું કે? મને બહુ દયા આવવાથી તારા ઉપર મારો હાથ ઉપડતો નથી. દીલદારખાં કેહેછેકે મોટી મુશ્કેલી મેં મેં મોટો કર્યો તેનું આવી નામદારી વિના બીજું કીયું અધિક ફળ હશે? અને ખેડો જાણી દયા આવતી હશે તો, તમારામાં તેટલું શૈર્ય કમી સમજાય છે; પણ નીમકહરામી થતા નહિ. કદાચ તમારું દીલ કાચું હોય તો તમારી આંખો ઉપર પડદા બાંધી મને તરવાર મારો અગર તમે નહીં મારો તો હું તો તમને માર્યાવિના છોડતાર નથી!! ભૂરેખાંએ જાણ્યું, હવે છેલ્લી વખત આવી પોહોંચા છે. તેથી ખેડ જણાએ ઘોડા ઉપરથી ઉતરી નીમાજ પડીને આમણુ સામણુ તરવારો ચલાવી, જેથી બંનેનાં માથાં પૃથ્વીપર દડાની પેઠે ગબડવા લાગ્યાં, તે દેખી બાંધેલો બાદશાહ મોરચો હડી ગયો, અને માલદેવે ઉગરવાની આશા મૂકી દીધી, તે પડેલાં મુડદાં બિગો પડ્યો. તેને શોધતાં લોહીના ખોખા ભરી પોતાના

અંગ ઉપર નાખતો દેખી જેમણે હાથ પકડી ઉઠાડ્યો અને પૂછ્યું કે કાકાજી તવી કાકીના ચારે ચકાર (ચાંદલો, ચુંદડી, ચુડો, અને ચોટલો) લૂંટાવવા ધડી ધડી લાલચ રાખવાનું કારણ શું છે ? અગર મુત્તક જોઈતો હોય તો આપું, મને મારવો હોય તો મારો પણ આટલી મેહેનત લેવાની શું જરૂર છે ? માલદેવે જવાબ આપ્યો કે પ્રથમ બતાવેલી ચાર વસ્તુ રજી મથે તો લડાઈનો અંત આવશે. માલદેવ જ્યો કદાચ શત્રુ હાથ આવ્યો છતાં ક્ષત્રિના ધારા પ્રમાણે સન્મુખ પગ ટકાવી ઉભો રહ્યો નહિ અને પીઠ બતાવી આડા હાથ (સ્ત્રીની પેટે) ધરવાથી જતો ક્યો પરંતુ વદ્ધ-ભૂી પુત્રીનું માગણું તો શૂરવીરને ચાપ્પકથી ચમકાવવો અને કાળજીને કોરવા જેવું થઈ પડ્યું, એટલુંજ નહીં પણ અ-કબરશાહ સામે સંપૂર્ણ વૈર થયું તેથી તેની ક્રોધે સામે મેડતા કોણ માત્ર છે ! જેના અમિરોના તંજ્ર તાંણવા વણ કોશની ગીરદ ગણાય છે ! તેના સામે થતાં બરોબરિયા મિત્રો, અને રૈયતનો ધાણ-નીકળી જશે તથા શરણ થતાં મુલકમાં માન ધરશે, પુત્રીને પરણાવતાં કુળમાં કંજંક, દેવ-માં ડાગ, દુશ્મનોમાં હાસ્ય, મિત્રો ઉદાસ, ઇત્યાદિ અનેક સંકટો આવી પડ્યાં છે. તેનું નિવારણ થવા કેવા પ્રકારના ઉપાયો યોજવા ? એવા વિચારથી ઘણા જણનાં મન મળવા માટે, મેડતાની કચેરીમાં જેમણે સભા બંસીને પોતાના મનમાં ધોળાતા, ઉપરના વિચારો પ્રગટ કર્યા તે એકાગ્ર ચિત્તે સર્વ સાંભળીને.—

ઈશ્વરસિંહ—જેમલ ! માઆપે જન્મ આપ્યો પણ કર્મતો કીરતારે આપ્યુંછે, માટે બોગબા વિના છૂટકો નથી, ખેટીની ખાંચ પકડી મ્લેચ્છના ઘરમાં મોકલવા માટે અમે બંડળનો વેષ લીધો નથી.

જયમલ—આપણા રજપૂતો બાદશાહ કોજ સામે લોટમાં લુંણુ જેવાછે, માટે જ્યાં અન પાણીના બોળા-ધ હોય તેવા અભયસ્થળમાં રહેવું ઠીકછે.

ચંદ્રસેન—(ઈશ્વરસિંહને) અગ્નિ, જળ, શસ્ત્ર, અને શિકાર મળશે તો પછી અનની જરૂર જણાતી નથી.

જેમલ—મારું છેલું પ્રશ્ન એવુંછે કે, લડવા માટે સવડ મળે તેવું કીયું સ્થળ પ્રાપ્ત થાય તો ઠીક ?

કુંભજનેરા—કુંભલગઢમાં જઈ રહેવું, કે મામાની મદદ મળશે.

હરિસિંહ—બુંદીકોટાના હડીલા હાડા જરૂર રહેવા જગો આપશે.

ઈશ્વરસિંહ—માળવામાં મુકામ કરીએતો,તેદેશરસાળ છે.

જયમલ—મંડોવર મારી નજરમાં આવેછે, જેમાં પૂર્વજો રહેતા.

ચંદ્રસેન—બનારસ (કાશી) ઠીકછે, એક પંથ દો કાજ.

પૂનમો હજમ—મારી ધ્યાનમાં તો જેસલમેર ઠીક પડશે. (જેસલમેરમાં તે હજમ પરણ્યો હતો.)

અણુચારણ—(થોડું રિમત કરીને મહારાજ પૂંમાહજન-

મનું કહેવું બરોબર છે, પણ મને એક સવૈયો આવડે છે, માટે સભાની મરજી હોય તો બોલું.

સભાસદો—આ સભા હાસ્યવિનોદ માટે થઈ નથી, તે બાબત ઉપર ધ્યાન રાખી બોલશો તો ફીકર નથી.

અખુચારણ— સવૈયા.

માલવ શિશ મંડોબરહે મુલ્લ, નાક ચિતોડ સુશોભ મનીહે, વંદિરુ કોટો સુદ્ધે દ્રગ હૈ અરુ પૂરિ વનારશ વાહુ વનીહે; મેરતો નામિ પંજાવ ઝભય પગ લાહર સીશ્વરુ શૌથ ધનીહે, જાહર જેસલમેર જિહાંનમે હિંદુસ્થાનકી વો હગની હે. ૧.

ભાવાર્થ—માળવા માથું, મંડોવર મુખ, ચિતોડ નાકની શોભા કહી છે, ખુંદીકોટા એ બે નેત્રો, અને કાશી તો હાથ છે, નાભી મેડતા પંજાબ બે પગ છે, લાહોર પેસાબની જગો છે, સુંથ સ્તન છે, પણ જગમાં જાહેર જેસલમેર તો હિંદુસ્તાનનું અપધાર છે.

સભાસદો—(થોડું હસીને) કવિરાજ તમારી દષ્ટિ સર્વ ઠેકાણે પોહાંચતી હશે માટે તમે એક સ્થળ નક્કી કરી આપો, તે અમો સર્વને મંજૂર છે.

અખુચારણ—અમુક કીલ્લો મેષ્ટ છે, એમ પ્રથમના કીલ્લાનું નામ હું દેતો નથી ! પણ આ કુંડાળયામાં જે કીલ્લો સર્વાનુમતે નક્કી થાય, તેમાં જઈ રહેવું ઠીક પડશે.

કુંડલિયો,

૧ચોડો ગઢ ચીતોડકો, ૨કરડો કુંભલમેર,
 ૩કુંચો અતિ આશેરકો, એસોહિ અજમેર;
 ૪એસોહિ અજમેર ગુજ્જ ગઢ રણત ભમરકો,
 માંડલ ગઢ ૫આમેર જાણ તેશો નરવરકો,
 છોટ મોટકો કયા ચલીયે ચલતે લડો ન બેર,
 ૬ચોડો ઘડ ચીતોડકો કરડો કુંભલમેર.

અખુએ કુંડળિયામાં ચીતોડ ગઢ ખતાવ્યો, તે વાત સર્વા-
 નુમતે નક્કી કરવાથી સર્વ રજપૂતોને જેમણે પૂછ્યું કે જગત્માં
 વધારે જીવવાની જેને ઉમેદ હશે, સ્ત્રી, ધન પુત્રાદિનો
 મોહ જેને હશે, તેણે મેડતામાં રહેવું, અને જેનો મત તે-
 નાથી ઉલટો હશે, તેણે આવતે કાલ સવારે શસ્ત્રો સજી
 મેડતાને છેલ્લો જવાર કરી અમારી સાથે ચાલવું. જેમલનો
 આવો હુકમ સાંભળી બીજે દિવસે જેના મનમાં લાગણી
 હતી તેટલા પગ પ્યાદાએ કોઇને કાંઈ ન પૂછતાં કુંભલમેરનો
 રસ્તો પકડી લીધો, અને ઘોડેસ્વારો એકઠા મળી અક્ષીણ
 કસુંબો પીને નગારે ડંકો દઈ ઘોઘોડ પોહોર દિવસ ચડતે
 ચાલી નીકળ્યા. તે સર્વ મળી સાત હજાર મેડતીયા રજ-

૧ પોહોળો અથવા જાહેર. ૨ કક્ષીણ અથવા વાંકો.

૩ જેપુર. ૪ ચાલતાં અથવા ખદલાતાં વાર લામે નહીં.

પૂતો રણ વિશે શત્રુઓને સંહારવા સરખા હતા. જ્યાં કું-
ભલમેર જઈ પોહોંચ્યા ત્યાં જેમણે પોતાના મામા સોહિ-
લસિંહની સલાહ લેતાં ચિતોડ ગઢ ઉપર “*કૃતેસિંહ”
(કૃતો) પાસે રહેવા જણાવ્યું, તે પ્રમાણે રાઠોડદળ ચિ-
તોડ તરફ ચાલ્યું. તેવી માલદેવને માહિતી મળવાથી મુ-
દામ માણસ સાથે સંદેશો મોકલ્યો કે, (ચિતોડમાં કૃતેસિંહ

*કૃતો અને દેવીસિંહ એ બે બાઈ જેમલના મામા સો-
હિલસિંહના દીકરા હતા, તે તેના કાકા ઉદેસિંહ પાસે ચિ-
તોડમાં રહેતા હતા. તે બહુ જમાંમરદ હતા પણ ઉદેસિંહથી
અણખનાવ હતો, તેથી ચિતોડનો કીલ્લો કૃતેસિંહે રવાંધિત
કરી લીધો હતો. ઉદેસિંહ અફીણી, આળસુ તથા અપો-
હોંચવાળો હતો. કૃતો કોઈને સલામ કરતો નહીં, તે કૃતે-
સિંહથી જેમલને બાળપણમાં બહુ પ્રીતિ હતી, પરંતુ
કેટલાંક વર્ષ થઈ જવે એક બીજાને દેખવાથી ઓળખી
શકે તેમ ન હતું. કૃતેસિંહ સાખ્યે શિશોદીયો હતો, તે
ઉદેપુરના મહારાજના કમાનુચાવી ચંદ્રસિંહ જે કે સહુંબ-
રમાં ગાદી સ્થાપન કરી રહેલો તેના વંશમાં સોહિલસિંહ
હતો તે તેનો દીકરો થતો હતો. અને ચિતોડમાં નામદારી
મળવનાર પ્રતાપ રાણાના વંશમાં આ ઉદેસિંહ હતો.

રાઠોડ અને શિશોદિયામાં બેટીનો વેહેવાર લાખારાણાથી
શરૂ થયો હતો. બોધપૂર વસાવનાર બોધાજી રાઠોડની બે-
હેન લાખાસાથે પરણાવી હતી ત્યારથી એ સગપણ
ચાલ્યાં આવેછે.

ઉપર) “તમારી તરફ એક વણુઝારો પોઠ લઈ આવેછે, તે વણુઝારાની વહુ ધણી રૂપવાનછે, તે પોતાના ઘુમંડમાં લોકોને ઠગીને કોઇને હાંસલ આપતો નથી માટે તેને તમારી હૃદમાં પેસવા દેશો નહિ” એ ખખર ક્રતેસિંહના જાણવામાં આવી તે દરમિયાન ચીતોડ નજીક પાંચ ગાઉ ઉપર જે-મલ જઈ પોહ્યાંયો. ત્યાં એક ગાદી ઝાડીનું જમરું જંગલ જોઈ મુકામ જમાવ્યો તે વખત કોઈ મુસાફરે જણાવ્યું કે, આ જંગલમાં એક મોટો સિંહછે, તેણે મુસાફરોનો મારગ રોક્યોછે; તેવું સાંભળી જેમણે પાંચસે સ્વારો સાથે હરિસિંહને રાણીના રક્ષણ માટે પોતે સિંહના સાકાર માટે ગયો. ત્યારપછી ક્રતેસિંહને વણુઝારાની પોઠનો પત્તો મળવાથી કેટલાક માણસો સાથે લઈ કીલ્લાથી નીચે ઉતર્યા, અને એક દત્ત સાથે શશિવદનીને સંદેશો મોકલ્યો કે વણુઝારાને વેહેતો મૂકી મારા મેહેલમાં દાખલ થવા મેહેર-ખાની કરીશ તો, તારા જન્મનું દુઃખ જશે, આ સંદેશાના જવાબમાં જેમલની રાણીએ જણાવ્યું કે, “ત્રિયા તેલ હમીર હઠ ચડે ન બીજીવાર” શરણે આવેલા વિપત્તિવા-નને સંભાળવા તથા સહાય થવું એ તમારું કામછે. પણ અધરિત કર્મ, ક્ષત્રિયોને છાજતું નથી. ક્રતેસિંહે ફરી કાહાવ્યું કે હાંસલ નૃહિં બરવાની ઠગાઈ કરનાર તને હું સારી રીતે ઓળખુંછું, માટે સંગતના સહવાસમાં બાગ પડેલું બટકવું મૂકી ચીતોડમાં ચાલો !

હવે શયિવદની સમજ કે કૃતેસિંહ કાવી જશે તેથી હ-
રિસિંહને હાડીએ હાંસલ ચુકાવવા ઉસ્કેર્યો. એટલે તૈયાર
ઉભેલા રણધોરાએ તુરત તરવારો તાંણી કુટી પડ્યા. તે
વખતની તડાતડીમાં તુંખડાં જેવાં એક બીજાનાં શિરો
તુટવા લાગ્યાં. ખંડુકોના બાહારે થવા લાગ્યા અને તીર
છૂટવા લાગ્યા. અખુચારણ રાઠોડના રજપૂતોને વીરોની ગ-
ણનામાં તુંધવા લાગ્યો અને હડીલો હરિસિંહ હાડી રાણીને
હસાવવા હોળીને હમચો ખૂંદવા લાગ્યો. ચોસઠ આતોડીને
કાપી રસ્તો રૂંધવા લાગ્યો. તે સમયે કૃતેસિંહ પણ કૂદવા
લાગ્યો, અને બંને બાજુની સેતાના બંને મોખરે બેઠે ધો-
ડા ઉપર ચડી ધૂમવા લાગ્યા. કૃતેસિંહ બોલ્યો કે, એ ખુદા
મરદ તારી ગરદમાં ધવાએલા ધાયેલો જેવો મને જણતો
નહીં ! પણ તારા તનના લેખાસ ઉપરથી પૂઠુંછું કે તું
કોણ જાતનો જૂવાન છે ? હરિસિંહે જવાબ આપ્યો કે સા-
બાથ શૂરા કૃતેમલ ! સાબાથ ! લડાઈના મેદાનમાં કીયા
વિવાહમાં વાંવો ઉઠનાર છે ? કે જેથી જાત જાણવાની
જરૂર પડી છે !! અગર જાત કરતાં રાત પૂછવી હતી. હું
તારા સરખા રાણી જયા રજપૂતોને રણમાં રોળનાર હરિ-
સિંહ હાડાનો હવાલો સાચવનાર સિપાઈ છું. આપું સાં-
બળતાંજ બંનેનાં રોમ ઉભાં થયાં. પરસ્પરમાં ધોર લુહ
ચાલ્યું. તે વખતે કૃતેસિંહે સાંચ્ય ફેરવીને હરિસિંહના મા-
થામાં મારી. એવોજ તે ધોડા ઉપરથી ગમડી પડ્યો !!

અને બોલ્યો કે મારાથી બન્યું તેટલી વખત રક્ષણ કર્યું. હવે તું તારું જાણે, પણ જેમલ અને કૃતો એ બંને મળશે તે વખતે એક ફેરો હું આવીશ!!! એટલામાં સિંહનો શિકાર કરી જેમલ આવતો હતો, તેની સામે હરિસિંહ સંબંધિ માઠા પરિણામની ખબર લેઈ આવતો એપિયો મળ્યો. તે વખત જેમલે દીલગીરીથી જાહેર કર્યું કે મારી સહાય કરનાર બાંછા ટુટી ગયા! બાથામાંથી તીર ધરનાર પણ ટુટી ગઈ. અરેરે! હે હરિસિંહ! રાઠોડને રણમાં રખડતો મૂક્યો? તારા શત્રુએને સંહારવા સત્વરે રસ્તા ખૂટતો નથી, અરે! હું એકલો રહ્યો! એમ કહી અચ્ચને એડી મારી લગામ છૂટી મૂકવાથી તામડતોમ જેમલ, કૃતા ઉપર આવી પડ્યો અને બાણ ચડાવી કાન સુધી કપાન તાંણી. તે વખતે કૃતે સાંચ ફેરવી; તે દેખી જેમલની છાતી ધડકવા લાગી, તેથી પીડા ફેરવી રાણી સામું જોતાં હાડી બોલી કે સાંચ જેવા નિર્જીવ પદાર્થની ધાસ્તી રાખી ધડકોછો પણ ક્ષતિ લોકો રણ મૂકી કોયે કેકાણે જનારછે? યુદ્ધ જેવા ધંટીના ફેરામાં શૂરા જેવા દળાતા દાણામાંથી કેટલાક બચેછે તે દાખલો યાદ લાવી અંગરખાની કસો (ખંધ) છોડી છાતીની દાલ કરી સનમુખ નહિ લૂટેતો, અંતે કાળતો કોળિયો કરી જશે. મરદને ગર્દેષી દરદનો કુખાવો થતો નથી. એટલું સાંભળતાં જેમલ અને ધધરસિંહે ધુસ્સે થઈને કૃતા ઉપર ઘોડાની

લગામ છોડી દીધી. બીજી તરફથી ફતેસિંહે પણ અથ
લજકારી મૂક્યો. એક તરફથી બાણ બરછી અને તરવારો
અળકવા લાગ્યાં. બીજી તરફથી તેવાંજ બીજાં શસ્ત્રો ઝ-
ળકવા લાગ્યાં. જેમણે ચઢાવેલી કપાનમાંથી બાણ છૂટ-
તાંજ ફત્તાનો ઘોડો ધાવલ થયો. તેજ રીતે ફત્તાની સાં-
ગ્યથી જેમલનો ઘોડો નીચે પડ્યો. ત્યારપછી જેમણે તર-
વાર તાંણી અને ફતે સાંગ્ય ફેરવી પરસ્પરમાં વિકરાળ
વેશે પ્રહાર કરવા ધસી આવ્યા. તે દર્શને અખુઆરણે
આવી દવાઈ દીધી, અને ઝોળખાવ્યા કે, ફતેસિંહ. આ
જેમલ છે તેના ઉપર ધા કરવો ઘટિત નથી, અરે ! જેમ-
લ ! જેને આશરે આવ્યા છો તે ફતેસિંહછે; એટલું સાં-
ભળતાં બેઉ બાઈઓએ હથિયારો ફેંકી દીધાં અને બંને
ખાથ બીડીને બાંત્રી પડ્યા. સુખ દુઃખની વાતો કરી શાંત
થયા. ત્યારપછી ફતેસિંહે જેમલને કહ્યું કે તમે આતોડમાં
આલો. તમારા નામની દવાઈ ફેરવીશું ! અને અકબર
સામે લડીશું *એકલંગજી. આપણી ફતે કરશે. જેમલ
કેહેછે મારી એક તરફની બુજ જે હરિસિંહ તેનું હરણ
થયું તે પાછો મળનાર નથી માટે, હિંદુધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે
તેને બાર દિવસ થયા પછી આપના કેહેવા પ્રમાણે કર-
વામાં આવશે. ત્યારપછી ફતેસિંહે પોતાનો કબીલો આતોડ
ગઢ ઉપરથી નીચે બોલાવી લીધો. ત્યાં રહેતાં બારમા

*માહાદેવ.

દિવસે રજપૂતોનું રાવણું, અને ખીજી તરફ જનતાનખા-
નામાં સ્ત્રિયોની મીજલસ જમવા ખેડી *આસવ અને
xઆમીસ ઉડવા લાગ્યાં, પરસ્પરમાં ‡મનવારો થવાં લા-
ગી, બાળપણની મિત્રાચારી યાદ લાવી પ્યાલા પાવા
લાગ્યા, તેજ રીતે રાણિયોમાં પણ થવા લાગ્યું. નિશાની
છાયા નેત્રોમાં જણાવા લાગી. અન્યોન્યમાં મસ્કરીયો થવા
લાગી, એક ખીજીને હાસ્ય કરી હસાવા લાગી, મારા
સમ તમારા સમ કરી એક ખીજીના હાથ તાણતી આ-
નંદમ્ન આવી હતીયો. આ પ્રસંગે જેમલની રાણીયે કૂતે-
મલની સ્ત્રીને ખેશુદ્ધ કરવાનો ઘાટ ઘડ્યો. તે વખત હાડીના
હાથમાં હરિસિંહ આવી ચડ્યો, તેથી (હરિસિંહ મરતી
વખત બોલ્યો હતો કે જેમલને કૂતો જે વખત મળીને
ખેસશે તે વખત હું આવીશ તે આ અવસર હતો) શ-
શીવદનાયે નીશામાં પોતાની દાસીને હુકમ કર્યો કે, બાહાર
જઈને જોઈ આવ્ય-હરિસિંહ શું કરેછે? દાસી દારૂના
કેકમાં તેજ વખત બોલી ઉઠે કે, બાઈ સાહેબ ! હરિસિં-
હને કૂતેસિંહે મારી નાખ્યોછે, તેના બારમાંની આ ગંમ
તછે! એટલું સાંભળતાં તો હાડીના હાડમાં હરિસિંહ
ખૂંચવા લાગ્યો, તેથી કલમ ખડીઓ મંગાવીને પોતાના
પતિ જેમલ ઉપર ચાડી લખીકે,—“હરિસિંહને મારનાર
શત્રુના સાથમાં શાણપણ સમ્યુંછે પણ, તેના શત્રુને માર્યા

*મદીરા. xમાંસ, ‡આગતા સ્વાગતા.

વિના મૈ તમારું મુખ જોવું તજ્યું છે !” ચોડીમાં લખેલા કટાક્ષતા બોલો જેમણે વાંચવાંજ ચમકીને તરવાર ઉપર હાથ નાખ્યો. તે વખત તુરત કૃતેસિંહે હાથ પકડી કારણ પૂછતાં, હરિસિંહનું વૈર યાદ આબ્યાનું બતાવવાથી કૃતેમણે પોતાનું માથું જેમલતા બોળામાં મૂક્યું, અને મારવાનું કહેતાં યુદ્ધો માફ કરી મ્યાનથી કાઢેલી તરવાર પાછી મૂકી; ત્વરિ સુલાકાતની માફક ઉઠી મળ્યા. ત્યારપછી પચરંગી પોશાકે સ્વારી સજ્જ ચીતોડ *ગઢમા દાખલ થયા. તે વખત મેહલમાં બેઠેલી કૃતેસિંહની માતા નામે વીરમદેવીએ બંને બાધએમને આવતા દેખી પુરુષવૃષ્ટિ કરી આશીર્વાદ આપ્યો કે તમારો જય થાવ !!

* ચીતોડ નામનો કીલ્લો ઉદેપુરની પાસેજ છે, તે એક પર્વત ઉપર તેનો એક મૈલનો ચડાવ છે, અને બાર મૈલના ઘેરાવામાં છે, તેના ઉપર ચડવાનો રસ્તો એકજ છે. તે રસ્તેથી મેહલમાં જતાં દરવાજા છ ઉલંઘવા પડે છે, તે દરવાજા ઊંચા છે અને હિંદુસ્તાનની અસલ કારીગરીનો દેખાવ તેના ઉપર છે, તે કીલ્લામાં મહાદેવતાં ઘણાં મંદીરો અને રાજમેહલ નાના નાના બન્યા છે, તેમાં નકશી કામ જોવા જેવું કોતરેલું છે, તે કીલ્લામાં પાણીના કુંડો (જળાશય) ઠેકાણે ઠેકાણે બરેલા છે, તેવા ૮૪ કુંડો છે તે પૈકી બાર કુંડો તો બારે માસ ભર્યા રહે છે, સર્વથી મેજ દેખવા લાયક બે કીર્તિ સ્તંભ છે, તેમાંથી એક કુટી

જેમલ કૃતો ચોપડના બેઝાકુ મુલકોમાં મથહુર હતા. તે અને જણા મહેલમાં બેઠા એક રોજ ચોપડ બેઝતા હતા તે વખતે તે મહેલ નાચે થઈ સૈકડો લોકો નાહાવા જતા હતા. તે દેખી જેમલે પૂછ્યું કે, આજ શું તેવાર છે? કૃતો કહે છે ગયે કાલ ગ્રહણ હતું તેથી લોકો નાહાવા જાય છે. તે વખતે કૃતાના કાકા ઉદેસિંહની સ્વારી ના-

ગયો છે, અને બીજી આરસ પર્યરનો કાયમ છે, તે મીરાંબાઈના પતિ કુંભારાણાએ બનાવેલો છે, તે ૧૨૨ ફુટ ઊંચો છે, તેમાં કુરેલી કોતરણી વિશે માહાદેવ અને પાર્વતી મુર્તિઓ વધારે છે. તેને પગથીયાં છે, તે ઉપર ચડી જતાં બહુ દુર નજર પોહાયે છે. આ કીલ્લામાં જે વખત વસ્તી હશે તે વખતના દેખાવથી ઉલટો આજ દેખાવ એવો છે કે, હર જગે મકાનો ટુટેલાં ઉજ્જડ અને ગ્રાડીથી ભરપૂર છે; તેજ કીલ્લામાં માહારાજ બીમસિંહની પદ્મિણી રાણી સન ૧૩૦૩ માં અછાઉદ્દીનના જુલમથી આખરે બચાવવા પોતે સતી થઈ હતી. તથા તેજ કીલ્લામાં કીરણાવતી રાણી યુજરાતના બાદશાહ બાહાદુર શાના જુલમથી આખરે બચાવવા માટે પોતે તથા પોતાની સાથે બીજી તેર હજાર સ્ત્રીઓ અગિ પ્રવેશ કરી બળી મુઈ હતી અને બચીશ હજાર રજપૂતો કેશરીયાં કરી મેલેઝીનો સંહાર કરી મરણ પામ્યા હતા. ત્યાર પછી જેમલ અને કૃતેસિંહ લડ્યા, તે વખતની હકીકત હવે પછી લખવામાં આવશે.

હાવા જતી દેખી જેમલ તૈયાર થયો, તે અને ઉદેસિંહ
લગભગ ગૌકુંડ ઉપર બે જણ મળ્યા, મામો ભાણેજ એક
બીજાને ઓળખતા ન હતા તેથી અને સ્વારીયો પાસે થઈ
નીકળી ત્યાર પછી આગળ જતાં જેમલના જાણવામાં
આવ્યેથી, ઘોડો ફેરવી મામાને મજરો કર્યો, પણ કૂત્રાનો
મિત્ર સમજી મામાએ જ્યાર કચ્છલ કર્યો નહીં. જેમલે તેનું
કારણ પૂછતાં ઉદેસિંહ જોલ્યો કે ગૌકુંડ ઉપર આપણે સાત
ચોપડ બાજી ખેલીએ તો વૈર મટે. આ વાત જેમલે કચ્છલ
કર્યો પ્રમાણે મહાભારતનું મૂળ (ચોપડ) માંડી બેઠા. તે
વખત ઉપરોઉપરો ત્રણ રમત જેમલ ક્રીડ્યો, તેથી ઉદેસિ-
ંહને રીસ આવવાથી જેમલને મારવા કઠારી કાઢાડી. તેજ
વખત મામાનો હાથ મરડી કઠાર છીનાવી લેઈ મુઝિપ્રહાર
કરવાનો વિચાર કરતાં યાદ આવ્યું કે. કુંભલમેરમાં વાણિ-
યાના *ધરમાં ઢીલી દાળ ભાત આઈ ઉઝરેલા ઉપર હાથ

* ઉદેસિંહની રાખેલી સ્ત્રી આમળ તે શિઆળ જેવો હતો.
તેનામાં બીલકુલ રજપૂતીપણું ન હતું; કારણ કે તે બહાદૂર
રાણાસંગનો છોકરો હતો પણ તેને સંગ. ન હતો. સંગનો
મરણ પછી તેનો પુત્ર વિક્રમજીત ગાદીએ બેઠો, તે પોતાના
સરદારોથી વિરૂદ્ધ ચાલતો હતો, તેથી તેને મારીને સંગનો
બાઈ જે પૃથુરાજ તેનો દીકરો વનવીર ગાદીએ બેઠો. તેને
આડી આવનારી અડચણ ફક્ત ઉદેસિંહ હતો, તેને મારી
નાખવાનો ધરાદો દાસીના સાંભળવામાં આવ્યેથી કુળ
બરેલી એક ટોપલીમાં છુપાવી નીચે ઉતાર્યો, અને વનવીર

ઉપાડી ક્ષત્રિપણું શું બતાવવાનું હતું ! એવા વિચારથી જતો કરી પોતપોતાના મુકામે જતાં મારગમાં ઉદેસિંહની દીકરી પોતાના મહેલમાં બેઠેલી હતી, તેણે આ હકીકત નજરે દેખી જમલને બોલી મારી કે, “પોતાનું ઘર ખોધ પારકાને પુણનાર શરણ આપેલો શૂરવીરપણું બતાવે છે પણ, માલદેવ જેવા મણીધરની કુંકણીના કુંકાડા કાને પણ સાંભળ્યા નહિ હોય ” રાજકન્યાનાં કટુ વચનની દરકાર જમલે ન રાખતાં થયેલી હકીકત ક્રતેસિંહને જાહેર કરી, તે ઉપરથી ક્રતેમલ બોલ્યો કે ઉદેસિંહથી શત્રુવટ ધરાવનાર હું હતો, અને બીજા તું આવી મળ્યો; હવે બને તે અરે, એવું બોલી બંનેજણા દારૂ પીવા બેઠા અને જે વખત તેમને ભરપુર નિશો ચઢ્યો, તે વખત ક્રતો બોલ્યો કે, (પોતાના મહેલમાં જડેલી તસ-

જે વખત તરવાર ખેંચી મારવા આવ્યો તે વખત દાસીએ પોતાના દીકરાને ઉદેસંગ કરી બતાવ્યો ! એટલે તે બાળકને કતલ કર્યું !! ત્યારપછી ઉદેસંગના રક્ષણ માટે બુંદી, ધડર, હુંગરપુર વગેરે ઢેકાણે ફેરવ્યો, પણ વિશ્વાસ ન આવવાથી છેવટ કુંમલમેરના સુખા તરીકે હાકમી ભોગવનાર દેવરા, જાતનો જૈન વાણિયો હતો, તેના ખોળામાં નાખી દીધો. ત્યાં વાણિયાણીને ધાતોને ઉઘર્યો અને આશા શાહે (સુખો) જૈન બોધ સારો આપ્યો હતો, તેથી અડવા જેવો ઉદેસિંહ બન્યો હતો, તેણેજ આતોડનું આતોડ વાળ્યું. તેજ ઉદેસિંહની માતા કરણાવતી જે તેજ હજાર સ્ત્રિયોની સાથે અગ્નિ પ્રવેશ કરી સતી થઈ હતી.

‡ સર્પ.

બીરો સામે આંગળી કરીને) જોમલ ! દિલ્લીવિષે અકબરના કચેરીથી આપ સારી રીતે વાકફ છો તેથી પૂછુંકું કે, ત્યાં આ રીતે ઉમરાવો બેસે છે ? જોમલ બોલ્યો હા, તેજ રીતે.

ફતેસિંહ—ત્યારે તે સભા આપણે જોવા જઈશું ?

જોમલ—ચુલાની ગરમીથી તપેલો બહાર આવે પણ, બહારનો માણસ જાણી જુજીને બકીમાં પેસે એવો કોણ મૂર્ખ હોય ?

ફતેસિંહ—દિલ્લીનો દરબાર શું બળતી બકી જોવો છે ?

જોમલ—તમારે અને મારે માટે તેવોજ છે.

ફતેસિંહ—તેમ હોય તો તમે તેને માટે કાંઈ ઉપાય કરતા નથી ?

જોમલ—માલદેવ કાકા જેવા એક માણસ માટે ઇલાજ કરતાં મેડતા મૂકી ચીતોડ આવવું પડ્યું છે અને--

ફતેસિંહ—ક્ષત્રી લોકો દુશ્મનોથી ડરીને છુપી રહેવા જન્મેલા છે ?

જોમલ—પ્રસંગ આવ્યાં પછી ગુપ્ત રહેવાય નહિ પણ તે પેહેલાં જાણી જુજીને બળવાન સામે બાથ બીડાવવી એ સારું નહિં.

ફતેસિંહ—તપાસ ક્યાં વિના સખળ નિર્મળની અખર કેમ પડે ! અગર વાદળનો મોટો સમૂહ હોય છે, તો પણ વીજળીનો પ્રકાશ દખાતો નથી, પરંતુ વાદળ વેરાઈ જાય તોજ વીજળી બંધ થાય છે.

જેમત્ત—બાદશાહ આગળ આપણે તો આટામાં
હુંજી જવા !

ફતેસિહ—મીઠું થોડું છતાં સ્વાદ સારો દેખાડે છે.

જેમત્ત—સામી બાજુથી આપેલી *ગાળ ઉલટાવિયે
નહિ તો તેનો વધારો થાય નહિ (એક વખત લડાઈ થઈ
તે પછી ન જગાવિયે.)

ફતેસિહ—ગમે તેમ થાય તો પણ દિલ્લીનો દરબાર તો
જરૂર જોવો. બંને બાઇયો વચ્ચે કેટલીક તકરાર થયા પછી
દિલ્લી જવા ઠરાવ કર્યો અને કેટલેક દિવસે જઈ પોહોચ્યા;
ત્યાં બાદશાહ આમનબાગમાં મુકામ કરી છ માસ પગ્યા
રહ્યા પરંતુ ત્યાં મુઘી અકબરને કોઈએ ખબર કરી નહિ.

એક દિવસે જેપુરના માહારાજ માનસિંહજી તથા ટો-
ડરમત્ત એ બંને સેહેલ કરવાને બાને આમનબાગ તરફ
જતા હતા, તે વખતે દૂરથી રાઠોડી અને આતોડી નિશાનો
ફરકતી દેખી ચોબદારે બાદશાહને ખબર આપી. ત્યાં
એક બીજાની મુલાકાત થઈ. ત્યાર પછી પ્રસંગોપાત વાતો
ચાલતાં અકબરને યાદ આવ્યું કે, ઘણા દિવસ થયા છતાં
જેમત્ત તેની દીકરીની શાદી માટે નાણિયર મોકલ્યું નહિં
તેનું શું કારણ ? તે સમજાવું નથી. આટલું બોલતાંજ આ-

*દૂહો. આવત ગારી એક હે, ઉલટત હોત અનેક;

કબીર જો ઉલટે નહિ, તો રહે એકકી એક. ૧

ઝેરનાથ બોલી ઉઠ્યો કે, જેમલ અને તેની સાથે ફતો એ બંને આવ્યા છે, માટે મરજી મુજબ થાય એવું સાંભળી અકબર ખુશી થયો, અને આવતે કાલ બંનેની મુલાકાત માટે કચેરીમાં બોલાવવા વરદી આપી, તે પ્રમાણે બીજે દિવસે બંને બાધયો હાજર થયા. તે વખતે જેમલ બાદશાહ ધારા મુજબ સલામ કરીને પોતાની મીસલમાં બેઠો, પણ, ફતો અગડી (અટકી) એ કોઈને સલામ ન કરતાં પોતાની મીસલ દાબી લીધી. ફતેસિંહના અગડીપણાની ખબર બાદશાહને ન હતી, તેથી તેમના ગયા પછી પૂછતાં ખબર મળી કે, ફતો કોઈને નમતો નથી, એવી તેને અટક છે, બીજે દિવસે અકબરે એક તંત્રીની અંદર આવવા નાનો દરવાજો રાખી તેની અંદર સમા ભરી. એવો સંકેત રાખ્યો; કે, ફતો તે તંત્રીની અંદર આવતાં દરવાજામાં માથું નમાવશે એટલે બસ છે.

જેમલ અને ફતો જે વખત તંત્રીપાસે આવ્યા તે વખત ઉપરના દેખાવથી ફતો એક બાળુ ઉભો રહ્યો અને જેમલ નીચો નમી સભામાં દાખલ થયો ત્યારપછી ફતેસિંહે પ્રથમ પોતાના બે પગ તંત્રી અંદર મૂકીને એક હાથે સાંગ્ય-નોટ્ટેકો રાખી બીજે હાથે કઠારવડે તંત્રી ચીરીને પ્રવેશ કર્યો. તે દેખી અકબર ગભરાયો અને પૂછતાં માલુમ પડ્યું કે. ચીતોડનો રાજા હિંદુપત બાદશાહ છે. આ વાત અકબરે મતમાં રાખી ત્રીજે દિવસે ફતેસિંહને કચેરીમાં આવવા

મનાઈ કરી, તે ઉપરથી કૃત્તેસિંહ મુકામે રહ્યો અને જયમલ ગયો. તેજ વખત અકબરે સોપડ રમવા ખેસાડ્યો અને બરોબર ખુશીમાં આવ્યો તે વખત અકબરના અંતઃકરણમાં માનેલી ચાર ઓળેના માગણી કરી. તેમાં છેલ્લી વસ્તુનું નામ સાંભળી જયમલ ગભરાયો, તો પણ હિંમત રાખી જવાબ આપ્યો કે,—

જનાબ, અમે હિંદુ ક્ષત્રિ અને આપ મુસલમાન આ બે જાતમાં એક બીજાનો ઉલટો વ્યવહાર છે, અમારી જાતમાં સ્ત્રિયો રેશમી ઘેરદાર ધાધરા પેહેરે છે, અને તમારે ઇન્જરો (સુથણ) અમારે ચૂડા તમારે બંગડિયો; અમારે કપાળે કંકુ, તમારે કાજળ; અમારે ઇશ્વર, તમારે અલ્લા; અમારે એકલા જમવાનો ચાલ છે, તમારે તમારે એકલા ખેસાય છે. અકબરે કહે છે તમે લોકો ભિગા ખેસો તો લડી મરોકે ? જયમલ કહે છે, લડી મરે તેજ ભિગા ખાય !!! પણ અમારે ગંગા અને દ્વારકાં, તમારે મક્કા અને મદીના; અમારે વેદ તથા ગીતા અને તમારે કલાં-મુદ્રા; અમારે દેવ મંદીર, તો તમારે મહસીદ; અમારે યાજમાં બોજન થાય, તો તમારે સાંતક હોય તો ચાસે; આપ બાદશાહ તો અમે નરનાહ; આપને દિલ્લી આગરા, તો અમારે ચીતોડ અને મેડતા, વગેરે કેટલીક પ્રકારે વિરુદ્ધપાત્રું છે, માટે આપ કોઈ મુગલ અથવા પઠાણની જાણ કરી શોધાવ્યો, જયમલનું બોલવું જુસ્સા બરેલું સાંભળી

અકબરે ઇસારત કરી કે, જેમલને પોશાક માટે વજનદાર દાગીના આપવા જોઈએ, એવો હુકમ થતાંજ બેડો, *તોક, Xજંજીર, હાજર થયાં, તે દેખી જેમલે વાત ફેરવી કે હું આપની હજૂરમાં મારી બેઠી હાજર કરવા ઇનકાર કરતો નથી, લેકીન અમારા લોકોમાં એવો ધારો છે કે, નાના બાઈને ફરજંદ ન હોયતો, મોટા બાઈનું, ખાળક નાનાને દત્તક અપાયછે, તે પ્રમાણે ફતેસિંહને સંદલ આપીછે, વળી ઉમ્મરમાં મોટો હુંછું પણ અફલમાં મોટો તોછે, માટે તેને પૂછી એક માસની અંદર જવાબ આપીશ; એવી કબુલાતથી અકબરે જેમલને રજા આપી, એટલે કચેરીમાંથી ઉઠી મુકામે આવતાં ફતેસિંહે તેનાં માંડાનો રંગ બદલાયો દેખીને પૂછ્યું કે, ગુલાબી ચેરો છતાં ખીજાશનો ભાવ ઉત્પન્ન થવાનું શું કારણછે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર જેમલ આપી શક્યો નહિ, અને આંખમાંથી આંસુ આવવા લાગ્યાં. તે દેખી બનેલી ખરી હકીકત જાહેર કરવાનું કેહેતાં જેમલ બોલ્યો કે, સંદલ પુત્રી અકબરે માગેછે.

ફતેસિંહ—અકબરે સંદલ પુત્રી માગી તે વખત મ્યાન પુત્રી કેમ ન આપી? (તરવાર)

જેમલ—બાદશાહ કચેરીમાં શસ્ત્ર સાથે જવા દેતા નથી એટલે.—

*તોક—ગુલામાં નાખવાનો લોહાનો ગળબંધ.

Xજંજીર—સાંકળ.

ફતેસિંહ—પણ તે વખતે તમને કોઈ નાનું સરખું માણસ ન માન્યું ?

જેમલ—ઘણાં હતાં પણ તેનાથી શું થાય ?

ફતેસિંહ—પગ પકડી, તેને શાહના કપાળમાં મારીને કેહેવું હતું જે હાલ કાચો ચાંદલો હું કરું છું, અને પાકો ફતેસિંહ કરશે ? પણ કચેરીમાં બેઠેલા કેટલાક શત્રુ મિત્ર રજપૂતો સામે આવી કચ્છલાત આપતાં તને તારા પ્રાણ પ્યારા કેમ થયા ?

હવે જેમલ ફતાવે આતોડ તરફ જવા તૈયારી કરી અને દિલ્લીની બહાર નીકળી ડુંકો દેઈ ચાલ્યા. સાંધી પાંચ ગાઉ ઉપર *મરોલી મુકામ કર્યો. અને પ્રાતઃકાળે સૂઈ.

*મરોલી દિલ્લીથી દક્ષિણ બાજુએ પાંચ ગાઉ દુર છે. ત્યાં પ્રખ્યાત પ્રથીરાજ ચહુવાણની બેઠક પરચરબંધ હતી. હાલ તેનો કેટલોક ભાગ કાયમ છે. તુંવર અનંગપાળે પોતાનું અમર રાજ્ય કરવા સારા પ્રાહ્મણોનાં કહેવા પ્રમાણે કેટલીક ધાતુઓ એકઠી મેળવી તેના એક ખીલી (મિખ) બનાવી તે શેષનાગના માથા ઉપર મંત્રવડે બેસાડી હતી પણ રાજાને વિશ્વાસ ન આવ્યો તેથી કાહાડી જોતાં તેના અણી લોહીથી ખરડાયેલી દીડી, એટલે તુરત પાછી નાખી પણ પ્રથમની વાત જતી રહી, આ રીતે દંત કથા ચાલે છે. તે ખીલી પ્રથીરાજની બેઠકના મધ્ય ભાગે હાલ ઉભી છે, તેમાં પ્રાચીન લીપીના લેખો લખ્યા છે, તથા પૃથ્વીની સપાટીથી બાવીસ ફુટ ઊંચી અને સવા પાંચ

વે પોતાનાં સુવર્ણ સરખાં કિરણોવડે પ્રકાશ કરી જગતને
આનંદ આપ્યો. તે વખત આ બંને ભાઈઓ ખરચાપૂટ
થએલાને આપૂટ ખજનો અનાયાસે માથો. તે એવી
રીતે કે, બાદશાહી મુલકી કીસ્ત (હસ્તો) ઉઘરાઈ આવતું
દ્રવ્ય તેમણે લૂંટી લીધું. ધનકોશ લૂંટાવાની ખરચે બાદશાહને
યઈ એટલે બાદશાહી ફોજે ચડી રજપૂતોના જાણવામાં
આવ્યું કે બાદશાહી ફોજે ચડી આવે છે. પછી જે રસ્તે

કુટ જડી છે, તથા જમીનની અંદર ધણી છે એમ કહે-
વાય છે. તે ખીજોના મધ્ય તથા ઉપરના ભાગે સંવત
૧૬૧૪ ની સાલના મેલવામાં તોપના ગોળા વાગ્યાછે, તેનાં
ખુજાં નિશાનો દેખાય છે. તે કીલ્લીના નામથી દીલ્લીનું
નામ કીલ્લી હતું, પણ અનંગપાળે જમીનમાંથી દીલ્લી
કરી, તેથી દિલ્લીનું નામ દીલ્લી પડ્યું; સારપછી “દિલ્લી”
નામ થયું, આ કીલ્લી પાસે દક્ષિણ ભાગે એક આલ્લી-
સાંત કુતૂબ મીનારો છે, તેને સાત માળ હતા. છેલ્લો
લાકડાનો માળ વીજળીપાત થવાથી ટુટી ગયો, અને છઠો
માળ ઉતારી નાંખ્યો છે. હાલ પાંચ કાયમ છે, તેમાં
નીચેના ત્રણ માળ લાલ પથ્થરના અને બે આરસના છે;
આ મીનારામાં ફારસી મોટા હરફે કલમો કોતરેલો છે. તે
ફારીગરી બહુ જોવા લાયક છે. તે મીનાર ૨૪૨ કુટ જમો
છે, તેના ઉપર ચડવા ગોળ ફેરાવાળાં પગથિયાં ૩૭૮ છે.
તેના નીચલા માળનો ઘેરાવો પગ ગજ આશરે છે. તેનું
સંવત્ ૧૩૧૬ ની શાલમાં કામ શરૂ થયું અને સંવત ૧૩૪૫

જતા હતા તે રસ્તો મુકી બીજે નજીકને રસ્તે ચાલ્યા. ઘણી ઝડપથી ચાલતાં વ્રજદેશની જમનાં નદી આવી, તે દેખી જેમણે ક્ષણે અટકવું પડ્યું. તેટલામાં બાદશાહી ફોજ આવી પહોંચી અને ધસારો કર્યો. તેના સામે એ દિવસ તેઓ લડ્યા પણ અંતે ઘણી મૂશ્કેલી ગુજરવા સરીખો દેખાવ બન્યો; જો કે આવો બારીક સમય આવી પડ્યો તોપણ તે વખત સ્વદેશભિમાન ઘણા ક્ષીપ્રમાં હતું. આ પ્રસંગે એક ગુર્જરે જમનાં નદી ઉતરવાનો રસ્તો બતાવ્યો.

માં પૂરું થયું; તેનો જીર્ણોદ્ધાર સંવત્ ૧૪૨૬ માં થયો. તે મીનાર પાસે એક રોજી નીચું છે તો પણ કારીગરીમાં ઘણું જીવં છે, તેનાથી ઉત્તર ભાગે દિલ્લી તરફ જતાં જેપુરના માહારાજ જયસિંહનું બનાવેલું યંત્રાગ્રય છે, તેમાં નક્ષત્રો જોવાના બહુ સેહેલા રસ્તા બતાવ્યા છે. તે યંત્રાગ્રયથી પૂર્વ ભાગે પ્રાચીન વખતનો બનેલો એક કીલ્લો જીર્ણ થયેલો ઉભો છે, તેને ત્યાંના લોકો ઈન્દ્રપ્રસ્થની રાજ્યગદી કેહે છે; તેથી આશ્ચર્ય થાય છે કે, મુસલમાનોએ તે કેમ રહેવા દીધો હશે ? આ કીલ્લાના દરેક બુરજો ઉપર ચાર થાભજાવાળા શીખરબધ દેરાયો છે. તેમાં દેશોની પ્રતિમાઓ હતી એમ કહે છે. એ ગમે તેમ હશે પણ અરેબર ઈન્દ્રપ્રસ્થનું રાજબુવન તે હોય તો તે વખત અને આજ જોતાં એટલોજ ફેર પડે છે કે, તેના અંદર કોળી, ભીલ જવી નાચ જાતીના લોકો રહે છે ને તેમાં હજી ફરી એ તરો આવેતર થાય છે !!! અવરયાંતરની વાત એવીજ છે.

તે પ્રમાણે નદી પસાર કરી ગયા. પેલી દિલ્લીના કોજ તો તાંજ અટકી પડી. પણ અજમેર નજીક આવતાં જંગલી લોકોને દિલ્લીના અજનનાની અગર મળવાથી જેમલ ક્રતાને લૂંટવામાટે અઢી હજાર હથિયાર બંધ લોકો આવી મળ્યા. તેમણે અજનો આપો અથવા યુદ્ધ કરો એવું માગણું કર્યું. રજપૂતો બોલ્યા કે, માલ અપાય નહિં પણ યુદ્ધ કરવું સારું છે. બીજા હાથપર વિચાર કરી જોતાં આ લોકો કરતાં બાદશાહથી લડવું દુરસ્ત છે—કેમકે જગત્માં નામ રહેશે. એવા વિચારોમાં યુધાયા દેખી લૂંટારના સરદારે પૂછ્યું, તમે કોણ છો ? સામી તરફથી જવાબ મળ્યો કે, મેડના અને ચીતોડવાસી જેમલ ક્રતો છે. ચીતોડના નામ ઉપર આખા મુલકને પૂર્ણ પ્રીતિ હતી. તેથી તે સરદાર બોલ્યો કે, મરદની ગરદમાં રહેવું પણ નામદની છાયામાં ન રહેવું, માટે અમે તમારા નોકર છિયે, ફરમાવો તેમ કરવા તૈયાર છીએ; પછી આ લૂંટાર લોકોને જેમલ ક્રતાએ મદદગાર ગણી ચીતોડ આણ્યા અને કોજમાં વધારો કર્યો.

અકબરના અંતઃકરણમાં જેમલની પદ્મણી પુત્રીએ પ્રવેશ કર્યો હતો, તે વાત તે કોઈ દિવસ ભૂલતો ન હતો, તેથી જેમલે કરેલી એક માસની મુદત પૂરી થઈ ચૂકી એટલે કચેરીમાં ફરીને પૂછવાથી અમીરોએ જવાબ આપ્યો કે, જેમલ અને ક્રતો બાદશાહી આવતો અજનો લૂટી ગયા છે.

તેની પછવાડે કોજ ગઈએ તેવું સાંભળી 'અકબર બો-
લ્યો કે મને આવી ખબર ન હતી કે બગલમાંથી શત્રૂ
પેદા થશે !! એમ કહિને પોતાની તરવાર સભામાં મૂકી
જયમલનું જોર જોર કરવા જે હામ ધરતો હોય તે આ
સમયેર ઉઠાવે,' એવું બોલ્યો પછી એ બોલવું સર્વે સાંભ-
ળી રહ્યાપછી અકબરે પોતેજ તે તરવાર ઉઠાવી આતોડ
ઉપર ચડાઈ કરવા પોતાની કોજને હુકમ આપ્યો, તે વાત
જનાનખાનામાં જાણવામાં આવ્યેથી સ્ત્રિઓએ અકબરને
નહિ જવા અરજ કરી, કારણકે જયમલનું જોર સર્વેના
જાણવામાં હતું.

અકબરે આ અરજ મંજૂર ન રાખવાથી સ્ત્રિઓ
બોલી કે તમે જયમલને જે વખત ઝીંતો તે વખત પુરત
પ્રુશાલીની ખમરો અમને મળવી જોઈએ. આ વાત ઉ-
પર ધ્યાન ઝેંચીને અકબરે એવો વિચાર કર્યો કે દિલ્લીથી
આતોડ સુધી દર એક એક ગાઉએ પુરજ ચણાવી તેના
ઉપર નોખતો મૂકવી કે જે દિવસે ફતેહ થાય તેજ દિવસે
દિલ્લીમાં જાણ થવા એક પછી એક નોખત વાગંને છેલ્લો
અવાજ અહીં પોહીએ આ રીતે રચવાનો હુકમ આપ્યો અને
તે પ્રમાણે ગોઠવણ થવા લાગી (તે પુરજને પેકી કેટલાક
પુરજ હજી ઉભાએ.) પછી અકબરે પોતાની કોજ સાથે
નાકજીને જેપુર અથવા આગર આવી સવાઈ માનસિંહજીની
મીજબાની લીધી, અને બીજે દીવસે આગરનાથને સાથે

બધી રવાના થયો. પછી થોડા દિવસે કુતેપુર થઇને ચીતોડ નજીક ત્રણ ગાઉ ઉપર અકબરે વસાવેલા આદડી ગામે આવી મુકામ કર્યો, અને જયમલ ઉપર એક ફરમાન લખી મોકલ્યું કે-કુતેપુરના દિવસો ટાળવા માટે કાંઈ દિવસ સુધી ચીતોડનું મુખ ભોગવવું હોયતો સંદલના ડોળા સાથે બીજી માગેલી જણશે લઈ અમારી હજીરમાં હાજર થવું કે જ્યોતી તમે કરેલો મુહો માફ કરવામાં આવશે, એટલુંજ નહિ પણ વધારેમાં દિલ્લીપતિ તમારા ઉપર મહેરબાન થશે !!

સદહુ ફરમાન વાંચતાંજ જેમલ પોતાની બરોબરીના સર્વે સામંતોની સલાહ ભરીને બારે કોથના આવેશમાં બોલ્યો કે બાધઓ-હું વધારે વર્ષ જીવવાની આશાએ, રોટી સાટે બેટીનો વેપાર કરી મ્લેચ્છોને જમાઈ કરવા ઇચ્છતો નથી, પણ જેને એવી ઇચ્છા હોય તેણે પુરત જાહેર કરવું. એવું બાપણ સાંભળીને સર્વે રજપૂતો એક સાથે બોલી ઉઠ્યા કે-આગળ ઉપર ઘણા મ્લેચ્છ બાદશાહોએ ચીતોડ તોડવા માટે ઘેરા ઘાલ્યા હતા પણ રજપૂતોની ભૂખી તરવારોને બકરાંરૂપી મુસલમાનોનું બળિદાન આ ભૂમિ યત્નશાળામાં તે હોમી ગયાછે ત્યારપછી અમે પુષ્કળ આપુર ક્ષત્રિઓને ફરીને આજ તેજ રીત અને વખત હાથ આબોછે માટે કોટી ઉપાયે રોટી સાથે બેટી ન આપતાં મુગલોના ચોટી નિર્મૂળ કરી નાખવા અમે

તૈયારછીએ. આ વાત સર્વાનુમતે ચીતોડમાં પ્રસિદ્ધ થવાથી એથે દિવસે અકબરે ફરીને એક હુકમ લખ્યોકે—જયમલ અગર તમે ચીતોડના કિલ્લાનો ગર્વ કરતા હશે તો તે કિલ્લાને ઠાંકી લખાવીને તોડાવી નાખીશ તથા તને પર્વત ઉપર ચડેલો જાણી અમે છોડનાર નથી. કારણકે થોડા પાણીની માછલી જેવા તને પકડવાને મોટી જળ પાયરવાનો અમ અમને પડે તેમ નથી. અને તારા ઉપર દીનનો ડંકો વગાડી તે કોટને તોડી નાખતાં કાંઈ વાર લાગનાર નથી, માટે તમારે પોતાનો અચાવ કરવો હોય તો પ્રથમ લખેલા ફરમાનનો જવાબ આપ્યો નથી તે બદલ દંડના રૂપે સવાલાખ અને જે જણુશે માટે આ તકરાર ઉઠાશે તે લાવી હાજર કરો.

બાદશાહ તરફથી બીજો આવેલો હુકમ રજપૂતોની કચેરીમાં વંચાયછે અને બીજી તરફ જયમલની માતા કુંભલનેરા તથા કુતેસિંહની માતા વીરમદેવી આ બંને જણીઓ લાંબી નજરથી જુવેછે તો જમિનઉપર ઉઠેલી વાદળની ઘટામાં વીજળીઓ જેવા ચમકારા દેખી આનંદ પામેછે, એટલામાં ચોચિત્તોજ જયમલને આવતો દેખી કુંભલનેરા બોલી કે—બેટા, દિલ્લી, આગરે જન્મને એવો શું અમલ જમાવ્યો કે જેથી ઘેર બેઠે અકબરે સોદાગરને આવવું પડ્યું? અરે બેટા જયમલ, અકબરે માગેલી તણે જણાસો તેને આપી દે, અને સંદલને ઝેર આપી દે, કે જાણે જન્મિજ ન હતી!!!

ફોતેસિંહ—અરે કુઈ, તમે સ્ત્રી જાતીની મતિ પાનીએ હોયછે એટલે આગળ અફક્ર ચાલે નહિ, શું બેટીને મારી બાળ સ્ત્રી હત્યા કરીને તથા પોતાની વાહાલી જણસો જાગરોથી માગનાર મ્લેચ્છને આપીને અમે પોતાની ઉમ્મર વધારવા અને રાજ્ય રહેવાની ઇચ્છા રાખીએ છીએ ? હરે હરે ! કેટલા કાળ કહાડવાએ ! અગર તમારે રાઠોડો-માં તેમ થતું આંબું હશે તો મારવાડમાં જઈ ગમે તેમ કરજો પણ આ મેઘપાટની (મેવાડની) ભૂમી ઉપર શિ-શોદિયા વંશની સહાયતા નીચે આ અધઠિત અને કુળને કલંક લગાડનાર કાળો ડાઘ રાણાના વંશના કપાળે કોઈ સિનાર નથી અને આગળ તેવો ડાઘ કોઈએ લીધો પણ નથી જુવો—

કવિત.

બાઢી બાદશાહ પ્રલે કાલકે પયોધિસમ,
 ડુવે રાવ રાના પેનકીનો તેગે જ્વરકો;
 દેન લાગ્યે નવલ દુલૈયા નવ રોજ નમે,
 નિઠ નિઠ આયે મુલ્લ દૈલે નિજ ઘરકો.
 બાંધિ તરવાર બાદશાહનસે કીની રાર,
 મનત પ્રસાદ અવતાર સાચો હરકો;
 દોઝ દીન દાના વાત અકથ કહાનાં,
 એસે ઝંચે રહ્યો રાના જૈસે પાત અજેબરકો. ૧

અરે ! કુહ, હું જે વખત મારા બીલા ઘોડા ઉપર બે-
સીને હરણુરૂપી મુગલોના ટોળાઓમાં ધૂમતાં, આ તાળે
સાકાર છે ? કે તે એમ કરતો ફરીશ પણ, તે વખત ધણા
દિવસની મારી ભૂખી તરવાર તાજું કે દુર્બળ હરણુ નહિ
તપાસતાં એક તરફથી ભણણુ કરતી ચાલશે તે વખત
તારા ભત્રીજાને અજ ખાવું ભાવશે !! આવું સાંભળીને
જયમલે અકબર પ્રત્યે લખ્યું કે—તમે શાંદિછો તો અમે
નરનાડાછીએ એકલે યુદ્ધની ધારિતથી ડરનાર નથી અ-
ને એવા ધમકીના પત્રો લખવાથી કાંઈ ફળ મળનાર
નથી પંજુ, નોંધવું હશે તો અમારી બરછીઓનાં ફળો
તમારે માટે તૈયાર છે !

અકબરે આવો જવાબ વાંચી વિચારે કર્યો કે, રજપૂતલોકો
પાસે કિલ્લા, તરવાર અને જુવાનીનું પૂર્ણ જોર છે, માટે
તેના કાકા ઉદયસિંહ ઉપર એક પત્ર લખ્યું કે તે શું જ-
વાબ આપે છે ? એવા હેતુથી લખ્યું કે જેમણે અને કૃતાને
સમજાવીને મેં માગેલી જણાશે તમારે અપાવવી. અગર
તેમ નહિ બને તો આતોડને ધૂળધાણી કરીને તમારા માટે
યોગ્ય વિચાર કરવામાં આવશે. આવા ધમકી ભરેલા હર-
કોથી ઉદયસિંહે હિંમત હારી જઈને કૃત્તેસિંહ પ્રત્યે જયમ-
લની ચાર જણાશેનું અકબરે કરેલું માગણું બહાલ રાખવા
કહ્યું. ત્યારે કૃત્તેસિંહે જવાબ આપ્યો કે આ વખત તમે
મારી મદદે આવો તો તમને રામ દવાઈ છે ! !

આ બંને કાકા ભત્રીજાને વેરે ભાવતો હતોજ, તો પણ શૂરનાં આવાં વચનો સાંભળીને બંને વીરોને બાંધ ધાલીને ઉદયસિંહ મળ્યો, અને અકબરનો આવેલો હુકમ સર્વના દેખતાં કાડી નાખ્યા પછી તે તરફથી આવેલા દૂતને પાંચ મુઠી દારૂ અને પાંચ ગોળિયો મોકલી (અર્થાત. અમે લડવાને તૈયાર છીએ પણ તમારી પાસે દારૂગોળો કમી હોય તો તેમાં વધારો શ્વા મોકલું છું) પણ અંદર ખાનેથી ઉદયસિંહ પાણી દેખી ભડકનાર ઊઠ્યો હતો.

રજપૂતોની તૈયારીઓનો ડોળ દેખી અકબરે લડાઈનો દિવસ મુકરર કરી લખી વાળ્યા પછી નામેલા દિવસે એક સેન બંધકર લડાઈ ઉદયસિંહે કરી, પણ બીજે દિવસે પોતાની પાસેનું માણસ આઠામાં લૂણ જેવું દેખી કુંભલ મેર તરફ નાઠો. તેને દેખી કુતેસિંહ બોલ્યો કે—અરે, તું કાણ મોકું કરનાર, રજપૂતી બીજ લખાવનાર, અને વણીકના ઘરમાં ઉછરનાર તને હજારવાર ધિકાર, ધિકાર, ધિકાર છે. અરે* ઉદયસિંહ તું અસ્તગીદડ બન્યો?

* જેમલ કુતાનો રાસો ગાનાર કુરુક્ષેત્ર તરફનો નાથો કેડે છે કે ઉદયસિંહે અકબર સાથે એક લડાઈ કરી છે પણ ધતિહાસ ઉપરથી જ્ઞેતાં તે લડ્યો નથી. આ બે પક્ષ કરતાં ત્રીજા પક્ષનું અમને સમજાવણું જણાય છે.

પાતણપુર (પ્રહલાદનપુર) માં એક પવિત્ર ગ્રાહ નાથીના ઉદરે ઉત્પન્ન થયેલો પુત્ર નામે હીરો હતો, તે પોતાની બાર વર્ષની ઉંમરે એક જન સાધુથી ધર્મનો ઉપદેશ પા-

બીજી વખત ફરી હાથીના હુદ્દામાં બેસીને લડાઈ ચલાવતા માટે અકબરે હઝ્રત બતાવી તે રજપૂતોએ મંજૂર રાખ્યું. પછી ફત્તેસિંહ જેમજ પ્રત્યે બોલ્યો કે ભાઈ, તમે મોટા છો અને હું નાનો છું માટે આજની લડાઈમાં પ્રથમ મારો વારો છે, કેમકે પ્રથમ મારું મરણ થાય તો ફીકર નહિ પણ પ્રથમ તમારું થાય તો મને પોતાના પિતા જેટલો શોક થાય ! ! એમ કહીને બરોબર પોહોર દિવસ ચડતાં એક તરફથી પુરૂષના પંખવાળાં લીલાં નિશાનો, અને ખડખડતી ઝાંઝરિઓ વાળા બાલાના સમૂહ નીચે લોખાનના સુગંધોદાર ઉડતા ધુમાડા, અને કલાં મુદ્રાંની આયતો બો-

મીને સાધુ થયો હતો. તેનું હીરવિજય નામ હતું. તેણે શાસ્ત્રો વિષે ઘણી નિપુણતા મેળવ્યા પછી આચાર્યપદ પામીને દિલીપતિ અકબરને કેટલાક ચમત્કારો બતાવી પૂજ્ય ગણાયો હતો. તેની સાથે એક પદ્મસાગર નામે વિદ્વાન જતી હતો તેણે જગદ્ગુરૂ નામે એક કાવ્ય રચ્યું છે, તે સંવત ૧૬૪૬ ના દ્વિતીય બાદ્રપદ શુદ્ધ ૧૧ ના રોજની લખેલી અસલ પ્રત મારી પાસે છે, તેમાં જયમલ વિષેની હકીકત લખ્યા પછી લખે છે કે આ બનાવ મેં નજરે દેખેલો છે, તે અસલ કાવ્યો અને તેનો બાવાર્થ લખી વાંચનારની સેવામાં રજુ કરું છું કે તેથી ખાત્રિ થશે.

અકબરની પ્રીતિ સંપાદન કરવા માટે કેટલાક રાજાઓ પોતાની દીકરીઓને તેના સામે જઘને વિના માગ્યે રાજ્ય-

લતા મ્લેચ્છો ગાજી સૈયદ થવા ઉમંગ ભરેલાં આગળ પ-
ગલાં ભરવા લાગ્યા. અને તેની પાછળ બીજી સેના પણ
સંચરવા લાગી. અને બીજી તરફથી લાલ, પીળાં, પચ-
રંગી, અને ચેત નિશાનો ઉપર કાળી, અંમા, ભેરવ અને
હનુમાનોનાં બચંકર ચિત્રો પવનના ઝપાટાથી પરસ્પર અથ
ડાવા લાગ્યા. તે જાણે દુશ્મનોની ફોજને કતલ કરવાના
ઉમંગે અંદર અંદર વાદળ અથડાતાં હોય તેમ દેખાવા લા-
ગ્યું. અને તે વખત શૂરવીર રજપૂતોની મરડેલી મુંછો તથા
લાંબી લાંબી છૂટી મૂકેલી દાઢીયો પવનવડે ઘાસના પુજાની
પેઠે ડાબા જમણા હાથ ઉપર ફરકવા લાગી. તેમજ ડોળ-

ના રક્ષણ માટે ઘણી પ્રાર્થના કરીને તથા મનમાં કોઈ
પ્રકારે ખેદ ન રાખતાં તેને આપવા લાગ્યા; તેમજ કેટલાક
રાજાઓ તેના પગ આગળ મણિ અને રત્નોની ભિટ મૂ-
કીને પ્રણામ કરતા કેટલાક તેની પછવાડે ચાલે છે અને
તે સિવાય ઘણા લોકો તેની સેવા કરે છે. આ સમયે પો-
તાના સ્વરૂપવડે હિંદુ અને મ્લેચ્છની દેવાંગતાઓ જોવી
કન્યાઓનું જોણે હરણ કર્યું છે એવી હિંદુ અને મ્લેચ્છની
કેટલીક પુત્રીઓ અકબરના સ્ત્રિઓ થઈ.

એક દિવસ સર્વ હિંદુને વિશે શિરોમણિ અને બળવાળા
મેવાડના ઘણી રાણા ઉદયસિંહે કહ્યું કે-અમારા પૂર્વજોએ
મ્લેચ્છને પુત્રી આપી નથી માટે હું પણ આપનાર નથી.
પછી તેનાં એવાં ગર્વિષ્ઠ વચ્ચનો અકબરે સાંભળી તે રાણા

દાર કેશરી જામા ને ખડકિયા પાગડીઓ સુશોભિત દે-
ખાવા લાગી. શીરોઈ તરવારો, મુલતાની કપાનો, દતિયા
ઝાંસીની ખરછિઓ, લાહેરની કટારી, અને ગેંડાની ઢળકતી
ઢાલો ખાંધીને ગ્રીષ્મમાં ઉન્મત્ત થયેલા મહા સાગરના
ઉછળતા મોજની પેઠે રજપૂતી સૈન્ય ચાલતું હતું. સર-
ણાઈઓમાં સીંધુવા રાગો અને નગારાના અવાજો સાથે
હરે, હરે, હરે એવા શબ્દોથી આખું લશ્કર ગાથ રહ્યું
હતું. તે દેખી સામી ખાગ્યુથી અક્ષા અકબર એવા નાદો
થવા લાગ્યા. એટલે રજપૂતોની શૂંગી સ્ત્રિઓ તેમના પતિ
અને પુત્રોને શૂંગતન ચઢાવવા લાગીઓ. તેથી વીરોને
ઉમેંગ વધવા લાગ્યો અને કાયરોને બપંકર બાસવા લાગ્યું.

હિંદુ અને મુસલમાનોની તરવારોના ચળકાટ, તોપોના
બડાકા અને કપાનોના કડાકા થવા લાગ્યા. એ સમયે

ને સર્વ રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ જાણી પોતાના એક પ્રધાનને
તેના પાસે મોકલ્યો. તે પ્રધાને તેની સલામાં જઈને મ-
ધુર વચને અકબરનો સંદેશો તેને કહ્યો.

પ્રધાન—હે રાણા, તું પોતાની દીકરી અકબર ખાદશા-
હને આપ, કેમકે સર્વ હિંદુ રાજાઓએ વિના માગ્યે પો-
તાના રાજ્યનું રક્ષણ થવા માટે પુત્રીઓ આપી છે, વળી
આટલા દિવસ તારી વાટ જોઈ વારતે આ કામમાં વિ-
લંબ કર્યો તને ધટતો નથી. કારણ કે તું ડાહ્યો છે એટલે
યોગ્ય સમય જાણવાનું તને શું કહીએ ?

કુનિયાની મોહ માયાનો ત્યાગ કરનાર બંને પક્ષના યોદ્ધા-
ઓનાં નેત્રોમાં વીરરસ બરાઈ જવાથી પારકા પોતાના
પણ ઓળખી શકતા ન હતા. ધરતી પણ ધુજતી હતી
તોયોના ઘોર નાદોથી પશુ પક્ષિઓ પોતાનાં સ્થાનો મૂકી
નાસતાં હતાં, ને બાદરવાના બારે વર્ષાદથી બીજોલા ઝે-
ડુત લોકોની માફક લોહીની સેડોથી બીજોલા બંને પક્ષ-
વાળા શૂરાઓ, નીતરવા લાગ્યા. તે વખતે મોખરે આ-
વેલા અકબરના હાથીના પેટમાં કતેસિંહે સાંગ ફેરવીને
મારી. જેમ પથરી મારવાથી છાસની ગોળી એકદમ
કુટી જાય! તેમ હાથીનું પેટ ફાટ્યું. એવોજ તેનાપર સ્વા-
રી કરી રહેલો અકબર જેમ ઓમાસામાં કોઈ ગરીબનું
છાપડું ટૂંટી પડે તેમ જમિનપર ટૂંટી પડ્યો!! આવો બ-
નાવ બપો એટલે તે દિવસે લડાઈ મોકુફ રહી અને
ફરીને આઠ દિવસ પછી લડાઈ કરવાની તારીખ નીમી

રાણો—મારા પૂર્વજોએ મારા કુળની પુત્રી મ્લેચ્છને
નહિ આપવા જે મર્યાદા બાંધીએ તે મર્યાદા મારાથી શી
રીતે ઉલ્લંઘન થાય? ગમે તો હાથી ઘોડા નાશ થાઓ તો
બલે, અને વૈભવ સમુજો નાશ થાય તો પણ બલે પણ
એ મર્યાદા મૂકાયજ નહીં. પર્વતમાં વાસ થવાથી મને દુઃખ
નથી પણ મારા વહોની બાંધેલી મર્યાદા રહેતો બહુ
સાઈ એમ માનું છું. અતિ શુદ્ધ હૃદયવાળા તેજસ્વી, અને
સત્યના બ્યસની પુરૂષો પોતાની માતા સમાન પ્રતિજ્ઞાને
ત્યાગ કરતા નથી.

મોકલી, તેમાં તીર ક્યાનથી લડવાનું ઠરાવ્યું તે પ્રમાણે રજપૂતોએ કમૂઝ રાખ્યું.

આઠમે દિવસે ફરીને બંને તરફની ફોજો ચડી, તે વખત જયમલે પોતાના રણજીત નગારે ડુંકો દીધો અને ઘોડાની લગામો ટીલી મૂકી દીધી. નાના પક્ષિયોને પકડવા જેમ વેગથી બાજ પક્ષી આકાશ ભાંગે જતો હોય તેની માફક દુશ્મનના લશ્કર સામે આવી ખડો થયો. બાદશાહ પણ મોખરે આવી ઉભો.

તે વખત જયમલ—સામાશ, ફતેમલ, સામાશ. આવો વખત ફરી આપણા હાથમાં આવનાર નથી, એમ કહીને પોતાના ધનુષનો ટંકારવ કરતો હજારો બકરાના ટોળામાં જેમ એક સિંહ પ્રવેશ કરે તેમ સંગ્રામમાં આવ્યો, તે જેને જેને તાકીને તીર મારે તે ઘોડો અને સવાર જગત્ને છેલ્લી સલામ કરી વિદાય થવા લાગ્યા. અકબર આથી ગભરાયો અને જોડ્યો કે આજ લડાઈ મોકુફ કરો તો સારું. આપણે આવતી આઠમને દિવસે ફરી પુરુ કરીશું. બંનેના એકમતથી લડાઈ બંધ કરી. પછી લડાઈ બંધ થયા કેડે રાતની વખતે અકબરે મનમાં વિચાર કર્યો કે દુશ્મન આપણાથી ન જીતાય તો દગો કરવામાં કાંઈ પાપ નથી! માટે દુશ્મનનો પરાજય કરવા એક સુરંગ ખોદવી. આ મનસુખો

પ્રધાન—હે રાણા, તું પોતાની પુત્રી આપવાને હઠમાં જે વચનો ઢિંચારેછે તેનું ફળ તને થોડા દિવસમાં મળશે, કારણ કે-જે થવાનું હોયછે તેવાંજ વચનો મુખમાંથી ની-

પાર ઉતારવા તેણે પોતાના માણસોને હુકમ કર્યો. સૈકડો મણ દારૂ સમાય તેવી ઝડી ને લાંબી પોહોળી સુરંગ ખોદવાને કામ શરૂ થયું. આ પ્રસંગે મહેલમાં બેઠેલી જયમલની દીકરી સંદલ એક યાજમાં મોતી લાઇ પરોવતી હતી તે યાજમાંથી ઉછળવા લાગ્યાં એટલે દુઘાની તેને ખખર પડી ગઈ, તેણે તુરત તે ખખર જયમલને પોહોંચાડી પણ જયમલને ખખર મળી તેટલામાં તો તે સુરંગમાં અગ્નિ મૂકી દીધો હતો. જયમલને ખખર મળતાંજ તેણે કીલ્લામાંથી ગેરકુંડનું ખાણી તેમાં વાળી દીધું તથી આતોડનો ખચાવ થયો અને ખોદેલી સુરંગમાંથી પાંચરો ડડીને અકબરની કોજમાં પડવા લાગ્યા તેથી હજારો માણસોનો ધાણ નીકળી ગયો. આ બનાવથી અકબર એકદમ ગભરાયો એટલે કોજ નાસમાગ થવા લાગી. જ્યારે તે તોફાન બંધ થયું ત્યારે પાછી એકડી મળી અને આ કોઇ પણ દેવી ચમત્કાર છે એમ વિચારવા લાગી. આ પ્રસંગ

કળેછે. એમ કહી પ્રધાને અકબરની પાસે જઈને રાણાનાં કહેલાં વચનો જાહેર કર્યાં. તે ઉપરથી પર્વતનાં શિખર અને કિલ્લાઓ તોડવાને સમર્થ એવો અકબર પોતાની સેના સાથે ફતેહપુરથી નીકળ્યો. તે વાત રાણાના સાંભળવામાં આઆથી પોતાનું ધન વગેરે સર્વ લઈને પુરણથી પ્રવેશ ન થાય તેવા કુંભલમેરમાં આવ્યો અને તેની આસાથી શૂરવીર સુભટ તેનો સામંત જયમલરાજ અકબરના માર્ગ વચ્ચેના ચીત્રકુટ (આતોડ) ઉપર પુક કરવા માટે ચડ્યો.

પણ વિતિ ગયો, ત્યાર પછી મુકરર કરેલા દિવસે વળી ફરીને બડાઈ શરૂ થઈ, તે વખત જયમલે પોતાનો ઘોડો ખાદશાહી દળમાં ફેંકીને કતલ કરવી શરૂ કરી. તેથી દુશ્મનોનાં માથાં ટૂટી પડવાથી પૃથ્વી લોહી છાહાણ થઈ ગઈ. આ સમયે જયમલને વધારે શૂર ચડવા માટે એક કવિએ વીરરસનાં કવિતો બોલવા માંડ્યાં તેથી જયમલમાં વીરત્વ ધણું વધવા લાગ્યું. અકબરનો કવિ ગંગ પણ તેજરીતે અકબરને તથા આમિરનાથને માનને જીત્તે વધવા માટે કવિતો બોલવા લાગ્યો. તે વખત બંને પક્ષના શૂરવીરોનું બારે પુરૂ મર્યું તેના દેખાવનું વર્ણન થયું કઠિણ છે.

કવિ પદ્માકર.— કવિત.

હાયનતે દ્વિગુની અરુ ત્રિગુની ત્રિશૂલહતે,
ચીલનતે ચોગુનિ ચલાક ચક્ર ચાલીતે;
કહે પદમાકર મહીપ મરુદેશરાવ,
એસી સમશોર શિર શંત્રુનકે ઘાલીતે;

આ વાત અકબરના જાણવામાં આવતાં માર્ગમાં ચાલતાં તે સર્વ મુબટો સાથે વિચાર કરેલા લાગ્યો કે— રાણાનું આમયરથાન પ્રથમ કુંબલમેર સેવું કે આનકુટ ? કારણ કે તેનો ચાકર જયમલરાજ માર્ગમાં ઉભો છે. આરીતે માર્ગમાં ચાલતાં ચાલતાં અકબર પૂછે છે એટલામાં જયમ-

પાંચગુની પત્રીતે પચીસગુની પાવકતે,
પ્રગટ પચાસગુની પ્રલેકી પ્રનાલીતે,
સતગુની શેશતે સહસ્રગુની સાપનતે;
લક્ષગુની લુતતે કરોરગુની કાલીતે. ૧

કવિ ગંગ.—

છુટતિ કમાન બાન કંપે જમી અસમાન,
મચ્છો ઘમસાન રનસૂરિમાં રિસાયેતે;
ભીરપરે તહાં મીતુ મૂધરતે ભારે મયો,
સુંદર સવલદલ સાજિ ગાજી આયેતે,
હાયો આયે મિલવેકો સાથી કહે ચલીવેકો;
અરિદલ દલીવેકો હવ્યો ન હલાયેતે,
કહોપુનિ કહાં લગી રહ્યો રૂપી રહાં લગી,
ત્રિમાનદ્ધ ધરી ખ્યાર ચઢયો ન ચઢાયેતે. ૨

કવિ શેખર.—

ધુમે રણ મૂમે મારિ સુડિન ગંભીર મીર,
મંજની ગનીમ ગોલ મંજની નીહારીદે;

બરાબરનો એક દૂત અકબર પાસે આવ્યો. તે દૂતે આવી
અકબરને કહ્યું કે,—રાજાઓનો મહારાજ રાણાનો છેલ્લો
ચાકર જ્ઞામહારાજ તમારા માર્ગમાં રહી તમને અબર
આપે છે કે,—

मुंडहिन करत वितुंडनके मुंड मुंड,

मुंड हीन मेदिनी करन मत वारीहे;

शेखर सराहे मरुदेश सिंह महाराज,

एँसी भुजदंडये प्रचंड बल धारी हे;

कालिकासी प्रगट कराल काल वालिकासी.

ज्वाल मालिकासी करवालिका तिहारी हे. ३

वंक कवि—आभरनाथ भाडाराज मानसिंहछ भाटे डेहेछे.

सवैया.

भृगुनाथ कुठारसी वासव वज्रसी हें विकराल हलाहलसी,

त्रिपुरारि त्रिशूलसी श्रीपति चक्रसी शेष मुखानलके शलसी;

नरसिंह नखालिसी खेतमे कालिसी वंक कहे वडवानलसी,

तरवार तिहारिहेमान महीपती आडि जिहानके आगलसी ४

कवि पद्माकर.—

कवित.

जाही वोर सोर परे घनघोर ताहि वोर,

हे शाह ! तुं डमाडिनंदन अपुं विज्यात नाम धरायतो
• होय तो भारा सामे आवीनि तार भेदां अताव अने न
आवपुं होय तो तुं तारा रस्ते यादयो ल. केमके भडारा-
णानो हुं आकरधुं तेथी तेणे तारी आतरदारी करवा भाटे
भने हुं कम क्योछे.

જોર જંગ જાલિમકો જાહર દિયાતહે;
 કહે પદમાકરસો અરિકી અવાઈપે,
 શૂરીર જેમલકી લલાઈ લહરાતહે;
 પરખી પ્રચંડ ચમૂ હરખીત હાથીપર,
 ઉદ્ધત વનતં યહ સૈંધવસો માતહે;
 ઉદ્ધત પ્રસીદ્ધ જુદ્ધ જિનહેકે સોદાહિત,
 રોદા ઠનકારત ન હોદામે સમાતહે.

૯

કવિ ગંગ.—

જેતિક વિલાયતંકો એક ઝમરાવ યાકો,
 તેતીકતો પાંડોને જગાઈ કુરુજેત હે;
 કહે કવિ ગંગ ઘર આંગનકો જેસો લેખો,
 એસેહો સમુદ્ર સાતોં ભણે સરા સેત હે;
 એતોં ભૂમિ કવ ભઈ કોન પાતશાહ લઈ,
 જેતો યહ અકવર લીની અરુ લેતહે,

દુર્નતા મેહિંથી જયમલનાં કહેલાં વચનો સાંભળ્યા પછી
 અકબરે ચિત્રકુટ ઉપર આવીને જોયું અને હૃદયમાં વિચાર
 કરેછે કે શું આ મેહિં છે ? અથવા કૈલાસ છે ? કે હીમાચ-
 ન છે ? કે રહણાદ્રી છે ? આવી વિચાર કરેછે તો પણ ધૈ-
 ર્યનાં સમુદ્ર તે અકબરે તે કિલ્લો તોડવા માટે સુખરો ભો-
 કબી ધણા ઉપાયો કર્યા પણ તે કિલ્લા ઉપર રહેલો જયમલ

મેરે જાન આપુ વિધિ આસમાન તોરી તોરી;
 જોરી જોરી જમી જલ્લાલદીનકો દેતહે. ૬
 સિંહ વાઘ દેવદાને દૈયત દુહાઈ માને,
 થાપે ધિર થાને રતનાયરકે રેત હે;
 ગંગ કહે જહાંલગ દિનકર દાનેકર,
 તહીં ઉકે જોરી કર જોરી કર, દેતહે;
 લેવ તે ન બચી કહું બિલાયત બસૂ હમેશ,
 હાથ આણ ગાઢે ગઢ ગિરિય સમેત હે;
 સાતો દ્વિપ વંશ કિયે અકબરશાહ અવ,
 જયમલકો જોર તોર ચીતારેકો લેત હે. ૭

તોપણ આ પ્રસંગે જયમલે અકબરના ઉમરાવો ને હા-
 થી ઉપર બેસીને બડનાર હતા એવા ૮૦ ઉમરાવોને ઠાર
 કરી નાખ્યા. પછી અકબરે પુરની મનાઈ કરીને ફરી

તો અકબરને કોઈએક વેપારી નેવો જાણેછે, એટલુંજ
 નહિ પણ નાટ્યકારો પાસે તેનું (અકબરનું) નાટક કરાવેછે
 જયમલે પોતાના વીરોને કિલ્લા ઉપર અડાવ્યા. તે વીરો
 પથ્થર અને નાના પ્રકારના અસ્ત્રોની અને શસ્ત્રોની જેમ
 વર્ષાદ વરસે તેવી વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા. ત્યારપછી તે વીરોએ
 એછોનો ફુકાળ પાડીને કિલ્લા ઉપર રહેલા લોકોના મ્હેડિયો
 જય જય એવા શબ્દોના વરસાદથી જય જય સગાળ
 કરી નાખ્યો.

તારીખ નીમીને મોકલી. અકબર ચિતોડના જંગલમાં શિકાર કરવા મ્યો હતો તે વખત જેના હાથમાં લાકડી હતી તેને ટેકતો ને ધીરે ધીરે ચાલતો, ધોળી દાદી સાથે વધેલા પંચકેશ અને જરજરીત દેહવાળો, ફાટમાં તુચ્ચમાં વચ્ચે પેહરેલાં અરધી નગ્ન અવસ્થા ભોગવનાર, જેની બગલમાં જ્યોતિષનું પુસ્તક દબાવેલું છે એવો ધુનતો એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ તેને મળ્યો. અકબરે તેને પૂછ્યું કે તમારો બગલમાં દામેત્રી શી વસ્તુ છે ? જે હોય તે મને બતાવો. તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે એ જ્યોતિષનું પુસ્તક છે. અકબરે તેને પ્રશ્ન પૂછ્યું, તે. પરથી તેણે એક કુર્મચક્ર, રત્નો પ્રશ્ન બાંધ્યું. તેમાં સાંતમ દિવસે ચિતોડનો કિલ્લો ટૂટશે અને જયમલ સ્વર્ગે જશે એવું ભવિષ્ય કહ્યું. અકબર સાંભળીને ખુશી થયો અને પોતાના મુકામે આવ્યો. (જગદ્ગુરુ કાબમાં જૈનધર્મના જતીની પંકિતથી અષ્ટ ય-એલા એક જતીએ આવું પ્રશ્ન બાંધીને અકબરની ક્રીત કરાવી એમ લખ્યું છે.) પાછા ફરતાં વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને ચિ-

તે વખત સામાન્ય જનો હતા તે પણ કિત્તા ઉપર ચડીને મ્લેઝો ઉપર ધીકાર સાથે પથરાનો વર્ષાદ વરસાવવા લાગ્યા. તે પથરો જાણે ઇન્દ્રના હાથથી વજ્ર છૂટેલાં હોય તેવારે મ્લેઝોના દળમાં પડવા લાગ્યા. કારણ જેનો સ્વામી સૂર્ય સમાન તેજસ્વી હોય તેના શેવકો પણ દિવસ સરખા તેજસ્વી હોય છે.

તોડનો અન્ત યાદ આવ્યો કે તે કીલ્લો દેવતાપદે એટલે તેના એકી પણ દેવતાઓજ કરેછે માટે ગૌકુંડ ઉપર જઈ કોઈ મ્લેચ્છ તેનું જળ ભ્રષ્ટ કરીને બાંગ પુકારે તો દેવના એકી ઉકી જવાથી કીલ્લો તુટશે. આ વચન અકબરના અન્તઃકરણમાં ઉતરવાથી બીજે દિવસે મહારાજ માનસિંહજી (ધતિહાસમાં લખેછે કે માનસિંહજીની દીકરી અકબરને પરણાવી હતી) ના ઘોડાના નોકર તરીકે અકબર ખાસદાર બનીને આતોડગઢ ઉપર ગયો. પછી હમેશના ધારા મુજબ જયમલ સાથે એપટખાજી રમવા માનસિંહજી બેઠા તે વખત તેના ઘોડાને પકડીને ઉભેલા ખાસદાર સામે નજરે કરતાં દૃત્તેસિંહે અકબરને ઓળખ્યો એટલે ફરીથી આવો લાગ નહિ મળે એમ જાણીને અકબરને ઠાર કરવા જતો હતો. પણ જયમલે નાપાડી કહ્યું કે આપણે ઘેર આવી આવેલા પરોણા (મીજમાન) ને માર્યો અઘટિત છે. એટલુંજ નહિ પણ મહારાજ માનસિંહજી પોતે સાથે લાવેલાને ગારી નાખ્યો કેહેવાથે તો જગત્માં મોટો ડાગ લાગથે કે હિંદુલોકે મળી જઈને દગલખાજીથી શહને કીલ્લા ઉપર ચડાવીને મારી નાખ્યો ! માટે

જયમલ રાજાની રાજ્યલક્ષ્મી અને ચિત્રકુટનું રક્ષણ કરવા પોતાના હાથ સામાન્ય લોકોએ (નગરવાસી લોકોએ) તીક્ષ્ણશસ્ત્ર રહિત કર્યા નથી. તેમજ બાદશાહને ધિક્કારવાને કૃષ્ટ વચનો રહિત મુખ કર્યું નથી.

તેમ ન કરતાં તેના સામે લડીને મનવાંચિછત' કરીશું.

ઓપટ્યાજી પૂરી થયા પછી માનસિંહજીએ રેળ માગી. તેના ઉત્તરમાં મસ્કરી દાખલ જેમલ જોલ્યો કે આજ આપનો આસદાર અમારે ઘેર મીજમાન તરીકે રાખીશું !! અને આપ ખીન્ને આસદાર અમારી તરફથી લઈ જવ. આના જવાબમાં આમિરનાથે લાચારીપણે આનાકાની કરીને જેમલનું માગણું મંજૂર ન રાખતાં અકબરને આવી મળ્યો અને જલદી કીલ્લા નીચે ઉતરવા કહ્યું. છતાં નીમાજનો વખત થવાથી ગૌકુંડમાં વળી કરીને અકબરે ખાંચ પુકારતાં જ દેવોના ઓકો ઉડી ગઈ તોપણ જેમલક-તાને તે વાતની જરૂર ન હતી. કેમકે શૂરાને ખીજની સહાય, સંગાય અને શુકનની દરકાર હોતી નથી.

અકબર પાછો મુકામપર આવ્યો અને આવીને આ-વતી કાલ લડાઈ કરવીછે એવો સમાચાર તેણે મોકલ્યો. પછી ખીન્ને દિવસે કરીને જેવો ને તેવીજ લડાઈ જામી. તે વખત કુતેસિંહે પોતાની સાંગ ફેરવીને અકબર ઉપર ધસારો કર્યો અને જોલ્યો કે અરે! રજપૂતોની દીકરીને વરવાની ઇન્ટેજરી રાખનાર અકબર તને ઘેર આવેલો મીજમાન જણી જવા દીધો હતો ઘણુ તે રીતે આ

સર્વ રૈવતના હાથમાં શસ્ત્ર જોડીને અને તેમના મુખનાં દુર્વચનો સાંભળીને અકબરે કહ્યું કે જયમલને પકડું તો પછી આ સર્વ લોકોને મારા મુલતો પાસે સ્થિતોની માફક

વખત મુકનારે નથી પણ ખીજી રીતે તારી મુકીતિ સાં-
ભળાનિ અમરપણું આપું છું ! એમ કહિને અકબરના
છત્ર ઉપર સાંગ મારીને તે છત્રને ઉડાવી દીધું ! તે દેખી
શાહની કોજમાં ભારે બયંકર શબ્દ થવા લાગ્યા અને
ત્રાસ પડી ગયો પણ અકબરને ઘોડા ઉપરે ચડતો દેખીને
એક શૂરાં મ્લેચ્છે પોતાની કબાનમાંથી (ચુપકીથી) ખાણ
હોડ્યું. તે મર્મસ્થાનમાં વાગવાથી ક્ષત્તેસિંહ જમીનપર આ-
વી પડ્યો ! તે દેખીને જમલ બોલ્યો કે પ્રિય સલાયકારી ક્ષત્તે-
સિંહ, આ ઘોડો હ્યો અને સવાર થઈને જીવતે જીવતે
પોતાની માતાને મોહોડું બતાવો પણ તમને મારનાર કીયો
શત્રુ છે ? તે મને બતાવતા જવ કે તેને મારીને પછી ખી-
જ સાથે લડીશ.

ક્ષતેમલ કહેછે, મોટા ભાઈ, કોઈ પ્રકારનો ગર્વ તો ક-
ર્યો નહિ, પૂર્વે તમારા કરતાં મોટા મોટા શૂરવીરો થઈ
ગયાછે, જેનાં અમર નામો ગવાય છે ને અવાશે, જીવો !

દોહરા.

इत तुगलक इतल्लमसि, इतहि महम्मदशाह;

इतहि सिकन्दर सारखे, बहुतेरे नरनाह.

૧

અંધાવું. એવા ધૈર્યથી સ્પષ્ટ વચનોવડે સર્વ મુબટોને હરસાહ
પમાડવા લાગ્યો. કોપાયમાન થએલો અકબર પર્વત નીચે
મુરંગ ખોદાવા લાગ્યો, તે એવી ખોદી કે-જેમાં ૧૪૦૦
મણુ દારૂ સમાયો !! પછી તેણે જયમલના લશ્કરનો ધાણ

જો ન સમાઈ બાહુબલ, અટક કટક કે વીચ;
ત્તનિ હાથ ધરતી તલે, મીચ કિયો અવ નીજ. ૨

માટે વધારેમાં એટલુંજ કે મારા મરણ પછી બાદશાહી ફોજનું જોર દેખીને સંદલનો ડોળો બાદશાહને આપશે તો જમલ, પ્રજુના દરબારમાં તારું કાળું મોહાંડું કરાવીશ. આટલું કહિને ફત્તેસિંહે સ્વર્ગનો માર્ગ સાધ્યો. પછી મહેલમાં બેઠેલી તેની માતા કહેછે-મારા ફત્તેસિંહને કોણ જીતનારછે? એવું સાંભળીને વહુ બોલી કે સાસુજી મારી જમણી આંખ ફરફરેને માથાની વેણી છુટી મઈ, તેમાંથી કરમાએલાં ડુલો નીચે પડ્યાં અને મારું અંગ ફરકવા લાગ્યું! જાતી ધડકવા લાગી! કાળજી ઉચત્રપાયલ થવા લાગ્યું! અને વિનાવાદેજે વિજળીના ચમકારો મને દેખાયછે. એટલું બોલતાં તો ફત્તેસિંહના ઘોડાની ઠાલી પીક દેખી તેથી મોટો હાહાકાર થયો, એટલે જયમલે યુદ્ધનું કામ બંધ રખાવ્યું. અકબરને કહાવ્યું કે-ફત્તેમલનું બારમું વીત્ત પછી લડીશુ. તે ઉપરથી અકબરે પણ લડાઈ

વાળવા તેમાં અગ્નિ મૂકાવ્યો. પણ તેનો તે મનોરથ પાર નહીં પડતાં ઉલટું એ યયું કે હજારો પથ્થર ટૂટી પડ્યા, તેથી લાખો સુમલમાનોનો ધાણ નીકળી ગયો.

જયમલના બાગ્યથી ચિત્રકુટ ઉપર રહેલા કોઈ પણ માણસને કાંઈ પણ ઇજા થઈ નહીં પણ તે પથરા ટૂટીને ઉ-

અંધ રાખી. હિંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે કૃતેસિંહની મરણ ક્રિયા !
 પૂરી થયા પછી જયમલે ફરી પોતાનો ખેલ મચાવવા માટે
 તૈયારીઓ બતાવ્યાથી બંને પક્ષના મોરચા પાછા અંધાયા,
 અને લડાઈ શરૂ થઈ, જેમ દિવા ઉપર પતંગીયા વુટી
 પડે તેમ તરવારો ખેંચીને દુશ્મનની કોળમાં જઈ પડેલા
 જેમલપરં દુટ્ટી પડ્યા અને તેને જેવી રીતે મધપ્રડાને મ-
 ધમાં ખીઓ ઠાંકી સેછે તે રીતે મ્લેચ્છોએ ઘેરી લીધો.
 જયમલને ઘેરાયેલો દીઠો કે તરતજ જયમલ, ઇશ્વરસિંહ
 અને દેવીસિંહ એકદમ આવ્યા. આવીને જેમ બકરાનું
 ટોળું હાકી મૂકે તેમ જેમલ ઉપરનો દુશ્મનનો ઘેરો તેમણે
 દૂર કર્યો. આથી જેમલને ભેર કરવું ફીવ્યું. નાજિએરીના
 થડમાં, રાધિકા એઆનું ગરમ પાણી નાખતાંજ જેમ
 ઉપરથી નાજિએરો દુટ્ટી પડે તેમ મ્લેચ્છોનાં દડા જેવાં
 માથાં દુટ્ટી પડવા લાગ્યાં. આવું દેખીને માનસિંહજી
 સામે ભેદને પોતાના નેત્રોમાં પાણી લાવી અકબર બો-
 લ્યો કે-આજનો દિવસ મને બચકર લાગેછે તે એવો કે
 જેપુર અને દિલ્હીમાં જઈ કુશળપણાની ખબર આપવા
 લટા મુસલમાનોના લશ્કરમાં પડવા લાગ્યા તેથી તેના
 હજારો હાથી અને મનુષ્યો નાશ પામ્યાં. કેહેવતછે કે બી-
 જા માટે જે ફળ ચિંતવિએ તે ફળ પોતાનેજ મળે તેમ
 થયું. આ બનાવથી જયમલના વીરો અુશી થયા તેથી
 ગવૈયા લોકો પાસે જયમલનો યશ અવરાવવા અને ઉત્સવ
 કરાવા લાગ્યા. બીજી તરફ અકબર પણ પોતાનું સૈન્ય

કાઈ રહેશે કે નહિ? અરેરે! મને આવી અમર હોતતો દિલીનો દરવાજો દૂર કેમ થવા દેત? હાય! મને આવી અમર હોતતો સ્ત્રિઓનું બોલવું ઉશ્મંત્રન કેમ કરત? અરે અધ્યા! હિંદુની હિંમત, હથીયાર અને હાકોની સામે મુસલમાનો કોણ મર્તબોલે? એવો પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો. એ યલામાં જન્મલને નજીક આવતો દેખી અકબરે જીવવાની આશા મૂકી પણ તેને અમર હતી કે શૂરા લોકો રાજ ઉપર હાય નાખતા નથી તોપણ આપણા અમાર માટે તદ્દ્યારે ઈશ્વરી દુરસ્તે એમ જાણીને સંકલ્પ વિકલ્પ કરવા લાગ્યો કે અરે! જોને માથે કાળચક્રનું ભ્રમણ થઈ રહ્યું છે તે થોડી વખતનો પડેલો સમજવો.

અકબરે પોતાની પાસેની બરેલી બંદુકની ગોળી સાંધવા પછી જન્મલના બાઈઓ બોલ્યા કે હે વીર રણધીર, હવે તમારા આત્માને દુઃખી કરશો નહિ. આવું સાંભળીને અકબર પ્રત્યે જયમલ બોલ્યો કે રે! મ્લેચ્છ, મારી નાની ઉમ્મરમાં મેં તને *કલ્પું હવું તે વાત તેં યાદ ન રાખતાં

નાશ થયું એમ જાણીને બહુ દુઃખી થયો. પછી જયમલને પકડવાનો આગ્રહ છોડીને ખેંદ ફરે છે. ત્યારે નાગપુરી

*જયમલ નાની ઉમ્મરનો હતો તે વખત તે અકબર પાસે રહેતો હતો. એકરોજ અકબરે કલ્પું કેવું જોરાવર છે તો મારી સાથે કુશિત કરીશ? જન્મલે કલ્પું તમે દગો ફરીને મને ન મારો તો હું તેમ કરવા તૈયાર છું.

અંતે દગો ક્યો ? ધીકારછે તને જેમલની લડાઈ પછી
અકબરે તેના નાનાબાઈએ ઉપર એક કાગળ લખ્યો—કે
તમે નાની વયના બાળકછો તેથી જેમલ જેવા ગુરુસાનો
બાવ ન બતાવતાં તમારી બત્રીજી આપવાની કાંઈ હરકત
માનવી નોંધ્યે નહીં. આના જવાબમાં જયમલ અને
પ્રધરસિંહે લખ્યું કે જો કે નાની ઉંમરનો સિંહ હોય તોય
પણ તારા જેવા મોટા હાથીનું કુંભચળ વિડારવા ધારિત
રાખે નહીં. અમારા તુરંગ તેમને ટેક અમને છોડનારનથી !!

સંદલ પોતે ધરના આગણામાં રમતી દેખીને તેના
મોટીમાં બોલો કે બેટી, મોટા મોટા શુરવીરોને તું આઈ ગઈ
અને બહુ રજપૂતોનો ધાણ તારોજ માટે વળી ગયો !

સંદલ—દાદી, એવાં કઠોર વચન તારે બોલવાં ઘટે ન-
હિ, પણ હાવ મારા પિતાની તરવાર અથવા કટારી એમ
કહીને પોતેજ ચળકતી તરવારે પોતાના પેટનો માર્ગ બ-
તાવ્યાથી રજપૂતોએ વિચાર્યું કે આપણા મૂવા પછી સ્ત્રિ-
યોની લાજ હૂંટાશે તેથી ગરૂપૂરાણની કથા સાંભળવાના
બાને તમામ ઓરતોને માટે જમીન ઉપર દાફ બીઠાવી

મચ્છના ધર્મથી શિથિલ થએલા ઉપાધ્યાયનું લિંગ ધારણ
કરનારા, અને શાસ્ત્રથી આગ્રવિકા ચલાવનારા કોઈ
સાધુ આવ્યા, તેણે પોતાના હૃદયમાં કુર્મચક્ર ચીત્રિત
કર્યું કે સાત દિવસે તેના કિલ્લાનો બંગ થઈને બહુ પ્ર-
વાસે કોઈ રોમીકર (રુમ્મો રહેનાર) ના શસ્ત્રપટે જયમલ

એક મોતરો કરાવ્યો તેના ઉપર બેસાડીને અગ્નિ મૂકી દીધો. પછી ઢેઢાક રહેલા શૂરવીરોએ તરવારો તાણીને અકબરના બચ્ચરને કતલ કરવા માંડ્યું, પણ આઠમાં લૂંટુ જેવું દેખીને રજપૂતોના ગુરુ સુરજનાથે ક્રોધ કરીને આસમાન તરફ હાથ ફેંક્યો એટલે પથરાનો વર્ષાદ વરસવા લાગ્યો.

દ્વાવિંશત્મણ ભાર લોહક મયીં હસ્તેન ય.શૃંગલા,
મુત્પાલ્યા ક્ષયથે ક્ષ્પકંદુક મિત્ર પ્રોચ્છાલય લજસા;
एष श्रीमदकम्बरः क्षितितले केषांन हिंदासुर,
क्षમાपानां हृदये चमत्कृतिकरोऽस्यादशर्यन् दोर्बलं. ૮૭
કેચિદ્ હિંદુ નૃપા બલ શ્રવણત સ્તસ્ય સ્વ પુત્રો ગણ,
ગાદાભ્યર્થ નયા દદસ્ય વિકલા રાજ્યં નિજં રક્ષિતું;
કેવિ ત્યામૃત મિંદુ કાન્ત રચનં મુક્તા યુરઃ પાદયોઃ,
યેતુઃકેચિ દિવાનુગાઃપર નિમે સર્વે પિ તત્ સેધિનઃ ૮૮

મૃત્યુ પામશે, એમ અકબર પ્રત્યે કહ્યું. તે સાંભળીને પર્વતને ધેરવામાં સાવધાન અને તૈયાર જેનાં શસ્ત્રો છે તેવા ધોડા ઉપર બેઠેલા સ્વારોને મોકલ્યા અને પાછા ફરનારા લોકોને પોતાના હાથમાં ખર્જ દેખાડી બપ પમાડતો અકબર તેમની પાછળ ઉભો રહ્યો. પછી પોતાના ચરણની સેવા કરનાર રોમીકને ધન આપવું કરીને જયમત્તને મારવા માટે મોકલ્યો કુષ્ટ તે રમી એકદમ કૂદીને તે કીસા

હિંદુ મ્લેચ્છ સુતાઃ સ્વરૂપ વિજિત શ્રીશાદિદેવાંગનાઃ
 શ્રૂયંતે સ્ય સહસ્ર માન ગણિતાઃ કાન્તા લસદ્ધામ્યતઃ
 તાસાં ભોગ ફલં તુ પુણ્ય લલિતં પુત્ર ત્રયં શ્રૂયતે,
 જીવાઃસ્તોકૃતરા ભવે સુતતયા યે સ્પુઃક્ષિતિ સ્વામિનઃ ૮૯
 અન્યેશુઃ સ સમસ્ત હિંદુ કલશં શ્રી મેદ પાટાધિપં,
 શ્રીરાણોદય સિંહ મુદ્ધત વલં મ્લેચ્છાર્થ પુત્રી નિજાઃ
 દત્તા સ્મત્ કુલ પુર્વજૈ નૃચ મયા દેયેતિ ગર્વં ગિરા,
 વ્યાખ્યાતં શ્રુતવાન કઢ્ઢર નૃપઃ ક્ષેણીશશિક્ષાપરઃ ૯૦
 તસ્મૈ ભૂપતયે વિચાર ચતુરઃ પ્રૈયી શ્રીજં મંત્રિણં,
 ભૂપઃ શ્રીમદકઢ્ઢરઃ ક્ષિતિ પતિં રાણં વિશિષ્ઠં ચિદનઃ
 ગત્વા મંત્રય વદ ત્તદીય સદસિં સ્પષ્ટં ગિરા સારયા,
 સન્તો યત્ર વત્રઃ સ્થિતિ ક્વચિ દપિ પ્રોલંબયં હ્યપ્રતઃ ૯૧
 દેહિત્વં સ્વ સુતા મકઢ્ઢર મહી ભર્તૃ પરં હિંદુ ભિ,
 યં દત્તાઃ સ્વ સુતાઃ સ્વારાજ્ય વિભવ ક્ષેમાય ના મ્યર્થિતૈઃ
 એતાવત્ સમયં પ્રતીક્ષિત મિહા પ્યર્થે ન તદ્યુક્તિમ,
 યાં લંદક્ષ તમોંસિ યોગ્ય સમય જ્ઞાનાય કિં કથ્યતે ૯૨

* ઉપર ચડી ગયો. તેણે જ્યમલના સામે ગોળી નાખવાથી
 તે ગોળી જ્યમલનું મસ્તક ફોડીને બહાર નીકળી ગઈ!!!
 કોપાયમાન થયેલા પ્રજાન પ્રતાપવાળો અને સુખદોષી

રાણોપ્યાર્ય દિદં કુલસ્થિતિ રિયં મે પૂર્વજૈઃ પાલિતા,
ય ચ્છલેષ્ટાય ન દીયતે નિજ સુતેઽત્યુલ્લંઘ્યતે નો મયા;
દેશો યાતુ ગજાશ્વયાંતુ વિભવ ધ્વંસો સ્તુ મે પર્વતે,
વાસોપ્યસ્તુ કુલ સ્થિતિઃ પિતૃ કૃતા પ્યેકૈવ મે તિષ્ઠતુ ૯૩
યદુક્તં॥

વસંતતિલકા.

લઘ્યાંગુણૌધ જનનીં જનની મિવાર્યા,
મયંત શુદ્ધ હૃદયઃ અનુવર્તમાનાઃ
તેજસ્વિનઃ સુખં મસૂનાપિ સંલજંતિ,
સલ્યસ્થિતિ વ્યસનિનો પુનઃ પ્રતિજ્ઞાં ૯૪

.શાર્દૂલવિક્રિડીત.

મંત્રયા ર્ય નૃય રાણ યન્નિજ સુતા દાને હઠઃસાંપ્રતં,
વાક્યં વાદયતીહ તાદૃશ ફલં તત્તે ચિરા દાસ્યતિ;
યદ્ય દ્વાવિ તદપ્યતો નિજ મુખાત્ પ્રાયેણ નિઃ કાશયે,
દેવં પ્રોચ્ય ગતઃપ્રધાન સચિવ શ્વાકબ્ધરસ્યાં તિકે ૯૫

વીંટાએલો સૂર્ય જેમ આકાશે ચડેછે તે રીતે અકબરે ચિ-
ત્રકુટ ઉપર ચડીને જ્યમલના સુખડોને મારવા માટે
મ્હેચ્છોને આજ્ઞા આપી. તે પ્રમાણે વિચારશુન્ય અજ્ઞાની
મ્હેચ્છો આ વખત શું નથી કરતા ? અને શું નથી બોલતા ?

ઝકં તસ્યપુરો યથાર્થં વચનં રાણોદિતં મંત્રિણા,
 સન્તોષીષ્ઠ મનિષ્ઠ મપ્ય વિતથં કુવ્વંતિ વાગોચરે,
 તદ્વાક્ય શ્રવણા દનંતર મસૌ કત્તેપુરા ત્રિગતઃ
 સૈન્યૈઃસાર તરૈ વૃતો ગિરિ શિરઃ કોટ્ટાદિ ભંગોદયૈઃ ૯૬
 તસ્યાઽભ્યા ગમન શ્રુતે નિજ પુરા દ્રાણો ધનાથં નિજં,
 લાલા કુંભલમેહ કોટ્ટ મમજ દ્વાહ્યં ન વીરો ત્તમૈઃ
 સામન્તો જયમલ્લ નામ નૃપાતિઃ શ્રીચિત્રકૂટેઽચટ,
 ઘોઢું મ્લેચ્છ વલૈઃસમં ત્વર મટ સ્ત્રન્માર્ગ મધ્યસ્થિતે ૯૭
 તે વૃત્તાંત મકબ્બર ક્ષિતિ પતિઃ શુશ્રાવ માર્ગે વહ,
 શ્વિતે ચિંતય દિલ્લ શોષ સુખદૈઃ કિં ચિત્રકૂટાચલઃ
 પૂર્વ ગ્રાહ્ય ઝતૈષ કુંભલ ગિરિઃ શ્રીરાણ ભૂપાશ્રય,
 રતદ્વયો જયમલ્લ ભૂપતિ રસૌ મન્માર્ગ વક્રે સ્થિતઃ ૯૮
 એવં તર્ક પરસ્ય તસ્ય નૃપતે માર્ગે સમાગચ્છતઃ

સુભટ ક્ષત્રીઓ ચિત્રકુટના દરવાજા આગળ ઉભા
 રહીને ખડ્ગ ભાલા અને ગોળીપોથી મનુષ્યોનાં શિર છે-
 દન કરેછે તે દેખીને અકબરે પોતાના સુભટોને મોકલ્યા.
 તેમણે જયમલના સુભટોને માર્યા, કારણ કે વીર પુરુષ
 આગળ રક્ષામી વિનાના થેવકો ક્યાંથી જીવે? કદાચ જીવે
 તો પણ જય ક્યાંથી પામે? અથવા થેવકો બળવાન હોય
 તોપણ તેમની દશા રવામીના જેવીજ થાયછે.

પાર્થે શ્રીજયમલ નામ નૃપતિ દૂતં તદા પ્રાહિણોત્,
 દૂતોપ્યાહ્ય દિદં મહીશ નૃપતિ શ્રીરાણ મૃત્યાંતિમો,
 મદ્ધકે જયમલ ભૂપતિ રિતિ ત્વાં ય્યાપ્ય ત્યુત્કટઃ ૫૯
 ત્વં ચેદ્ભૂય દમાઝ નંદન इति ય્યાતો સિ તર્હ્યત્ર મે,
 વક્રં દર્શય ચેન્નતર્હિ રુચિતે સ્થાને વજ્રા ન્યત્ર વા,
 લદ્ધાંતિં ચ વિધાતુ મત્ર વિભુના રાયેન સંસ્થાપિતઃ
 પ્રેષ્યોહં પરમેશ્વરસ્ય તદનુ શ્રીરાણ ભૂ સ્વામિનઃ ૧૦૦
 દૂતા ય્યાત મિદં નિશમ્ય નૃપતિઃ પૂર્વં તતોઽત્રાયતત્,
 કોટું પર્વત મસ્તક સ્થિતં મસૌ શ્રીચિત્રકૂટાભિષં,
 દધ્યો વિશ્વ્ય દ્વદોતિ કિં સુરગિરિઃ કિં વૈષ કૈલાશકો,
 વૈતાલ્યઃ કિમુ કિં હિમાચલ इव શ્રીરોહણાદ્રિઃકથં ૧૦૧
 એવંતર્ક્કપરોઽપિ સત્ત્વ જલધિ સ્તદ્રંજનાયો વ્યત,
 શ્વકેઽકઠ્ઠવર ભૂપતિઘન તરો પાયાન્ ભદ્ર ત્રેરકઃ

અકબરના વચનને માન્ય આપીને કુટુંબ સુબ-
 ટોએ તેમ કરવાથી ત્યાં રહિરની નદી વહન થવા બાગો
 એટલે તે ઠેકાણે રહેવાને અશક્ત અકબર પોતે નાચે ઉ-
 તરતાં તેની મનકામનાનો નાશ કરનાર જેનું પેટ સીરી
 નાખ્યુંછે એવી એક સુંદરીને પડેતી દેખીને (આ સુંદરી
 કદાચ જયમલની દીકરી જેને માટે ચિતોડમાં કબર બાંધી
 વળી ગયો હતો તેજ સંદર્ભ હશે) અકબરને દયા આવી

ઉચ્ચૈઃસ્થો જયમલ ભૂપતિ રમું વાણિજ્યકારોયમ,
 ચિત્તેચિંતયતિસ્મ નૃત્યમાનિશં પાત્રે સ્તદાઽકારયત્. ૧૦૨
 વિરા સ્તત્કપિશીર્ષક્રેષુ સત્ત્વલા ભૂયેન સંસ્થાપિતા,
 વર્ષતો વિવિધાશ્મ લોહ નિવિઢા ત્ત્રાણિવ મેઘા છ્છટાઃ
 ચિત્રં મુદ્રલ લોકે ધાન્ય વિષયં દુષ્કાલ નીતિ તદા,
 ચક્રુઃ કોટ્ટમહી તલેચવિજય વ્યાસંગસૌ ભિક્ષકં. ૧૦૩
 સામાન્યો પિ જન સ્તદા ધનિ વલા ત્કૌટોર્દ્ધ ભૂમૌ સ્થિતો
 ધિક્કારં વચસા વિધાય મુમુચે યત્ પ્રસ્તરા દ્વાર્દિકં;
 તત્ સૈન્ય જનિ મૌદ્રલે હરિકર વ્યામુક્ત વજ્રોપમં,
 તેજસ્વિ ન્યધિપે દિવાકર ઇવા હાસન્નિભાઃ સેવકાઃ ૧૦૪
 એવંશ્રીજયમલ ભૂપ સુખટઃ શ્રી ચિત્રકૂટાચલ,
 આણાર્થં સ્વ કર દ્વયં સ્વરતરૈઃ શસ્ત્રૈ ન શૂન્યં કૃતઃ
 વક્ત્રં મુદ્રલ નાથ ધિક્કયતિ કૃતે દુષ્ટૈ વૈચોભિર્જનૈઃ
 સામાન્યૈ રપિ ચિત્રકૂટ નગરાન્તર્વસિભિઃ સાદરં. ૧૦૫
 દૃષ્ટ્વા વીર કરાન્ સમસ્ત મનુજા સ્યોદ્ભૂત દુર્વાક્ ચયં,

તેથી અરેરે!! મેં આંડાબધી પણ આ નીચ કર્મ કર્યું!
 • એવો પશ્ચાત્તાપ કરતો અને માથું ધુણાવતો બોલ્યો કે-અ-
 ત્રકુટ ઉપર મેં કરેલું પાપ કોઈ સથે તેને આ, દેશ, ન-
 ગર, પર્વત અને ધન એ સર્વ આપીશ.

શ્રુત્વા ચાણ્ય દકઢ્ઢરો નરપતિ ગૃહામિ ચે દેતકં;
 તત્ સર્વાન્ પુરુષા નિહન્મિ વનિતાં વંધં ભટૈઃ કારયા,
 મોતિ સ્પષ્ટ ગિરા સમસ્ત સુભટા નુત્સાહયન્ સત્વતઃ. ૧૦૬
 કુદ્ધોઽકઢ્ઢર ભૂપતિ ગિરિ તત્રે ગુપ્તં તથા લ્હાનયન્,
 માતં તત્ર યથા ચતુર્દશ શત પ્રાયૈ મૈઢૈ રૌષધં;
 મૃત્યાત્ર શિલિ ત્રિંદુ સંગ વિલસ સેજોઽતિ શક્ત્યા દૃષ,
 દ્વર્ગા સ્ફાલનતો મનુષ્ય નિકર વ્યાપતયે સઙ્ગિતં. ૧૦૭
 તદ્વાગ્યા ડ્ઞયમલ નામ નૃપતેઃ શ્રી ચિત્રકુટાચલ,
 વ્યાવાધાં ન ચકાર સન્મુલ મદઃ સૈન્યે યત ન્મૌદ્રલે;
 માતંગીં શ્ચ નરાન્ સહસ્ર ગણિતાન્ હંતિસ્મ જાતં તત,
 સત્યં યચ્ચ યરસ્ય ચિન્ત્યત હહા મ્હેલ્યેવ તત્ સન્મુલં. ૧૦૮
 તદ્ જ્ઞાત્વા જયમલ નામ નૃપતે વીરાજહર્ષુ સ્તદા,
 ગાયંતિસ્મુચ રાણ ગીત નિકરં નિલોત્સવાનં દિનઃ
 મલ્હાઽકઢ્ઢર ભૂપતિ નિંજ લલ ધ્વંસં મનો દુઃલ્હવાન્,

અકબરનું આલું બીલવું સાંબળીને એક અધમ મુસ-
 લમાને ચિત્રકુટ ઉપર અકબરવડે થએલું પાપ પોતાના
 માથે લીધું તેથી તેને નમ્ર દેશ વગેરે સર્વ આપી દીધું.
 કારણ કે એક લોભ અને બીજું સ્વામીનું બીલવું એ,
 મનુષ્યમાં કોણ ન માને ? રાણાને ઉપિતધાન આપ્યું.

યાવ તદ્દમહણાયહં શ્લથતરં કૃત્વા વિલિખોઽભવત્ ૧૦૯
 તાવન્નાગ પૂરીય ગઙ્ગ શિથિલો પાધ્યાય લિંગી સ્થર,
 શાસ્ત્રા જીવનકૃ ચ્ચકારાવિ શદં કોટશ્ચ ચક્રં હૃદા;
 આશ્વયન્ સત દિનૈશ્ચ ભંગ મતુલ વ્યાયાસ સાધ્યં ગિરે,
 ભૂપાયે જયમલ ભૂપ મરણં રોમી કરા યોધનાન્ ૧૧૦
 તન્નુત્વા સ્વ બલં ગિરિ ગ્રહ પરં સઙ્ગાસ્ત્ર મશ્ત્ર સ્થિતં,
 ભૂપઃ પ્રેરિતવાન્ કરાસિ વિભવઃ પૃષ્ઠૌ સ્થિતો ભાપયન્;
 પશ્ચા દ્વાયતતો ભટા નિજ પદો પદસ્યુદયત રોમિકં,
 ચૈકં શ્રીજયમલ ભૂપતિ વધે સ્વર્ણીર્વ્યજેના દિશત્ ૧૧૧
 દુઝાસ્મા કિલ રોમિ કોપિ સહસોસ્પૃયા દ્રિમૂર્દ્વં સ્થિતઃ
 સ્વાસ્ત્રં ગોલક મયિ પુંજ કલિતં ચિન્ધેય તત્ સન્મુલ્કં;
 સોપિ શ્રીજયમલ ભૂપતિ શિરો મધ્યે વિશ નિર્ગતઃ
 શાસ્ત્રં જાત્મ હૃદીવ ધાર્મિક હૃદો વા સમ્ય વાક્યાન્વય ૧૧૨
 તાવચ્છી જયમલ ભૂપતિ રમૌ ભૂમૌ પત નિલયવક્,
 મૌ વીરા અથ યાસ્યતીવ કુસુતો હસ્તા દયં પર્વતઃ;

એ રીતે માળવા, મેવાડ અને ગુર્જરદેશના સ્થામિપોને
 'શ્રી'ની પોતાના નામ (દિક્ષી) માં સુખથી રહીને રાજ્યનું
 પાલન કરે છે.

આ જગદ્ગુરુ કાવ્યમાં અકબરે ઉદ્દેસિલની દીકરી મા-

તસ્મા ન્મન્મુલ દર્શિનો ઘન જના નવાધિ રૂઢાં ત્રિજં,
 સ્થાનં સાધુ નયંતુ માર્ગ કરણે ન સ્મોપદો વીર્યત.૧૧૨
 જલ્પન્ શ્રીજયમલ ભૂપતિ રિતિ પ્રાપ્ત સ્તદા પંચતાં,
 લોકા સ્તત્ર ઘનાઃ સ્થિતા નિજ નિજ શ્રીદેવ સેવાપરા;
 વીરાઃ શ્રીમતિ ચિત્રકૂટ નગર દ્વારે ડસિ કુંત યદા,
 નિઘંતો ડભિયનદ્વંટાવલિ શિરાંસીવા મમૃ દ્રોલકાન્.૧૧૩
 ભૂપાકબ્ધર નુન્ન વીર નિચયાઃ સદો ડધિ રૂઢા ગિરૌ,
 હત્વા શ્રીજયમલ ભૂપતિ મટા ત્રિનાયકા યત્ કુત્તઃ
 જીવંતો જયિનો ભવન્તિ ચ તથા વિરાધિ વીરામત;
 પ્રાયઃ સ્વામિદશાનુ સારિ વલિનઃસ્યુઃસેવકાઃ સર્વદા.૧૧૪
 વીર સ્તત્ર વૃતો પ્યકબ્ધર નૃપો ડધ્યારૂઢ ડચૈ રિવ,
 વ્યોમ્યર્કઃ પ્રવલ પ્રતાપ કલિતઃ કોયોદ્ધર સ્તત્રનૃપ;
 આદેશ સવધસ્ય મુદ્રલ તતેઃ સીઘ્રં દદૌ યન્નર;
 કોપાર્કિં ન કરોતિ વક્ત્રિચ દ્વંદં ધીકાર કલ સ્પૃશઃ.૧૧૫
 ભૂપાકબ્ધર વાક્ય માપ્ય સુમટા દુષ્ટા સ્તથા ચક્રિરે,

ગવાધી ન આપી માટે યુદ્ધ થયાનું બતાવેછે અને વાર્તા-
 રૂપે ગાનારા લોકો જયમલની દીકરી માટે યુદ્ધ થયાનું
 બતાવેછે પણ જિંધપુરના રાડોડ વંશમાંથી પૂર્વે દીકરીઓ
 મુસલમાનને આપવામાં આવીછે અને જયમલ શૂરવીર

તત્રા બુદ્ધિ શાંણિતો દક્ષ નદી પુરં યથા સર્વતઃ;
 તત્રસ્થાતુ મશક્ત એષ નૃપતિ નીચૈ સ્તતો પ્યુત્તરન્,
 માર્ગસ્થાંચ વિદારિતો દર નલાં નિષ્કાતિતાં ગોદ્ધ્રવાં ૧૧૭
 દ્રષ્ટા સુંદર સુંદરી નરપતિઃ કારુણ્ય પૂર્ણ સ્તદા,
 હાહા કિં મયકાઙ્ગ કારિત મિદં ચંડાલ કર્માધિકં;
 કુર્વે શ્વાનુ શયં શિરઃ કર યુગેના સ્મ્રલય ન્તિત્ય વક્ઃ
 યઃ પાપં કિલ ચિત્રકૂટ રચનં ગૃહ્ણતિ તસ્યા પ્યહં. ૧૧૮
 એનં દેશ પુરાન્વિતં ગિરિશરં સ્વર્ણમંદિકં ચાપ્યયા,
 મીલ્યા કર્ણ્ય નરા ધમો થ જગૃહે કશ્ચિત્ત્વયં મુદ્રલઃ
 સ્તદત્તંચ ગિરિશરં પુરવર ગ્રામા લપેતં તદા,
 લોભાર્તિકં ન નરઃ પ્રપદ્યત રહ સ્વામ્યુક્ત વાક્ સંચય. ૧૧૯

॥ ત્રિભિઃકુલકં ॥

ભૂપો પ્યેષ સમાધિમા ત્રિજ મટે રાવેષ્ટિતો રાણકે,
 દેશે શાસન મુતમં નિજપદેનાવર્તયત્ સર્વતઃ

થયો તેથી કદાચ આપવાને આનાકાની કરી હોય તેથી
 તેમ બન્યું હોય તો પણ આશ્ચર્ય જેવું નથી, અને રાણાના
 વંશમાં તો પુત્રીઓ અઘાપિ સુધી આપી નથી તેથી તે
 વખત ના પાડે એમાં શું નવાઈ છે ? આ જે વાતમાં જે-
 ને જે ખરે લાગે તે માની લેવું.

જીવંતં કિલ પાય મ્હિકતયા રાણં પુનર્મુક્તવાન્,
 મવ્યઃ પાપ કૃતે વિમેતિ હૃદયે કૃત્વૈ કવારં પુનઃ ૧૨૦
 એવં માલવ મેદપાઠ ધનિકાન્ શ્રીગુર્જર સ્વામિનો,
 જિત્વાઽકબ્જર ભૂપતિ નિજપુરે સૌખ્ય ત્સમાયેતિવાન્;
 રાજ્યં પાલયતિ પ્રપંચ નિપુણઃષાઙ્ગુણ્ય સચ્છત્કિમાન્:
 સમ્યગ્દર્શન પંડિતા દર કર સ્તચ્છાસ્ત્રશુશ્રૂષયા. ૧૨૧

(પૂર્ણ.)

જયમજને અકબરના હાથે બંદુકની ગોળીથી માર્યો.
 એમ વાર્તામાં લખ્યું છે અને આ કાવ્યમાં એક રોમીના
 હાથે મરાયો છે, વળી રાણાને જીવિતદાન આપ્યું તે રાણો
 તો તેજ શેઠિયાના ધરમાં પરવશ થયેલો ઉદયસિંહ હશે.

આશ્રય દાતાનાં મુખ્યારક નામોનો યાદી.

૨૫ શ્રીમંત પરમહંસ પરિશ્રાજકાચાર્ય સ્વામી શ્રીમદ્રાજ રાજેશ્વરાનંદ સરસ્વતિ, ચંકરાચાર્યજી. હાલ મું. સિદ્ધપુર.	૬ મહારાણા શ્રી મોહનદેવજી આ- રોગ્ય નારણદેવજી. પાટવી કુંવર.	ધરમપુર.
૨૫ શ્રી મહારાજધિરાજ શ્રી કેસ- રીસિંહજી બહાદુર. સ્વસ્થાનહર કે. સી. એસ આઈ.	૩ મહારાણા કુંવરશ્રી હરિદેવજી આ. નારણદેવજી.	"
૨૦ મહારાજધિરાજ શ્રી મીરજી મહારાવ શ્રી ખગારજી સચાઈ બહાદુર જી. સી. એસ આઈ.	૩ મહારાણા કુંવર શ્રી વિજયદે- વજી આ. મોહનદેવજી.	"
૧૦ શ્રી મહારાણાજી શ્રી પ્રતાપસિંહ જી બવાનસિંહજી બહાદુર. સોય-રામપુર. ૪ સે. ને. દિવન બહાદર મણિ- ભાઈ જસભાઈ.	૨ મહારાણા કુંવર શ્રી બળદેવજી આ. નારણદેવજી.	"
૬ સે. રા. રા. દેશાઈ ગોપાળધર શ્રીવધર.	૧ મહારાણા કુંવર શ્રી પ્રભાતદેવજી આ. નારણદેવજી.	"
૫ " " " મજસુન્દાર ગિરિધરાય વકુડરાય.	૧ રા. રા. નાનુ વિશ્વનાથ. ૨ શ્રી. વળાદરબારે મોહન. ૧ મુનિમીપાલ લાયખેરી. ૧ સે. રા. રા. યસ્વંતરાવ વિનાય- કરાવ ખારકર.	વળા. "
	૧ " " " લીલા રેવાચંકર ૩ સે. રા. રા. કલ્યાણરાયજી હકુમતરાયજી. બહેન.	" "

૧ " " " રામસોહનરાય જરવંતરાય અમદાવાદ.	૫ " " " દેવે બુધરભાઈ	સિદ્ધપુર.
૧ " " " બળવંતરાય જરવંતરાય દેશાઈ.	૫ " " " પ્રાણનાથ.	"
૧ " " " વિઠ્ઠલાલ નટવરલાલ ધ્રુવ.	૧ " " " ઈનામદાર.	"
૧ પરમસ્તેહી બુલાખીદાસ ત્રો-બોવનદાસ રાવળ.	૧ " " " વાડીલાલ વીરચંદ.	વડોદરા.
૧ ગોવર્ધન પ્રદામન બાસ.	૧ " " " ચંદુભાઈ માધુભાઈ.	"
૧ માણુકલાલ પ્રાણુવલ્લભદાસ.	૧ " " " નરોભમ એમચંદ.	"
૫ સે. રા. રા. ચંદુલાલ હરિલાલ ઠાકોર.	૧ " " " મણિચંદ્ર હરગોવિંદ.	"
૧ પરમસ્તેહી નારાયણ કાથીરામ પો. માસ્તર.	૨ સે. ને. બીખારામ ગોવિંદરામ સરચુખા મી.	વડોદરા.
૨ સેહરખાન ને. પાટણુ ડી. ના. મુખા. સેખ બહાદુર સાહેબ.	૨ સે. રા. રા. ગોવિંદજી ન્હાનજી. બ્રુકસેનર.	જુનાગઢ.
૧ સે. રા. રા. વામુદેવ દાજી દવગે. મુનસફ.	૧ " " " હાથરલાલ અમરજી કચ્છી પ્રાઈવેટસે.	"
૧ " " " સેહરવાનજી માણુકજી. વહીવટદાર " રૂપે. માજીસ્ત્રે.	૧૦ સે. ખારોટ અમરસિંહ ત્રીકમ. સિંહ. ઈનામદાર.	પાટણ.
૧ " " " જમિયતરામ શંમુરામ રૂપે. માજીસ્ત્રે.	૧૦ સે. રા. રા. રા. શેઠ લલ્લભાઈ હેમચંદ.	"
૧ " " " હરિગોવિંદરાવ દેવ અન્કારકુન.	૧૦ સે. રા. રા. હગનલાલ મગન. લાલ પ્રવેરી.	"

૫	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	--

૧ " " " ગાંધીભાઈ જ્ઞાનચંદ.	"	વીલ સરજન.	ખેડા.
૧ " " " મણિલાલ મહાસુખરામ. અલ્હાબાદ	૧ " " "	મોહનલાલ વિ. મુગટરામ.	
	મુદીગંજ.	છાંયાના.	જામનગર.
૧ " " " દામોદર છપારામ ભટ્ટ.	"	લાલચંકર છગનલાલ. ઠાકર. પાટણ.	
૧ " " " દેવચંદ અવભોજ. મલબાર કોચીન.	"	મંગનલાલ હરીચંદ મુર્તિયાર.	"
૧ મેદેરબાન રાવખહાદુર. ઝોમ્ચવરામ	"	પુરુષોત્તમ ઉત્તમરામ.	"
મીઠારામ.	સુરેત.	જેઠાલાલ હરનાથ.	"
૧ મે.રા.રા. તુળસીદાસ નગીનદાસ. સ.હ.	"	વિઠ્ઠલ બનાજી.	"
૧ " " " જુલાખીલાલ ગીરધરલાલ	ગોધરા.	વકીલ હેમચંદ વસ્તાચંદ.	"
મી. કો.	"	વકીલ ત્રીભીવનદાસ મુળજી.	"
૧ " " " અમૃતલાલ નારણલાલ મુ.શી.	"	વકીલ લલ્લુ હેમચંદ.	"
૨ મુલેશ્વર પુસ્તકાલય મારકંત.	મુંબઈ.	વિઠ્ઠલનાથ ઈશ્વરનાથ.	"
લક્ષ્મીદાસ પરમાનંદદાસલાયખેરીયત.	"	ગોર ઈશ્વરરાય જનકવરાય.	"
૧ પ્રીયમીત્ર. યુનીલાલ રણજોડ. વ્યાસ	"	મે.રા.રા. નગીનદાસ ઉજ્જમચંદ શેક.	"
૧ મે.રા.રા. મુંદરદાસ ધરમશી.	"	પરમુલાલ માણીકલાલ. મજ.	"
૧ ભાવસાર મનસુખરામ હરિલાલ.	નાંદોડ.	કરણાચંકર કુબેરજી.	"
૧ મે.રા.રા. મુળજી આશારામ. મોરબી.	"	લલ્લુભાઈ શૌચલાલ.	"
આ. સુબોધ ના. કં. મેનેજર.	મોરબી.	દેશાઈ અમૃતલાલ છોટાલાલ.	"
૧ જ્ઞેશી કાળીદાસ રણજોડ. જ્ઞેતપુર-મોરબી.	"	કો. શી.	"
૧ મે.રા.રા. તુળજીરામ યુનીલાલ મો-	"	માણીકલાલ જેઠાલાલ.	"

૧ " " તજવીજદાર. " " " હીરાલાલ રણછોડદાસ. " " " બેહેચરલાલ મગનલાલ. " " " ગણપતરામ નરસિરામ. " " " ઉદેરાય વિશ્નુરાય. મજસુન્દાર. " " " કૃમલાલ કુંજલાલ. " " " નાયુરામ મુલચંદ. " " " વિશ્નુચંદ જીવચંદ. " " " વિજયરાય રવીકરણ. " " " મણિચંદ મગનલાલ. " " " રતનલાલ માણકલાલ. " " " દુર્ગાચંદ રામચંદર. " " " લાલચંદર હિમઆશંકર. " " " નિલકંઠ મુતચંદ " " " ડાહ્યાલાલ વાડીલાલ. " " " શ્રી મંગળચંદ કેવળચંદ. " " " જી.રા.રા. માધવચંદ હિરાચંદ, વિશ્વલગ્ન. " " " શા. પ્રેમચંદ ચતુર. " " " હાકર નયુ ગગાજી. " " " મોદી કાળીદાસ લલ્લુ.

૧ શા. હીરા મોતી. " " " શા. બાણજી ગણજી. " " " જી.સા.રા. ગણેશ વિનાયક વહીવટદાર. " " " રા. રા. નારણ મોહનદાસ. " " " નાગજી ચતુર. " " " જી.રાણજીદોલતસિંહજીલાખાભાઈ. અંકેવાલીયા " " " કુમારમી ગયુભા દેવિસિંવજી. " " " જી.રા.રા. ખંડુભાઈ મકનજી માહારાજ નારણદેવજી લાયખેરી-ના સેક્ટેરી. ધરમપુર. " " " બાદશીયા ગલાખજી હાથીજી અડપોદરા. " " " જી. જોતશી આલાદજી ચાણદાર. સીયાધાંગધા. " " " જી.રા.રા. હરપતરામહરસુખરામ. ટચુટર. ધાંગધા. " " " રીડીંગરૂમ સેક્ટેરી જે. જગનલાલ સોંધરામપુર. " " " જી.રા.રા. દયાચંદર ચવજી સેક. કચ્છ અંબર " " " વિશ્વમ જ્ઞાનાર્હ. મહેમદવાડ. " " " ગોપાલલાલ પ્રમુલાલ. " " " નયુભાઈ મોતીરામ. સિંધપુર. " " " હાકર શ્રી તક્ષસિંહજી બહાદુર. મુદાસલા.

૧ પ્રિ. મિ. બેહુચર જુહારામ.	પાંચોઠ.	૧ મે. રા. રા. પાનાચંદ સુંદરજી જમીદાર.
૧ રા. રા. વલ્લભ મોતી. ચાણુદાર.	જગડીયા.	૧ મે. કુમારશ્રી સુરજભલજી લાખાભાઈ. સુદામડા.
૧ " " જમીયતરામ ઘેલાભાઈ.	"	૧ મે. રા. રા. જયચંદ મુળજી દેશાઈ રાજકોઠ.
૧ " " મગનલાલ મોતીરામ.	"	૧ મે. કુમારશ્રી દીપસિંહજી કેશરીસિંહજી.
૧ " " લલ્લુભાઈ દારકાંદાસ.	"	૧ મે. રા. રા. પંડ્યા નરથીલાલ છગનલાલ. અંકેવાળીયા.
૧ શ્રીમંત કુવરાજ કેતેસિંહરાવ મહા	સોનગઢ.	૧ મે. રા. રા. હરિશંકર આદિત્યરામ વઢવાણ. વિસનગર.
રાજ ગાયકવાડ લાયખેશ્વરીનાસેકટેરી		સ્ત્રી વજ તરફથી મળેલો વ્યામ્રપ.
હિમીયાંકર રૂદેરામ.		અખંડસોભાગ્યવંતાં બાસાહેબ શ્રી } ધરમપુર
૧ મે. રા. રા. હિમરથી લખમશીમાસ્તર. કચ્છખાવડા.		૧ રાવળા સાહેબ કુવરબાસાહેબ.
૧ " " " મગનલાલ કાળીદાસ. ચાણુસમા.		૧ ગંગારવરૂપ વાંસદી આનંદ કુવર
૧ " " " છગનલાલ મગનલાલ		બા સાહેબ.
૧ " " " છગનલાલ હિમીયાંકર. ફી. પાદરા.		૧ ગંગાસ્વરૂપ રાવળકિશર કુવરબા સાહેબ.
૧ વિરમગામ હરિવલ્લભદાસ. બાય. સે. વિરમગામ		
૧ રા. રા. બ્યાસ હરગોવિંદ નયુરામ.		
મુખીયાળ.		
૧ મે. રા. રા. બાલચંકર અભયશંકર. પં. જીનાગઢ.		

સૂચના.

—અલંકાર—

પ્રસિદ્ધકર્ત્રી તરફથી રચાઈ બહાર પડેલાં નિચે પ્રમાણે પુસ્તકો તૈયાર છે. જોઈએ તેમણે વેલ્યુપેએબલ પારસલથી મંગાવી લેવાં.

કિંમત ટપાલ સાથે.

જગદેવપરમાર નાટક. (જૂજ કોપી છે.) ૩૦—૧૩—૦

કેશરીચરિત્ર. ૩૧—૧—૬

આત્મજ્ઞાન. ૩૦—૧—૬

મહારાણાનો મહિમા. ૩૦—૨—૬

આપોત્કટ. હવે પછી.

સરસ્વતિ મહાત્મ્ય ગુજરાતી ભાષાન્તર હવે પછી.
બં, બં, દ્રુતવિલંબિત રામાયણ ૩૧-૮-૦ હવે પછી છપાશે.

આ અપૂર્વ પુસ્તક છે.

લી. સેવક વિદ્વાનોનો

દશરથજ્ઞાન ગંગારામ વ્યાસ.

જ્ઞાનામૃત આંકીસ, પાટણ.

તા. ક. ૧૧૦ માં પૃષ્ઠની માંચમી લીટીમાં જ્યમલ છે ત્યાં જગમલ જોઈએ. તથા ૧ પૃષ્ઠે ૨ જી લીટીમાં કમાનુંબી છે ત્યાં કમાનુંબાવી જોઈએ.

સૂચના.

— સ્વચ્છ —

મહાન્ત નારાયણભારથી યરવંતભારથી તરફથી પ્ર
ગટ થયેલાં પુસ્તકો.

રસિક પ્રિયા

સરિત કિમ્મત છે.

કરુણા વળ્લુપુષ્પ નાટક

૩૦—૪—૬ ટપાલ સાહીત.

નિર્ભય ભિમઆયોગ

૩૦—૨—૬

,,

પાર્થ પરાક્રમઆયોગ

૩૦—૨—૬

,,

દ્વિતાંગદ નાટક તૈયાર થાય છે.

વરતુપાળ ચરિત્ર, જૈન પ્રકાશમાં આવે છે.

શૂરવીર અમરસિંહરાહીડ. બીજાને છપાયા હક આપ્યો છે.

હિપરતાં પુસ્તકો પાટણમાં મહાન્ત નારાયણભારથી યરવં-
તભારથીની ત્યાંથી મળી શકશે. અગર મારે ત્યાંથી પણ
મળશે.

લી. સેવક.

દશરથજ્ઞાતિ ગંગારામબ્યાસ

પાટણ.

